ΠΑΝΔΩΡΑ.

15 ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ, 1857. ΤΟΜΟΣ Η'. ΦΥΛΛΑΔΙΟΝ 182.

ΜΕΛΕΤΗ

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΑΤΣΙΓΓΑΝΩΝ ΚΑΙ ΤΗΣ ΓΛΩΣΣΗΣ ΑΥΤΩΝ,

ὑπὸ

Α. Γ. ΠΑΣΠΑΤΗ.

(Συνέχεια. Ἴδε φυλλ. 178, 179, 180 καὶ 181. Τέλος).

ΜΕΡΟΣ Δ'.

Ἐπίλογος.

Ἡ παράδοξος αὕτη φυλή, τῆς ὁποίας τὴν γλῶσσαν ἐμελετήσαμεν ζητοῦντες τὴν μετὰ τῆς ἀρχαίας Σανσκρίτης συγγένειαν αὐτῆς, ἔχει παντοίας ὀνομασίας εἰς τὰ ἔθνη μεταξὺ τῶν ὁποίων πλανᾶται ἢ συγκατοικεῖ. Αἱ ὀνομασίαι αὗται, ξέναι αἱ πλειότεραι εἰς τοὺς ἰδίους, ἐπήγασαν κατὰ πρῶτον ἀπὸ τὴν ἄγνοιαν τῶν Εὐρωπαίων περὶ τῆς πατρίδος αὐτῶν, ἄγνοιαν τὴν ὁποίαν ἡ παχυλὴ ἀμάθεια τοῦ πλανήτου τούτου λαοῦ δὲν ἠδύνατο νὰ διασκεδάσῃ. Δύω εἶναι αἱ κύριαι τῶν ὀνομασιῶν τούτων, ἡ μὲν, Αἰγύπτιοι, ὅθεν τῶν Ἄγγλων τὸ Gipsies, τῶν Ἱσπανῶν τὸ Gitanos, τῶν ἡμετέρων τὸ *Γύφται* καὶ τῶν Βουλγάρων τὸ Gùpti· ταύτην δὲ ἀποστρεφόμενοι πανταχοῦ, μεταχειρίζονται ἐνίοτε συνδιαλεγόμενοι μετ' ἀλλοφύλων. Δευτέρα ἄλλη εἶναι τῶν Γερμανῶν τὸ Zigeuner, τῶν Ῥώσσων τὸ Zigani, τῶν Τούρκων τὸ Zenky καὶ Tchinguéné, καὶ τῶν ἡμετέρων τὸ Ἀτσίγγανοι.

Πλὴν τῶν δύω τούτων, εἶναι καὶ ἄλλαι μᾶλλον ἐπιτόπιοι, γεννηθεῖσαι ἀπὸ αἰτίας γνωστὰς τὴν σήμερον. Οἱ μὲν Γάλλοι ὀνομάζουσιν αὐτοὺς Bohémiens, διότι ἐκ τῆς Βοεμίας ὁρμηθέντες διεσκορπίσθησαν τὸ πάλαι εἰς τὴν ἑσπερίαν Εὐρώπην· οἱ δὲ Ἱσπανοὶ ἄλλοτε, πολλάκις ἐκάλουν αὐτοὺς Γερμανοὺς, διότι οἱ πλειότεροι ἐκ τῶν εἰς-ελθόντων εἰς τὴν πατρίδα των ἦσαν Ἀτσίγγανοι τῆς Γερμανίας, λαλοῦντες καὶ τῶν Γερμανῶν τὴν γλῶσσαν.

Ἡ προσηγορία Zin-cali, παρὰ τῆς ὁποίας παράγεται ἡ δευτέρα ὀνομασία Ἀτσίγγανοι, συγγε-

νεύει μετὰ τῆς λέξεως Calo καὶ πληθυντ. Callas, ὄνομα κοινὸν τῶν Ἀτσιγγάνων τῆς Ἱσπανίας. Πρὶν ἐτυμολογήσω τὴν λέξιν ταύτην ἃς ἀκούσωμεν τὸν Βόρρω (σελ. 2.) ἐξηγοῦντα αὐτήν. « Zincali the meaning of which is believed to be the black men of Zend, or Ind·» ἤτοι, Zincali ἤτις,ὡς λέγεται, σημαίνει τοὺς μέλανας ἀνθρώπους τοῦ Zend ἢ τοῦ Ἴνδ. Ποῦ εἶναι οἱ τόποι οὗτοι ; Ἂν τὸ Ἴνδ εἶναι ὁ ποταμὸς Ἰνδός, τότε ἐγράφετο Sinducali, ἢ ὀρθότερον Hinducali, ἀλλὰ καὶ τοῦτο ἐναντίον τῶν κοινῶν κανόνων τῆς Σανσκρίτης. Ἡ λέξις Zend, εἶναι ὄνομα τῆς ἀρχαίας γλώσσης τῶν Περσῶν, εἰς τὴν ὁποίαν συνέγραψεν ὁ Ζωροάστρης. Πρὸς τούτοις, διατί νὰ ὀνομάζωνται οὗτοι μέλανες παρὰ τῶν ὁμοχρόων συμπατριωτῶν των;

Ἡ λέξις Cali τὴν ὁποίαν ἀνέφερα εἰς τὸ γλωσσάριον ὁμιλῶν περὶ τῆς λέξεως μέλας, εἶναι καὶ ὄνομα τῆς θεᾶς Durga, συζύγου τοῦ θεοῦ Siva. Ἡ θεὰ αὕτη, τῆς ὁποίας ἡ λατρεία ἦτο πάγκοινος εἰς τὴν Ἰνδίαν, εἶναι μορφῆς μὲν ἀγρίας, φύσεως δὲ μοχθηρᾶς καὶ αἱμοχαροῦς. Πλῆθος ἀνθρωπίνων κρανίων στολίζουσι τὰ δυσειδῆ ἀγάλματά της, ὅπου παριστάνεται καταπατοῦσα ὕπτιον ἀνθρώπου σῶμα. Τοιαύτης βδελυρᾶς θεᾶς βδελυρὰ ἐπίσης ἦτον ἡ λατρεία, ἀνθρώπινα τὰ θύματα, καὶ ἀενάως αἱμοσταγεῖς οἱ βωμοί. Πάμπολλαι φυλαὶ τῶν Ἰνδῶν, ἐλάμβανον ὀνόματα παρὰ τῶν κατ' ἰδίαν λατρευομένων θεῶν, φιλοτιμούμεναι νὰ διατηρῶσι ἀμόλυντον τὴν πατροπαράδοτον αὐτῶν λατρείαν, καὶ οὕτω νὰ διαφυλάττωσι τὴν παρὰ τῶν θεῶν ἢ ἡμιθέων καταγωγὴν αὐτῶν. Οὐδὲν παράδοξον ἄρα, ἂν οἱ Ἀτσίγγανοι ἢ μᾶλλον οἱ πατέρες αὐτῶν, καλούμενοι kalas, ἐλάτρευον τὴν θεὰν ταύτην kali, καὶ ἐκ ταύτης ἔλαβον τὴν προσηγορίαν, κοινὴν καὶ ἔντιμον μεταξὺ ἀλλήλων. Εἰς τὴν σύνθετον Zincali, ἀναφαίνεται ἡ λέξις Kali, καὶ προτείνω ὡς ἐξήγησιν αὐτῆς τὴν djanikàli, λέξιν μὴ εὑρισκομένην μὲν εἰς τὰ λεξικά, σημαίνουσαν δὲ φυλὴν τῆς μητρὸς kali. Ἡ ἀπαίσιος αὕτη θεὰ ἐλέγετο καὶ uma, ὅθεν ἡ λέξις umasunus (sunus υἱὸς) (α) ἐσήμαινεν υἱοὺς ἢ θυγατέρας τῆς θεᾶς uma. Ἐκ τῆς συνθέτου ταύτης καὶ ἡ παραγωγὴ τῶν ἑλληνικῶν Ἀμαζόνων, ἐμπολέμων γυναικῶν.

Τὴν ἐτυμολογίαν ταύτην ἐνισχύει ἄλλη κοινωτέρα, καὶ τῆς φυλῆς πάσης τῶν Ἀτσιγγάνων παγκόσμιος προσηγορία. Εἰς τὴν Εὐρώπην ὡς καὶ εἰς τὴν Τουρκίαν (ὡς ἀνωτέρω εἴδομεν εἰς τὴν λέξιν συμβία), οἱ Ἀτσίγγανοι λέγονται Rom, καὶ Ròmni ἡ Ἀτσιγγανίς, καὶ Romanì ἡ διάλεκτος αὐτῶν. Τὴν λέξιν ταύτην ἀνάγω εἰς τὴν κοινὴν σανσκριτικὴν raama, ἑρμηνευομένην μέλας, ἐράσμιος. Εἶναι προσέτι καὶ ὄνομα τοῦ θεοῦ Vishnu, ἢ μᾶλλον τῶν τριῶν αὐτοῦ ἐνσαρκώσεων· πλὴν τούτου, σημαίνει γυναῖκα ἐρασμίαν, πολλάκις δὲ γυναῖκα ἐν γένει. Τὸ ὄνομα τοῦτο ἀναφαίνεται εἰς τῆς ἀρχαίας πόλεως Ῥώμης τὸ ὄνομα, καθὼς καὶ εἰς πολλῶν ἄλλων ἡρώων καὶ θεῶν τῆς Ἰνδικῆς μυθολογίας, καὶ εἰς ἄλλας πόλεις τῆς Ἰταλίας,ὀνόματα δοθέντα ἀπὸ προαιωνίους ἀποίκους τῆς χώρας ταύτης. Οἱ Ἀτσίγγανοι λέγουσι σήμερον Rom, ὄχι μόνον τὸν ὁμόφυλόν των, ἀλλὰ καὶ τὸν σύμβιον, καὶ Ròma τὴν φυλὴν ὅλην. Τὸ ὄνομα τοῦτο ἔλαβον παρὰ τοῦ θεοῦ Raama, ὡς καταγόμενοι ἐκ τῆς Ἰνδίας καὶ λατρεύοντες κατ' ἐξοχὴν τὸν θεὸν τοῦτον τῆς χώρας ἐκείνης. Τοιουτοτρόπως τῶν Ῥωμαίων τῆς Ῥώμης καὶ τῶν Ἀτσιγγάνων Romi τὸ ὄνομα, ἀνάγονται εἰς τὸν αὐτὸν θεὸν Raama, παρὰ τῶν ἰδίων λαῶν λατρευόμενον. Παρατηρεῖ ὁ ἀναγνώστης ὅτι τῆς σανσκριτικῆς Raama ἡ παραλήγουσα εἶναι μακρὰ, καθὼς καὶ τῆς λατινικῆς Roma — ἑλλ. Ῥώμη, καὶ τῶν Ἀτσιγγάνων Ròmi ἢ Rùmi. Ἀμφοτέρας τὰς ἐτυμολογίας ταύτας ἐσαφήνισεν ἡ μελέτη τοῦ γλωσσαρίου, καὶ ἂν ἀληθεύωσι, γίνονται μαρτυρίαι ἰσχυρόταται, ἀποδεικνύουσαι ἀναντιρρήτως τὴν ἐξ Ἰνδίας καταγωγὴν τῶν ἀνθρώπων τούτων.

Ὅστις ἔλαβε τῆς Ἰνδικῆς μυθολογίας πεῖραν, ἔστω καὶ μικρὰν, καταλαμβάνει πόσον ἀσαφεῖς εἶναι τὴν σήμερον τοιαῦται ἔρευναι, καὶ πόσον δυσχερὴς ἡ ἑρμηνεία αὐτῶν. Αἱ εἰκασίαι αὗται, τῶν ὁποίων ἡ διασάφησις θέλει γενεῖ παρ' ἄλλων εὐχερέστερον ὅταν διερευνηθῶσι βαθύτερον τὰ τῆς Ἰνδικῆς μυθολογίας, θέλουσι χρησιμεύσει εἰς πολλοὺς ὡς πλειοτέρας μελέτης ἀφορμή. Τὰ πολυπληθῆ περὶ τῶν Ἀτσιγγάνων συγγράμματα, καὶ ἡ ἔτι ἐπικρατοῦσα ἄγνοια περὶ τῆς φυλῆς ταύτης,ἀποδεικνύουσιν ἀναντιρρήτως τὴν δυσκολίαν τοῦ ζητήματος. Ἀπόδειξις τούτου εἶναι ὅτι φυλὴ τοιαύτη, παρὰ πάντων ξένη καὶ ἀλλογενὴς ὁμολογουμένη, δὲν ἐφύλαξεν οὐδεμίαν λατρείαν, οὐδὲν ἔθιμον θρησκευτικὸν ἱκανὸν νὰ δείξῃ ἴχνη τῆς πρώτης καταγωγῆς της. Ἐνῷ παντοῦ φαίνονται ὁμόφυλοι καὶ ὁμοδίαιτοι, ἐνῷ ἕκαστος ὑποθέτει ὅτι πρὸ αἰώνων πιθανὸν ἐλάτρευον μίαν καὶ τὴν αὐτὴν θρησκείαν, ἐνῷ φρικαλέοι καταδιωγμοὶ καὶ ἀπηνεῖς κακοπραγίαι δὲν ἴσχυσαν νὰ ἡμερώσωσιν εἰμὴ ἐν μέρει τὰ ἀγροῖκα αὐτῶν ἤθη, καὶ νὰ μετριάσωσι τὸν νομαδικὸν καὶ λῃστρικὸν αὐτῶν βίον, ἤλλαξαν θρήσκευμα συλλατρεύοντες καὶ συνεκκλησιαζόμενοι μετὰ τῶν συνοικούντων λαῶν, γινόμενοι μωαμεθανοὶ μὲν εἰς τὴν Τουρκίαν, ἀνατολικοὶ δὲ εἰς τὴν Ῥωσσίαν, καθολικοὶ εἰς τὴν Ἱσπανίαν καὶ Γερμανίαν, διαμαρτυρόμενοι εἰς τὴν Ἀγγλίαν, πανταχοῦ ὅμως μισητοί, καὶ πανταχοῦ προσφέροντες λατρείαν ἄψυχον καὶ ἀμέριμνον. Ἂν μεταξὺ αὐτῶν ὑπῆρχον τὴν σήμερον ἴχνη θρησκεύματος ἀρχαίου ἢ λατρείας κρυπτῆς, ἀμφιβάλλω ἂν τοῦτο ἤθελε διαφύγει τὴν ὀξυδέρκειαν πολλῶν ἱστορησάντων τὰ ἤθη των. Ἡ λατρεία αὕτη δὲν ἤθελε διακινδυνεύσει οὔτε τὴν διαμονὴν, οὔτε τὴν εὐτυχίαν αὐτῶν, διότι οἱ περιοικοῦντες λαοί, μάλιστα τὴν σήμερον, ἤθελον παραβλέψει πᾶσαν αὐτῶν λατρείαν, γινομένην ἄνευ βλάβης τῆς κοινωνίας. Ὅθεν, ἂν ἐξαιρέσωμεν τὰ ὀλίγα τῆς πυρολατρείας ἴχνη, περὶ τῆς ὁποίας ἀναφέρω εἰς τὸ γλωσσάριον, καὶ τὰ ὁποῖα

(α) Παρὰ Γότθοις sunus, Ἀγγλ. son, Σλάβ. Sin', υἱός.

καὶ ἄλλοι ὑπωπτεύθησαν, νομίζω ὅτι ἡ φυλὴ αὕτη δὲν ἔχει σήμερον οὐδεμίαν ἄλλην θρησκείαν, παρὰ τὴν ὁποίαν μετὰ τῶν ἀλλοφύλων φανερὰ συλλατρεύει καὶ ἀκωλύτως ἐπαγγέλλεται.

Ταῦτα ἴσως φανῶσι παράδοξα· παραδοξότερον δὲ εἶναι, ὅτι παρὰ τὴν πρὸ πολλοῦ ἀπολεσθεῖσαν θρησκείαν, μικρὸν κατὰ μικρὸν λησμονοῦσι καὶ τὴν πάτριον γλῶσσαν, τῆς ὁποίας λέξεις μόνον γνωρίζουσί τινες, ἀγνοοῦσι δὲ παντάπασιν ἄλλοι. Καὶ πατρὶς, καὶ θρησκεία, καὶ γλῶσσα φαίνονται ἀλλότρια εἰς τὸν φιλέρημον καὶ δόλιον τοῦτον λαόν. Διὰ τοῦτο προσμαρτυρῶ τοὺς λόγους τοῦ Βόρρω λέγοντος, ὅτι διὰ τὴν ἱστορίαν τῶν Ἀτσιγγάνων πολύτιμος εἶναι ἡ συλλογὴ καὶ ἀντιπαράθεσις τῶν ὀλίγων λέξεων τῆς γλώσσης αὐτῶν, καθ' ἡμέραν λησμονουμένης. Ἐκ τῆς πηγῆς ταύτης δυνάμεθα σήμερον κάλλιον παντὸς ἄλλου μελετήματος, νὰ ἀνιχνεύσωμεν τὸ ἀσαφὲς τῆς γενέσεως καὶ τῆς πατρίδος αὐτῶν.

Ἐπὶ τῶν ἐθίμων καὶ τῆς θρησκείας αὐτῶν βασιζόμενοι οἱ πλειότεροι ἱστοριογράφοι τῶι Ἀτσιγγάνων, ἐπλάνησαν καὶ ἑαυτοὺς καὶ ἄλλους, καὶ ἐκ τῆς πλάνης ταύτης ἐπήγασαν αἱ τόσαι περὶ τῶν ἀνθρώπων τούτων ποικίλαι καὶ ἀντιφατικαὶ ἱστορικαὶ διηγήσεις. Τοιούτων ἀσήμων φυλῶν ἡ ἱστορία εἶναι πολλάκις καθαρὰ ἀποπλάνησις, διότι μύριαι ὑποθέσεις μία μετὰ τὴν ἄλλην παρὰ μεταγενεστέρων ἀνασκευαζόμεναι, σκοτίζουσι τὸν νοῦν τοῦ ἀναγνώστου.

Προτείνω λοιπὸν σήμερον πρὸς διασάφησιν τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων τούτων, ὄχι τὰ ἔθιμα, τὸ χρῶμα καὶ τὴν λατρείαν, ἀλλὰ τὴν γλῶσσαν αὐτῶν, καὶ παραθέτων πᾶσαν ἄλλην περὶ αὐτῶν γνῶσιν παρελθόντων καὶ συγχρόνων ἱστορικῶν, λέγω ὅτι δυνάμεθα ἀπὸ τὰ ἄνω γλωσσικὰ μελετήματα, καὶ ἄνευ ἄλλης περαιτέρω μελέτης, νὰ μάθωμεν τὴν πατρίδα καὶ τὸ γένος αὐτῶν.

Ἠδυνάμην νὰ γράψω πλειότερα περὶ τῆς γλώσσης ταύτης, ἐρανιζόμενος ἀπὸ τὸ πλούσιον τοῦ Βόρρω γλωσσάριον· ἀλλὰ τὸ ἔργον ἤθελεν εἶσθαι ἀτελέστερον τοῦ παρόντος, πρῶτον, διότι ὁ Βόρρω δὲν ἐχώρισε τὰς ἀτσιγγανικὰς ἀπὸ τὰς ἱσπανικὰς λέξεις, δεύτερον ἤθελε λείπει ἡ τόσον ἀναγκαία ἀντιπαράθεσις τῶν τουρκικῶν καὶ ἱσπανικῶν ἀτσιγγανικῶν λέξεων. Τὸ λεξικὸν τοῦ Βόρρω μόνον δύναται καὶ τὸν εἰδήμονα συγγραφέα ν' ἀποπλανήσῃ, διότι πάμπολλαι λέξεις ἱσπανικαὶ ἔχουσι μορφὴν σανσκριτικὴν, καὶ πολλόταται ἀτσιγγανικαὶ φαίνονται κατὰ πρώτην ὄψιν ἱσπανικαί. Πρὸς τούτοις αἱ ἀντιστοιχοῦσαι σανσκριτικαὶ λέξεις, ὡς εἴδομεν εἰς τὸ γλωσσάριον, δὲν φωτίζουσι τὴν ἐτυμολογίαν τῆς ἀτσιγγανικῆς πρωτογενοῦς λέξεως. Δὲν ἐρρόντισα νὰ γράψω περὶ τοῦ ἄρθρου μὴ ὑπάρχοντος εἰς τὴν Σανσκρίτην, ὁμοιάζοντος δὲ καθ' ὅλα μετὰ τοῦ ἄρθρου τῶν λατινικῶν γλωσσῶν. Πραγματεία περὶ τοῦ ῥήματος καὶ τῆς συντάξεως τῶν διαφόρων τοῦ λόγου μερῶν ἤθελεν εἶσθαι ἀνοίκειος, ὡς ἔργον τοῦ ὁποίου κύριος σκοπὸς εἶναι, ὄχι ἡ γραμματικὴ ἀνάλυσις, ἀλλὰ τῶν λέξεων αὐτῶν ἡ πρωτογενὴς παραγωγή. Πλειοτέρων λέξεων συλλογὴ ἠδύνατο νὰ βαρύνῃ καὶ τὸν φιλομαθῆ ἀναγνώστην, μὴ ἀνεχόμενον παρὰ τὰ ἀναγκαιοῦντα εἰς ἐναργῆ τῆς ἀληθείας ἀπόδειξιν. Εἰς τοὺς γινώσκοντας ὅτι εἰς τὴν μελέτην πολλῶν ἰθαγενῶν φυλῶν τῆς Ἀσίας, τὴν μέχρι τῆς παρούσης ἑκατονταετηρίδος ἄγνωον ἱστορικὴν ματαιοπονίαν διεδέχθη φῶς καθαρώτερον ἀπὸ ὀρθὰς γλωσσολογικὰς ἐρεύνας, ἡ παροῦσα διατριβὴ ἐλπίζω δὲν θέλει εἶσθαι ἀπρόσδεκτος. Ἂν ὁ φίλος ἀναγνώστης, παρ' ἐμοῦ χειραγωγούμενος, πεισθῇ περὶ τῆς ἀληθείας τῶν προγεγραμμένων, ἀνάγκη νὰ συνομολογήσῃ ὅτι ἡ τόση τῆς γλώσσης τῶν Ἀτσιγγάνων μετὰ τῆς Σανσκρίτης συγγένεια, ἀποδεικνύει ἀναντιρρήτως καὶ τὴν αὐτὴν τῶν Ἀτσιγγάνων καὶ τῶν Ἰνδῶν καταγωγήν. Μὴ νομίσῃ ὁ ἀναγνώστης ὅτι πρῶτος ἐγὼ ἀποδεικνύω τὴν ἀλήθειαν ταύτην. Τὸ σύγγραμμα καὶ τὸ γλωσσάριον τοῦ Βόρρω ἀναμιμνήσκουσι πολλοὺς προγενέστερον αὐτοῦ γράψαντας περὶ αὐτῆς καὶ ἄλλους, ὡς αὐτὸς οὗτος ὁ Βόρρω, ζητοῦντας νὰ τὴν ἐνισχύσωσι, διὰ τῆς ἰδίας αὐτῶν πολυχρονίου μελέτης· ἀλλ' εἰς τὴν ἀνάγνωσιν τοιούτων ἱστορικῶν μελετημάτων, γινομένων ἄνευ τῆς προσηκούσης ἀντιπαραθέσεως, ὁ ἀναγινώσκων πολλάκις προσκόπτει· πολλαὶ ἑρμηνεῖαι ἀντιβαίνουσιν εἰς τὸν ὀρθὸν λόγον, αἱ παραβολαὶ αἱ ἀλλότριαι δὲν τὸν πείθουσιν, ἡ ἀσάφεια πολλῶν καὶ ἡ ἄσοφος ἄλλων χρῆσις τὸν φέρουσιν εἰς ὑποψίαν περὶ τῆς ἀληθείας πάντων τῶν λοιπῶν. Ἀνάγκη πρὸς τούτοις οἱ φιλολογοῦντες καὶ ἑρμηνεύοντες τοιαύτας ἀγνώστους διαλέκτους νὰ ἐνθυμῶνται, ὅτι ὁδεύοντες δι' ἀτρύτων ὁδῶν εἰς ἔρευναν ἢ σαφήνειαν ἱστορικῆς ἀληθείας, γίνονται αἴτιοι πολλάκις καὶ ἑαυτοὺς καὶ ἄλλους πλειότερον νὰ σκοτίσωσι. Δυσκόλως ἀπεκδυόμεθα ἀρχαίας συνηθείας, οὔτε θυσιάζομεν ἀληθείας καὶ γνώσεις προαιωνίους εἰς γλωσσολογικὰς ἐρεύνας, ἂν ὁ καιρὸς καὶ πολλῶν συνάμα λογίων περαιτέρω σπουδὴ δὲν τὰς ἀποδείξῃ ἀψευδεῖς καὶ ἀναντιρρήτους. Ταῦτα εἶχον κἀγὼ κατὰ νοῦν, καὶ καθὼ ἀχειραγώγητος καὶ ἀβοήθητος, ὑπέπεσα βεβαίως εἰς λάθη τὰ ὁποῖα ἄλλοι τῶν γραμμάτων τούτων εἰδημονέστεροι θέλουσι διορθώσει. Λέγω δὲ ἀχειραγώγητος καὶ ἀβοήθητος διότι οὐδένα προγενέστερόν μου γνωρίζω ζητήσαντα ὁμοίαν τόσων λέξεων παραβολὴν ἀναγομένην εἰς τὴν πρωτογενῆ λέξιν, ἢ τὰς πρώτας τῆς Σανσκρίτης ῥίζας. Μένει λοιπὸν εἰς ἀκολούθους ἄλλους πολλὰ ἴδιά μου ἐλλείμματα ν' ἀναπληρώσωσι, τινὰ μὲν προσθέτοντες, ἄλλα δὲ καὶ μεταβάλλοντες, ἐνθυμούμενοι ὅτι αἱ ἐτυμολογίαι εἶναι ἔργον δυσχερέστατον, καὶ ὅτι ὁ ἐτυμολογῶν πρέπει νὰ φυλάττεται ἀπὸ παραδείγματα ὅμοια τῶν τοῦ ἐν μακαρίᾳ τῇ λήξει Οἰκονόμου, ἀναμιγνύοντος ἐν τῷ περὶ Σλαβονικῆς γλώσσης συγγράμματί του, λέξεις ἀσχέτους καὶ μὴ συγγενευούσας μετ' ἀλλήλων (α).

(α) α Δοκίμιον περὶ τῆς πλησιεστάτης συγγενείας τῆς Σλαβονικο-

Εἰς τὴν συγγραφὴν τοῦ παρόντος γλωσσαρίου παρημέλησα τὴν ἐξέτασιν τῆς μετὰ τῶν εὐρωπαϊκῶν γλωσσῶν περαιτέρω συγγενείας τῆς γλώσσης τῶν Ἀτσιγγάνων, ὡς ἀνοίκειον εἰς τὴν ἀληθῆ πρόθεσίν μου· τὰς δὲ ὀλίγας παρατηρήσεις ὅσας ἀπαντᾷ ὁ ἀναγνώστης κατέγραψα χάριν μόνον σαφηνείας τῶν λέξεων τοῦ γλωσσαρίου, καὶ ἕνεκα πλειοτέρας ἐνισχύσεως τῆς συγγενείας ὅλων τῶν ἰνδοευρωπαϊκῶν γλωσσῶν.

Τοιουτοτρόπως σαφηνίζεται πολλῶν λέξεων ἡ ἐτυμολογία, μάλιστα ὅταν αὗται εὑρισκόμεναι συγχρόνως εἰς διάφορα ἔθνη μετήλλαξαν σημασίαν, καθὼς εἴδομεν εἰς τὴν λέξιν αἷμα—rat. Εἰς πᾶσαν γλῶσσαν αἱ λέξεις ἔχουσι μίαν καὶ μόνην σημασίαν, μίαν καὶ μόνην παραγωγήν, καὶ αἱ συνήθεις εἰς τὰ λεξικὰ πολυώνυμοι ἐξηγήσεις, μαρτυροῦσι τὴν ἀνάγκην πλειοτέρας σπουδῆς καὶ φιλοσοφικωτέρας ἀναλύσεως.

Ἡ παραβολὴ τῶν ἄλλοτε καὶ νῦν εἰς τὴν Εὐρώπην λαλουμένων γλωσσῶν καί τινων τῆς Ἀσίας, εἶναι σπουδαιοτέρου συγγράμματος ἔργον. Αἱ ὀλίγαι παραβολαὶ τοῦ γλωσσαρίου, ἂν φανῶσι τολμηραὶ εἰς τὸν ἄπειρον τῶν τοιούτων ἀναγνώστην, εἰς τὸν μελετήσαντα ὅμως τὰ τοιαῦτα εἶναι φυσικαὶ, μεταβολαὶ καὶ ἀλλοιώσεις γινόμεναι εἰς ἔθνη, ζητοῦνταν νὰ προσοικειώσωσι καὶ σύμφωνα καὶ ὁλοκλήρους λέξεις εἰς τὴν ἰδίαν καὶ φυσικὴν ἑκάστου ἑρμηνείαν. Εὐτυχὴς ὁ δυνάμενος νὰ καταλάβῃ τὴν πρώτην πηγὴν καὶ νὰ διακρίνῃ λέξεις γνωστὰς, ἂν καὶ ὑπ' ἄλλο ἔνδυμα καὶ εἰς ξένην γλῶσσαν εὑρισκομένας!

Δυνάμεθα λοιπὸν καὶ εἰς ἄλλην γνωστὴν γλῶσσαν ν' ἀνευρῶμεν τὴν αὐτὴν ὁμοιότητα καὶ ἀναντίῤῥητον συγγένειαν, τὴν ὁποίαν μέχρι τοῦδε παρετηρήσαμεν εἰς τὴν τῶν Ἀτσιγγάνων μετὰ τῆς Σανσκρίτης; Αἱ πολλαὶ μετὰ τῶν ἀρχαίων καὶ νέων εὐρωπαϊκῶν γλωσσῶν ὁμοιότητες αὐτῆς δεικνύουσιν ἄλλο ἢ ὅτι καὶ αὕτη ἀνάγεται εἰς τὴν αὐτὴν πηγὴν ὅθεν καὶ αὗται ἐπήγασαν; Ἂν ἡ ἀνεξάντλητος αὕτη θρησκείας καὶ γνώσεως μήτηρ, ἡ Σανσκρίτη, ἐγέννησε ταύτας, εἶναι δυνατὸν νὰ μὴν ἔχῃ καὶ ἡ γλῶσσα τῶν Ἀτσιγγάνων κοινὰς μετ' αὐτῶν σχέσεις; Ἡ μετὰ τῆς περσικῆς καὶ σλαβονικῆς φανερὰ ἐπιμιξία, τῆς ὁποίας δείγματα ἔδωκα εἰς τὸ γλωσσάριον, ἀποδεικνύει ὅτι ἡ γλῶσσα τῶν Ἀτσιγγάνων ἐπήγασεν εἴτε ἐκ τῶν δύο τούτων, εἴτε ἐκ τῆς Σανσκρίτης, ἀπὸ τὴν ὁποίαν κατὰ κοινὴν τῶν σοφῶν ὁμολογίαν ἀμφότεραι αὗται ἐγεννήθησαν. Πάμπολλαι λέξεις τοῦ γλωσσαρίου εἶναι καθαρώταται σανσκριτικαὶ, ἀναλλοίωτοι εὑρισκόμεναι μετὰ τῶν αὐτῶν συμφώνων καὶ φωνηέντων εἰς ὅλα τὰ λεξικὰ τῆς Σανσκρίτης· ὅσαι δὲ παρεμορφώθησαν εὔκολα ἀνάγονται εἰς τὴν γλῶσσαν ταύτην κατὰ τοὺς ὀρθοὺς γραμματικοὺς κανόνας τῆς πρὸς ἄλληλα τροπῆς τῶν συμφώνων. Τοιαύτη λέξεων συγγένεια καὶ τόση ἐναργὴς ὁμοιότης, ἤθελεν εἶσθαι εἰς λαοὺς λαλοῦντας ἀγνώστους γλώσσας, τρανὴ ἀπόδειξις τῆς συγγενείας αὐτῶν, καὶ φανερὰ ἡ καταγωγὴ τοῦ λαλοῦντος αὐτὴν ἔθνους.

Ἡ ἱστορία ἡ πανταχόθεν ζητοῦσα φῶς, καταγινομένη εἰς τὴν προαιώνιον καὶ ἀνιστόρητον καταγωγὴν πολλῶν φυλῶν, λαμβάνει πλὴν τῆς γλώσσης, πᾶσαν ἄλλην μαρτυρίαν δυναμένην νὰ διασαφίσῃ τὸ πρωτογενὲς πάσης φυλῆς καὶ παντὸς ἔθνους. Εἰς τὴν μελέτην τῆς πρώτης τῶν Ἀτσιγγάνων ἱστορίας, πλὴν τῆς γλώσσης εἶναι καὶ αὐτὸ τῶν ἀνθρώπων τὸ χρῶμα, παντελῶς διάφορον τοῦ τῶν συγκατοικούντων λαῶν, χρῶμα μεταλλαττόμενον κατὰ τὰς χώρας τῆς Εὐρώπης, ποτὲ μὲν ἀνοικτὸν, ποτὲ δὲ βαθὺ, καὶ ἄλλοτε ὅμοιον τῶν ἐγχωρίων. Πρὸς τούτοις τὰ ξένα ἤθη, τὸ ἀδιάλλακτον πρὸς ὅλους μῖσος τῶν Ἀτσιγγάνων, τὸ μνησίκακον καὶ θηριῶδες αὐτῶν τὸ ὁποῖον δὲν κατώρθωσε νὰ μαλάξῃ ὁ Εὐρωπαϊκὸς πολιτισμὸς, δεικνύουσιν ἐναργέστατα τὴν ἀλλαχοῦ γέννησιν, καὶ τὴν ἀλλαχόθεν εἰς τὴν Εὐρώπην μετοικεσίαν των. Καὶ μνείαν μὲν περὶ ταύτης οὐδεμίαν κατέλιπον οἱ τότε ἱστορικοὶ τῆς Εὐρώπης, οὐδ' εἶχον οἱ τότε κατὰ πρῶτον γνωρίσαντες αὐτοὺς, τὰς ἀπαιτουμένας περὶ τὴν ἔρευναν τοιούτων ζητημάτων γνώσεις. Τὴν ἔλλειψιν ὅμως ταύτην ἡ παραβολὴ τῆς γλώσσης δύναται σαρέστατα ν' ἀναπληρώσῃ, καὶ ἡ μαρτυρία αὕτη ἐνισχυομένη καθ' ἑκάστην ἀπὸ τὴν σπουδὴν τῆς Σανσκρίτης, εἶναι ἱκανὴ, ἐν ἐλλείψει σαφεστέρων ἀποδείξεων, νὰ πληροφορήσῃ ἡμᾶς ὅτι οἱ ἐν τῷ μέσῳ ἡμῶν ἐνοικοῦντες Ἀτσίγγανοι, εἶναι ἄποικοι τῶν Ἰνδιῶν, αὐτόχρημα Ἰνδοί· ὅτι οἱ πατέρες αὐτῶν, φυγόντες τὴν πατρίδα δι' αἰτίας εἰς ἡμᾶς τὴν σήμερον ἀγνώστους, μετῴκησαν εἰς τὴν Εὐρώπην. Ἡ ἐντελεστέρα ἐκμάθησις τῆς γλώσσης αὐτῶν, καὶ ταύτης ἡ ἀντιπαράθεσις πρὸς τὰς διαλέκτους τὰς ἔτι λαλουμένας εἰς τὰς ἐσωτερικὰς ἐπαρχίας τῆς ἀγανοῦς Ἰνδίας, θέλει πιθανῶς μᾶς φωτίσει περὶ τῆς πατρίδος καὶ τῆς συγγενείας αὐτῶν μετὰ τῶν ἐκεῖ εἰσέτι σωζομένων φυλῶν.

Ἀνακεφαλαιῶν ὅσα εἶπον περὶ τῆς γλώσσης καὶ τῶν ὀνομασιῶν τῆς φυλῆς ταύτης λέγω, ὅτι οἱ Ἀτσίγγανοι μετενάστευσαν ἀπὸ τὰς ἀρκτικὰς χώρας τῆς Ἰνδίας, καὶ διελθόντες διὰ ξηρᾶς, κατὰ τὸν εἰσέτι νομαδικὸν αὐτῶν βίον, εἰσήλασαν εἰς τὴν Ῥωσσίαν, καὶ ἐκεῖθεν, μετέπειτα ἢ συγχρόνως, πρὸς μεσημβρίαν εἰς τὰς χώρας τῆς Μολδαυΐας, Βλαχίας Οὐγγρίας καὶ Βοημίας, ὅπου κατ' ἀρχὰς ἐπέσυραν τὴν προσοχὴν τῶν τότε Εὐρωπαίων. Τινὲς λέξεις σλαβονικαὶ, σωζόμεναι εἰς τὴν γλῶσσάν των, οἷον kralis καὶ kralisa, βασιλεὺς — βασιλὶς, tushki τηλεβόλον, kòsnnika, κάλαθος, μαρτυροῦσι τὴν μετὰ τῶν Ῥώσσων σχέσιν αὐτῶν. Αἱ δὲ ἑλληνικαὶ cocal, κόκκαλον, petallas, πέταλα, καὶ ὀνόματα ἀριθμῶν τινων, οἷον tranda, saranta, δεικνύουσι σαφέστατα ὅτι οἱ Ἀτσίγγανοι εἰς τὴν διάβασίν των ἐσχετίσθησαν μετὰ τῶν Γραικῶν τῶν κατοικούντων τὰς ὄχθας τοῦ Ἴστρου (α). Πιθανὸν ἀκόλουθοι ἔρευναι ν' ἀποδείξωσι πότε διήνυσαν τὴν ἀπὸ Ἰνδίας μέχρι Ῥωσσίας πορείαν αὐτῶν, πόσα ἔτη διέμειναν ἐντὸς τῆς Ῥωσσίας μέχρι τῆς περαιτέρω αὐτῶν προσελάσεως εἰς τὴν ἑσπερίαν Εὐρώπην. Τοῦτο μόνον γνωρίζομεν ὅτι οἱ Ἀτσίγγανοι κατὰ τὴν πρώτην αὐτῶν εἰς τὴν Βοεμίαν ἐμφάνισιν, εἶχον ἤδη λησμονήσει καὶ πατρίδα καὶ θρησκείαν, καὶ ἐκηρύττοντο αὐτοὶ μόνοι ἄποικοι τῆς Αἰγύπτου, ἄπειροι τῆς ἐκεῖ λαλουμένης ἐγχωρίου Κοπτικῆς, καὶ τῆς ἔτι συνηθεστέρας Ἀραβικῆς, κοινῆς τότε μεταξὺ τῶν κατακτητῶν Ἀράβων. Ἀλλὰ μὴ φανῇ παράδοξον τοῦτο· τὰ κατὰ παράδοσιν ἱστορούμενα καὶ μὴ γραφόμενα τάχιστα ἀλλοιοῦνται καὶ παραμορφόνονται, εἰς ἔθνη μάλιστα μὴ ἔχοντα γραφὴν, καὶ μετὰ καιρὸν παντάπασι λησμονοῦνται. Μάρτυρα τούτου ἔχομεν τὸν Γάλλον Πέτρον Γύλλιον περιηγηθέντα καὶ ἱστοροῦντα τὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως περὶ τὰ μέσα τῆς ΙΣΤ'. ἑκατονταετηρίδος. Ὁ λαὸς τῆς πόλεως ταύτης, λέγει ὁ τοπογράφος οὗτος, ἀπώλεσε τὴν μνήμην πολλῶν ἐκ τῶν ἀρχαίων τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὀνομάτων, συναπολέσας καὶ τὴν τῶν πλειοτέρων τῆς ἁλώσεως συμβάντων. Τί ἤθελε συμβῇ ἂν τὰ πλειότερα τούτων δὲν ἐχαράττοντο εἰς τὰς καρδίας τῶν τότε εὐγενεστέρων κατοίκων ἀπὸ τὰ γραπτὰ τῶν ἱστορικῶν ὑπομνήματα;

Μὴ παραξενίσῃ λοιπὸν τὸν ἀναγνώστην ἡ παντελὴς αὕτη τῶν Ἀτσιγγάνων λήθη πατρίδος καὶ προγόνων. Ἡ μετανάστευσις των ἀπὸ τὴν Ἰνδίαν καὶ ἡ πολυχρόνιος αὐτῶν διατριβὴ ἐντὸς τῆς Ῥωσσίας καὶ τῶν παροχθίων τοῦ Ἴστρου χωρῶν, εἶχεν ἐξαλείψει ἀπὸ τὴν μνήμην τῶν ἀναλφαβήτων αὐτῶν ἀπογόνων καὶ γένος καὶ πατρίδα. Ἀλλ' ὅστις ζητήσῃ τὴν περὶ τῆς καταγωγῆς γνώμην τῶν ἰδίων αὐτῶν, τί δύναται νὰ ἐλπίσῃ ἀπὸ τοιαύτην παχυλὴν ἀμάθειαν ἀνθρώπων ἀπατεώνων καὶ φιλοψευδῶν;

» ρωσσικῆς γλώσσης πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν, συνταχθὲν ὑπὸ Κων» σταντίνου Πρεσβυτέρου καὶ Οἰκονόμου τοῦ ἐξ Οἰκονόμων. Ἐν » Πετρουπόλει 1828 εἰς τόμους τρεῖς. »

Διὰ νὰ μὴ μὲ νομίσῃ ὁ ἀναγνώστης ἀδίκως ψέγοντα τὸν φιλόπατριν τοῦτον συγγραφέα, ἀναφέρω ἐκ τοῦ σπανίου τούτου συγγράμματος μίαν μόνην λέξιν σλαβονικὴν, Nébo—Οὐρανὸς, ἐτυμολογουμένην παρὰ τοῦ ἰδίου, τὴν ὁποίαν καὶ ἐγὼ ἀνέφερα ἑρμηνεύων τὰ ἀρνητικὰ μόρια τῶν Ἀτσιγγάνων. Εἰς τὸ πολλὴν τὴν μάθησιν δεικνύον τοῦτο σύγγραμμα, ὁ ἀείμνηστος συγγραφεὺς παράγει τὰς πλείστας σλαβονικὰς λέξεις παρὰ τῆς ἑλληνικῆς, καὶ δια παντοίων τρόπων προσπαθεῖ ν' ἀποδείξῃ ἀλλήλων τὴν συγγένειαν.

Ἰδοὺ τοῦ Οἰκονόμου ἡ ἑρμηνεία·

Nébo—(οὐρανὸς) συγγεν. (νάω, νέω, νεύω, νεύω) ναFὸς, νεFὼς, » (νεὼς) νεὺὼς, ναυὸς (αἰολ. = ναὸς, Ἀπολλὼν). παρὰ Βρεττον. » καὶ Βελληνίοις nefo, nef. . .Ἀλλὰ τὸ nébo παράγεται παρὰ » τὸ νέυω (κλίνω, κύβω) συγγεν. nikny. niky (νύκω, νύγω=νύFω, » νύω, νεύω. Βλ. Nitz), ὡς καὶ ἐκ τοῦ νέυω (νάω, νέω) τὸ ναὸς » καὶ νεὼς, καὶ ναῦς, καὶ νάπη, νάπος, κυρίως=κοῖλον χωρίον, » κοίλωμα, κύτος (Βλ. Ῥείμ-λ. ναὸς, ναῦς). Παρβλ. καὶ τὰ Γρμ. » nawe, naue, napf, napp, ir. napa (κοῖλον σκεῦος, γάβα» θον) κτλ. τοιοῦτόν τι ἔοικε καὶ τὸ Σανσκρ. nawa—αἰθήρ.»

Ταῦτα ὁ Οἰκονόμος. Ἐγὼ δὲ λέγω δὲ ὅτι ἡ σανσκριτικὴ λέξις nabhas σύνθετος παρὰ τοῦ ἀρνητικοῦ na-ὄχι, καὶ τοῦ ῥήματος bhas, λάμπω, φέγγω, σημαίνει εἰς τὴν Σανσκρίτην κυρίως νέφος, καὶ προσέτι τοὺς ὑετώδεις μῆνας, τὸν αἰθέρα, τὴν ἀτμοσφαῖραν, καὶ αὐτὸν τὸν οὐρανόν. Ὁμοιόσημος ταύτης εἶναι ἡ σύνθετος nabhradi παρὰ τοῦ αὐτοῦ ἀρνητικοῦ na, καὶ τοῦ ῥήματος bhradj-λάμπω, σημαίνουσα καὶ αὖτη νέφος, νεφέλην. Τὴν λέξιν nabhas ἀνευρίσκομεν εἰς τὰς πλείστας εὐρωπαϊκὰς γλῶσσας. Εἰς τὴν ἑλλ. νέφος, νεφέλη, εἰς τὴν λατινικὴν nubes, nubis nubs καὶ nebula, ἥτις πάλιν ἐγέννησε τῶν λατινικῶν διαλέκτων τὰς ἀκολούθους, ἰταλ. nuvola, nebbia, σημαίνουσα μᾶλλον τὴν ὁμίχλην παρὰ τὸ νέφος, γαλλ. nuage, nue, nuée, ἰσπαν. nube, nai niebla, ὁμίχλη, γερμ. nebel—nebelig — ἀγγλ. nebulous. Ἐκ ταύτης καὶ ἡ σλαβονικὴ nébo—οὐρανὸς, εὑρισκομένη εἰς τὴν Κυριακὴν προσευχὴν Πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς (na Nebeciehi) καὶ ἡ δηκώδης βουλγαρικὴ nébo. Ὁ συγγραφεὺς παράγει παρὰ τοῦ ναύω καὶ τὸ ναῦς· ἡ λέξις αὕτη εἶναι ἡ σανσκριτικὴ πτωτικὴ ὀνομαστικὴ naus, πλοῖον, λέμβος, ἑλλ. ναῦς, λατ. navis. σανσκρ. navyas, ἑλλην. νεῖος, λατ. navalis καὶ navia, λέμβος. Περὶ δὲ τῶν nefo καὶ nef τῶν Βρετταν. λέγω ὅτι αἱ λέξεις αὗται δὲν ἔχουσι τὴν παραμικρὰν σχέσιν μετὰ τοῦ nébo οὐρανοῦ. Συγγενεύουσι δὲ μετὰ τῶν σανσκρ. nabhis, καὶ nabhilas, κέντρον, ὀμφαλός. Αἱ σανσκρ. αὗται συγγενεῖς λέξεις σημαίνουσι τὸ κέντρον τοῦ τροχοῦ τὸ διαπερώμενον παρὰ τοῦ ἄξονος, ἐπιπέδως τὸν ὀμφαλόν. Ἡ δευτέρα ἐγέννησε τῶν Γερμανῶν τὸ nabel καὶ τῶν Ἄγγλων τὸ navel, ὀμφαλός. Nafe καὶ nave τῆς αὐτῆς παραγωγῆς λέγονται περὶ τοῦ κέντρου τῆς ἐκκλησίας ἢ ὀμφαλοῦ αὐτῆς, διαφυλάττουσαι τὴν αὐτὴν σημασίαν τῆς σανσκριτικῆς nabhis, δηλ. τὸ κέντρον παντὸς πράγματος, καθὼς καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις καὶ ἡμῖν τὴν σήμερον τοιαύτη πολλάκις εἶναι ἡ σημασία τοῦ ὀμφαλοῦ. Ἀντὶ τῆς παρὰ τοῦ Οἰκονόμου γραφείσης nawa γράφε nabha, διότι τὸ nawa εἶναι ἡ σανσκρ. navas, λατ. novus, ἑλλην νέος.

Ἀκολουθεῖ δὲ ὁ συγγραφεύς· « Οὕτω καὶ τὸ λατ. coelum (οὐρανὸς) ἀλθαν. kiel — κοῖλον· καὶ τὰ κτοξ. hefen, ἀγγλ. heaven—hafen, λατ. cavus, καυὸς, χανὸς, χαθὸς (κοῖλος) . . . Τὸ δὲ γερμ. himmel ἀρχ. Σθεκ. himin, παράγουσιν ἐκ τοῦ heimen (καλύπτειν, ὅθεν καὶ hemd ἀρχ. hemmet,—mat —ἕμα,—ματος, ἱμάτιον, παραβάλλουσι δὲ καὶ τὸ ὑμήν. Βλ. Adelung. » Πρὸς ταῦτα λέγω ὅτι τὸ πάλαι, εἰς τὴν πολύθεον τῶν Ἰνδῶν μυθολογίαν οἱ θεοὶ αὐτῶν κατῴκουν τὰ ὑψηλὰ καὶ σύνδενδρα ὄρη τῆς χώρας αὐτῶν. Ὁμοίαν λατρείαν μετέφεραν καὶ οἱ ἀποικήσαντες εἰς ξένας χώρας ἀπόγονοι αὐτῶν. Τὰ ὑψηλότερα ὄρη τῆς Ἰνδίας εἶναι τὰ Ὑμαλαΐα, καὶ τούτων τὸ ὕψιστον τὸ ὄρος Kailasa ἢ Kailas, ὅπου κατῴκουν οἱ Θεοὶ, κατ' ἐξοχὴν ὁ μέγας Θεὸς Siva. Ἀπὸ τὴν ἀρκτικὴν πλευρὰν τοῦ ὄρους τούτου πηγάζει ὁ ἱερὸς ποταμὸς Ἰνδός. Καθὼς λοιπὸν οἱ Ἕλληνες λατρεύοντες τοὺς θεοὺς αὐτῶν εἰς τὸν Ὄλυμπον, ἀκολούθως ὠνόμασαν καὶ αὐτὸν τὸν οὐρανὸν Ὄλυμπον, οὕτω καὶ οἱ Ἰνδοὶ ἐκάλεσαν τὸν οὐρανὸν Kailas καὶ οἱ διασπαρέντες εἰς Ἰταλίαν ἀπόγονοι αὐτῶν Ῥωμαῖοι, Coelum. Ἡ ἰδέα αὕτη ἐνισχύεται παρὰ τῆς Γερμανικῆς himmel, οὐρανὸς, παραγομένης ἀναμφιβόλως ἐκ τῶν Himalaïa ὀρέων, κατοικίας πολλῶν θεῶν καὶ ἡμιθέων τῆς ἰνδικῆς μυθολογίας. Ἐνταῦθα ἀνάγεται καὶ ἡ ἑρμηνεία τῆς ἀτσιγγανικῆς cayes, οὐρανὸς, εὑρισκομένης εἰς τὸ γλωσσάριον τοῦ Βόῤῥω. Ὁ ἐπιθυμῶν ἐκτενεστέρας περὶ τούτου πληροφορίας, εὑρίσκει αὐτὰς εἰς τὸ πόνημα τοῦ E. Pockoko, India in Greece. Ασνδίν. 1853.

(α) Ἱσπανός τις λόγιος ποεσεβάει ὅτι ἄλλοτε εἰς τὴν Ἱσπανίαν, Ἀτσίγγανοί τινες ἐνοῦν» τὴν γλῶσσαν τῶν Ἑλλήνων ὅπως τότε ἐλαλεῖτο εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ τὸ Αἰγαῖον. Ἴδε Βόῤῥω σελ. 51.

ΠΕΡΙ
ΤΗΣ ΚΑΤΑΣΤΑΣΕΩΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΙΗ'. ΕΚΑΤΟΝΤΑΕΤΗΡΙΔΑ,

καὶ ἰδίως περὶ τῆς Πελοποννησιακῆς ἐπαναστάσεως.

(Τέλος. Ἴδε φυλλ. 181. σελ. 302.)

—ooo—

Θεσσαλός τις κατὰ τοὺς καιροὺς ἐκείνους, ὀνόματι Παππάζογλους, λοχαγὸς τοῦ πυροβολικοῦ ἐν τῇ ῥωσικῇ φρουρᾷ, φίλος ὢν τοῦ Ὀρλὼφ, ὅστις ἐπλησίαζε τὸν θρόνον δι' εὔνοιαν τῆς Αἰκατερίνης, εἶδε τὸν καιρὸν ἁρμόδιον ἵνα ἐπισπευθῇ τῶν Ἑλλήνων ἡ ἀπελευθέρωσις, καὶ ἐκοινοποίησεν εἰς τὸν Ὀρλὼφ τὸ περὶ ἐπαναστάσεως τῆς Πελοποννήσου καὶ Ἀλβανίας σχέδιόν του, ὅπερ ἤθελε νὰ ὑποβάλῃ εἰς τὴν αὐτοκρατορικὴν ἔγκρισιν. Ὁ δὲ Ὀρλὼφ, τὴν ἰδέαν τῆς καπακτήσεως ἑνὸς ἔτι στέμματος ὑπὲρ τῆς δεσποίνης αὐτοῦ ἀσπασάμενος, καὶ πιστεύων ὅτι οἱ Μακεδόνες, οἱ Ἠπειρῶται καὶ οἱ Πελοποννήσιοι ἦσαν, κατὰ τοὺς λόγους τοῦ Θεσσαλοῦ, πρόθυμοι νὰ ἁρπάσωσι τὰ ὅπλα, ἐθεώρει ἤδη ὅτι τὸ ἐπιχείρημα ἔμελλεν ἀφεύκτως νὰ εὐδοκιμήσῃ. Καὶ ὁ Παππάζογλους αὐτὸς, εἴτε ὑπερβολῇ χρώμενος, εἴτε ἑαυτὸν ἀπατῶν, παρίστα ἤδη τοὺς Ἕλληνας πάντας ἑτοίμους νὰ κηρυχθῶσιν ὑπὲρ τῆς Αἰκατερίνης, λέγων, ὅτι ἤρκει μόνον ἡ παρουσία Ῥώσου τινὸς στρατηγοῦ, ἵνα ἐκραγῇ ἀμέσως ἡ ἐπανάστασις, ἓν δὲ μόνον πολεμικὸν πλοῖον ἂν εἰς τὰ παράλια τῆς Μάνης ἀνεφαίνετο, ἑκατὸν χιλιάδες πολεμιστῶν ἤθελον ἐγερθῆ ἵνα ἐξοντώσωσι τοὺς ὀλιγαρίθμους Ὀθωμανοὺς τῆς Πελοποννήσου καὶ τῆς Ἀττικῆς. Ἔλεγε δὲ πρὸς τούτοις, ὅτι πρὸ μικροῦ ἐπανάστασίς τις ἐξερράγη ἐν Ἀθήναις, καὶ τὸ τυχαῖον τοῦτο συμβὰν, καθ' ὃ οὔτε κἂν λόγος περὶ Ῥωσίας ἐγένετο, ἀπεδείκνυεν ἀλανθάστως, ὅτι ὑπῆρχε μέγας ἀναβρασμὸς κατὰ τὰ μέρη τῆς Ἑλλάδος, ἑτοίμης διὰ τοῦτο νὰ ἀσπασθῇ τὸν ῥωσικὸν ἀγῶνα. Οἱ ἀπατηλοὶ οὗτοι λόγοι ἐγοήτευσαν τὸν Ὀρλὼφ, ὅστις ἄλλο δὲν ὠνειρεύετο πλέον ἢ τὴν ἐξόντωσιν τῆς ἡμισελήνου καὶ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδος.

Ἡ δὲ Αἰκατερίνη εὐκόλως παρεδέχθη τὸ σχέδιον τοῦ Παππαζόγλου, καὶ ἡ ἐλπὶς νὰ βασιλεύῃ ὡς ἄλλη Σεμίραμις εἰς τὴν Ἀνατολὴν, ἐκέντα φλογερῶς τὴν φιλοτιμίαν καὶ τὴν φιλοδοξίαν της· ἀλλὰ τὸ Συμβούλιον, ἐξετάσαν μετὰ πλειοτέρας ἐμβριθείας τὸ κολοσσιαῖον σχέδιον, δὲν ἔκρινεν αὐτὸ τοσοῦτον εὐκατόρθωτον. Ἡ Ῥωσία τότε δὲν εἶχεν οὔτε ἕνα ναύτην, καὶ πλοῖά τινα, ἐπὶ μεγάλου Πέτρου ναυπηγηθέντα, ἐσήποντο εἰς τοὺς λιμένας, διότι ἦσαν ἀνίκανα νὰ πλεύσωσιν, ὁ δὲ ἐφοπλισμὸς καὶ ἡ ἑτοιμασία αὐτῶν πολυδάπανα. Ἡ σκέψις λοιπὸν αὕτη καὶ τοῦ ταμείου ἡ ἀπορία ὑπῆρξαν ἐμπόδια ἀνυπέρβλητα, διὸ καὶ ἡ κατὰ τῆς Πελοποννήσου ἐκστρατεία ἀπερρίφθη.

Ὁ δὲ Ὀρλὼφ, ἐπίφθονον ἔχων ἐχθρὸν τὸν πρωθυπουργὸν Πανίνην, ἐπίστευσεν ὅτι οὗτος, φθονήσας, ἀντενήργησεν εἰς τοὺς φιλοδόξους σκοποὺς αὐτοῦ καὶ τῆς Αἰκατερίνης. Καὶ ὅμως δὲν ἀπεθαρρύνθη καὶ ἀρχηγὸς ὢν τοῦ Πυροβολικοῦ, ὑπέγραψεν ἄδειαν διετῆ, ὅπως ὁ Παππάζογλους ἀπέλθῃ εἰς τὴν πατρίδα αὐτοῦ Λάρισσαν χάριν ὑποθέσεών τοῦ, ὁ δὲ ῥαδιοῦργος Θεσσαλὸς ἀνεχώρησεν ἀμέσως, ταύτῃ μὲν χρώμενος τῇ προφάσει, ἀλλ' ὁδηγηθεὶς νὰ προπαρασκευάσῃ γενικὴν συνομωσίαν τῶν ὑπὸ τὴν τουρκικὴν δυναστείαν Ἑλλήνων, εἶχε δὲ καὶ ἐντολὴν νὰ προσφέρῃ ἄρθονα δῶρα καὶ ὑποσχέσεις, καὶ οὕτω τοὺς μὲν δειλοτέρους νὰ πείσῃ, τοὺς δὲ λοιποὺς νὰ ἐνισχύσῃ καὶ νὰ ἐνθαρρύνῃ. Καὶ ἡ Αἰκατερίνη, κρυφίως ἐργαζομένη κατὰ τῆς γνώμης τοῦ Συμβουλίου, ἐζήτησεν ἀλλὰ ματαίως τὴν συμμαχίαν τῶν Ἐνετῶν, διότι ὁ Δόγης, ὅστις ἤθελε τότε νὰ μὴ ἐξυπνίσῃ τὰς ὑποψίας τῶν γειτόνων αὐτοῦ, ἐφοβήθη μὴ διὰ τῆς συμμαχίας ταύτης στραφῇ κατὰ τῶν Ἐνετῶν ἡ ὀργὴ καὶ ἡ ἐκδίκησις τῶν Μουσουλμάνων. Ἐπὶ τρεῖς ἤδη αἰῶνας εἴδομεν μὲν τοὺς Ἐνετοὺς ἀγωνιζομένους κατὰ τῶν τουρκικῶν κατακτήσεων, ἀλλ' οἱ καιροὶ ἤλλαξαν, καὶ ἐκ τῆς πάλαι δυνάμεως τῆς Ἐνετίας δὲν ἔμενεν ἢ μόνον ἡ σκιά. Ὁ Παππάζογλους ἐν τούτοις ἀπήρχετο διὰ τῆς Ἐνετίας εἰς τὴν Ἀλβανίαν, ἔχων ἤδη τὴν ἄδειαν νὰ δαπανᾷ ἀφθόνως ἐκ τῶν πολλῶν χρημάτων, ὅσα παρήγαγον τὰ ἐμπορεύματα δύο ῥωσσικῶν πλοίων — τῶν μόνων κατὰ πρώτην φορὰν ἐν τῇ Μεσογείῳ θαλάσσῃ σταλέντων — ἅτινα εἶχον ἐκπλεύσει ἐκ Ῥωσίας ἐν ὀνόματι τοῦ Ὀρλὼφ καὶ τῆς Αἰκατερίνης. Κατὰ τὸν διάπλουν ὁ Θεσσαλὸς περιέπεσεν εἰς χεῖρας πειρατῶν τῆς Ἰλλυρίας, ἀλλ' ἐλευθερωθεὶς διὰ τῆς αἰτήσεως Αὐστριακοῦ τινος προξένου, ἔφθασε τέλος εἰς Τεργέστην, ἀφοῦ ὑπέστη πολλὰς ἐναντιώσεις (1766). Ἐκεῖ δὲ ἤρχισε νὰ κατηχῇ πάντας τοὺς Ἕλληνας καὶ τοὺς Ἰλλυριοὺς, ὅσοι ἤρχοντο χάριν ἐμπορίου εἰς τὴν πόλιν ταύτην, καὶ πολλοὺς ἀποστόλους καθ' ὅλην τὴν Ἑλλάδα διασκορπίσας, πολλάκις αὐτὸς ἀπῆλθεν εἰς Μοντενέγρον. Κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον ἀνεφάνη εἰς τὰ ὄρη ταῦτα τυχοδιώκτης τις, ὅστις καλῶν ἑαυτὸν Στέφανον Μικρὸν, κατώρθωσε διὰ πανουργιῶν νὰ πείσῃ τοὺς ἐντοπίους ὅτι ἦτο ἐπίσημός τις ὑποκρυπτόμενος· πολλοὶ μάλιστα ἐπίστευσαν ὅτι ἦτο ὁ δυστυχὴς σύζυγος τῆς Αἰκατερίνης, Πέτρος ὁ Γ'. Ὁ μῦθος δὲ οὗτος, οὔτε διαβεβαιούμενος, οὔτε διαψευδόμενος ὑπὸ τοῦ Στεφάνου, ἀλλὰ μᾶλλον διαδιδόμενος διὰ τοὺς μυστηριώδεις τρόπους καὶ τὸ παράδοξον ἦθος τοῦ τυχοδιώκτου, ἀνεστάτωσε μετ' ὀλίγον τὰ πνεύματα τῶν Μοντενεγρίνων καὶ πάσης τῆς Ἀλβανίας. Καὶ ἡ Εὐρώπη δὲν ἠδύνατο νὰ ἐννοήσῃ τίς ἦτον ὁ μυστηριώδης ἐκεῖνος ἄνθρωπος, ὅστις ὑπεγράφετο πάντοτε, φέρων τὰ παράδοξα ἐπίθετα ταῦτα, *Στέφανος, μικρὸς μετὰ τῶν μικρῶν, πονηρὸς πρὸς τοὺς πονηροὺς καὶ ἀγαθὸς μετὰ τῶν ἀγαθῶν*. Πάντες δὲ ἤλπιζον ὅτι ἡ αὐτοκράτειρα ἤθελε διαψεύσει τὰς ἐπικινδύνους παύ-

τας σπερμολογίας, ἀλλὰ μάλιστα ἐπισήμως πληροφορηθεῖσα περὶ τούτων ἡσύχαζε, διότι μόνη ἐγνώριζεν ὁποῖός τις ἦτο ὁ ψευδώνυμος ἐκεῖνος τυχοδιώκτης.

Ἀφίγοντος ἤδη τοῦ ἔτους, ὁ Παππάζογλους ἀπῆλθεν εἰς Μάνην, ὅπου προτοῦ ἀπέστειλε τοὺς ἀποστόλους αὐτοῦ, καὶ ὁ Γιαννάκης Μαυρομιχάλης, ὁ ἐπισημότερος τῆς χώρας, ὁ σχεδὸν πρωτεύων τῶν ἄλλων φυλαρχῶν, ὑπεδέχθη μὲν τὸν ἀπεσταλμένον τῆς Αἰκατερίνης, ἀλλ' οὐδεμίαν ὁριστικὴν ὑπόσχεσιν ἠθέλησε νὰ τῷ δώσῃ, ὅπερ καὶ οἱ σύντροφοι αὐτοῦ ἐν εἰδικῷ συμβουλίῳ παρεδέχθησαν. Ὑπεσχέθησαν ὅμως νὰ συνεννοηθῶσι μετὰ τῶν Ῥώσων, ἅμα ἐν δυνάμει ἐπιφανησομένων. Οὕτως οἱ Μανιάται δὲν ἠθέλησαν νὰ ἐμπιστευθῶσι τυφλοῖς ὄμμασιν εἰς ἄνδρα ἄγνωστον καὶ ἐστερημένον ἐπισημότητος. Ὁ δὲ Παππάζογλους, ἀδυνατῶν νὰ τοὺς μεταπείσῃ, ἔστρεψεν ἀλλαχοῦ τὴν προσοχήν του, καὶ κατώρθωσε νὰ συνεννοηθῇ μετά τινος πλουσίου Ἕλληνος, προεστῶτος τῆς Καλαμάτας, πολλὰ δυναμένου παρὰ Τούρκοις καὶ Ἕλλησι διὰ τὸν πλοῦτον αὐτοῦ καὶ τὰς σχέσεις. Ὁ προεστὼς οὗτος, Μπενάκης καλούμενος, καί τοι πλησιάζων εἰς πρεσβυτικὴν ἡλικίαν, ὅτε συνήθως διαλύονται τῆς φιλοδοξίας τὰ φαντάσματα, ἐθεώρησε τοὺς σκοποὺς τῆς Ῥωσίας ὡς πηγὴν μεγαλείου δι' ἑαυτὸν, καὶ ἤλπισεν, ὅτι ἂν συμπράξῃ εἰς τὴν κατάκτησιν τῆς Πελοποννήσου, ἠδύνατό ποτε νὰ κυβερνήσῃ αὐτὴν ἐν ὀνόματι τῆς Αἰκατερίνης. Εὐκόλως ὅθεν ὑπεσχέθη εἰς τὸν ἐπίσης ἐν λόγοις εὔκολον Παππάζογλουν, νὰ ἐπαναστατήσῃ δέκα μυριάδας Ἑλλήνων, εὐθὺς ἅμα τῷ σταλῶσι πλοῖα καὶ ὅπλα, ὁ δὲ Θεσσαλὸς ἔπειθεν αὐτὸν ὅτι φθάνει προσεχῶς καὶ στόλος ἱκανὸς καὶ στρατὸς ἀναρίθμητος ἐκ Ῥωσίας. Οὕτως ἀμφότεροι οἱ συνομῶται, ἔχοντες συνεργοὺς ἐπισκόπους ὀλίγους τινὰς καὶ προύχοντας τοῦ τόπου καὶ Μανιάτας συγγενεῖς τοῦ Μπενάκη, συνέταξαν ἔγγραφον, καὶ ἐπλαστογράφησαν τῶν κυριωτέρων ἀρχηγῶν τῆς Μάνης τὰς ὑπογραφὰς, ἵνα ἀπατήσωσι τὴν αὐλὴν τῆς Πετρουπόλεως.

Αἱ ῥαδιουργίαι λοιπὸν αὗται συνετάραξαν τὴν Ἑλλάδα πᾶσαν, ἥτις οὐδέποτε ἀπατηθεῖσα μέχρι τοῦδε, ἐπίστευσε τυφλῶς εἰς τὴν ὑποσχεθεῖσαν αὐτῇ βοήθειαν, καὶ μετ' ὀλίγον, διασπαρείσης ἤδη τῆς περὶ ἐπαναστατικοῦ κινήματος φήμης, ἐνόησαν οἱ Τοῦρκοι, ὅτι συνομωσία τις ἐσκευωρεῖτο. Καὶ πῶς ἠδύναντο οἱ δυστυχεῖς Ἕλληνες νὰ κρατήσωσι τὴν χαράν των;

Μετὰ δουλείαν τριῶν αἰώνων, ὅτε μόλις τὰ φῶτα τοῦ πολιτισμοῦ ἤρχισαν νὰ ἐπιλάμπωσι μέχρι τῶν Ἑλλήνων, δὲν ἔλειπόν ποτε ἀμυδραί τινες ὑποσχέσεις περὶ τῆς προσεχοῦς ἐλευθερίας των. Οὗτοι δὲ τὴν ἀνάστασιν τοῦ Γένους ἐπιθυμοῦντες καὶ ἀείποτε εὐχόμενοι, ἤκουον μετὰ χαρᾶς, ὅτι ὁπλιζόμενοι θέλουσι δυνηθῇ νὰ σφαξωσι τοὺς τυράννους, διότι πρὸ πολλοῦ αἱ ἐλπίδες αὗται καὶ οἱ πόθοι ἦσαν τὰ μόνα θέλγητρα τῆς δυστυχοῦς ζωῆς των. Πανταχοῦ λοιπὸν τῆς Αἰκατερίνης οἱ ἀπόστολοι ὥρκιζον τοὺς προεστῶτας καὶ τὸν κλῆρον, πανταχοῦ περιεμένετο ἡ ἐμφάνισις τοῦ ῥωσικοῦ στόλου ἵνα ἐκραγῇ ἡ ἐπανάστασις, καὶ ὅτε ἡ Πύλη, θορυβηθεῖσα διὰ τὸν ἀναβρασμὸν τῶν Ἑλλήνων, κατέστρεφε τοὺς Μοντενεγρίνους διὰ τῶν ἐν Σερβίᾳ καὶ Βοσνίᾳ Γενιτσάρων αὐτῆς, αἱ ταραχαὶ τῆς Πελοποννήσου δὲν ἠδύναντο πλέον νὰ παύσωσιν ἄνευ αἱματοχυσίας.

Ὁ δὲ πανοῦργος Παππάζογλους, μετρῶν ἐπιτηδείως τοὺς λόγους του, οὐδέποτε ἀνήγγειλεν εἰς τοὺς Ἕλληνας, ὅτι ἡ Αἰκατερίνη ἤθελε νὰ τοὺς ἐλευθερώσῃ ἐκ τοῦ ζυγοῦ τῶν Μουσουλμάνων, ἵνα τοὺς ὑποτάξῃ εἰς τὸν ζυγὸν τῆς Ῥωσίας, διότι τὴν ἀγγελίαν ταύτην ἤθελον ἀκούσει μετὰ πολλῆς ἀγανακτήσεως καὶ οἱ Μανιάται καὶ οἱ Σουλιῶται πολεμισταὶ καὶ τοῦ Ὀλύμπου, τῆς Πίνδου καὶ τῆς Ὄσσης οἱ ἀτρόμητοι ἁρματωλοί. Ἀλλ' ὁ πολυμήχανος Θεσσαλὸς, ποικίλλων τοὺς λόγους του εἰς ἑκάστην ἐπαρχίαν, ὑπέσχετο ἐδῶ μὲν πλήρη τὴν ἀνεξαρτησίαν, ἐκεῖ δὲ τὴν ἀπελευθέρωσιν κοιλάδων τινῶν, καὶ ἀλλαχοῦ τὴν ἀνάκτησιν παλαιῶν ἢ τὴν ἀπόλαυσιν νέων προνομίων. Μόνον εἰς τοὺς ἀτυχεῖς τῶν πεδιάδων κατοίκους, τοὺς ἐν δουλείᾳ διηνεκεῖ πάσχοντας, ἐπόλμα νὰ ἐξυμνῇ ὡς εὐεργέτημα τὴν ῥωσσικὴν δυναστείαν. Θέλων δὲ νὰ κερδήσῃ τὰς φυλὰς τῶν ἐν Ἀλβανίᾳ χριστιανῶν, τὰς παλαιόθεν μετερχομένας τὴν λῃστείαν, ἐκήρυττεν ὅτι ἡ Αὐτοκράτειρα ἐπροστάτευε τὰς πανουργίας καὶ τὰς διαρπαγάς των. Οὕτω πολυτρόπως θωπεύων τὰ πάθη, κατώρθωσε νὰ κερδήσῃ τὰ πνεύματα, ἀλλ' ἐπειδὴ τὰ μέσα αὐτοῦ δὲν εἶχον ἐπισημότητα, ἡ δὲ σκευωρία τῆς συνομωσίας ἐπλέκετο διὰ μόνου τοῦ ψεύδους, εὔκολον ἦτο νὰ προμαντευθῇ ὁποία τις ἔμελλε νὰ ᾖναι καὶ ἡ λύσις. Οἱ δὲ Ἕλληνες, ποθοῦντες φλογερῶς τὴν ἐλευθερίαν, ἐνόουν, ὅτι δὲν ἦτο ἔτι καιρὸς νὰ παλαίσωσι μόνοι κατὰ τῆς ἡμισελήνου, καὶ μόνον διὰ τῆς Ῥωσίας ἠδύναντο νὰ εὐδοκιμήσωσιν, ἄνευ δὲ ταύτης πᾶσα τολμηρὰ καὶ ἀπροσφυὴς ἐπιχείρησις ἠδύνατο νὰ τοὺς καταστρέψῃ, ματαιοῦσα διὰ παντὸς τὰς ἐλπίδας των.

Ἐθριάμβευσαν τέλος πάντων ἐν τῷ συμβουλίῳ τῆς Πετρουπόλεως τὰ σχέδια τοῦ Ὀρλὼφ καὶ οἱ μυστηριώδεις σκοποὶ τῆς Αἰκατερίνης, ἅμα ἦλθον αἱ ἀναφοραὶ τοῦ Παππάζογλου ἐκ τῆς Ἑλλάδος, καὶ ἐβεβαίωσε τὴν ἀλήθειαν τῶν ἀναφερομένων Οὐκρανιός τις, ὀνόματι Ταμάρας. Δύο λοιπὸν ἡτοιμάσθησαν στόλοι συγκείμενοι ἐκ πλοίων πεπαλαιωμένων ἤδη, καὶ πολλοὶ προσελήφθησαν ἀξιωματικοὶ τοῦ ἀγγλικοῦ ναυτικοῦ, ἐξ ὧν ἐπισημότεροι ἦσαν οἱ πλοίαρχοι Γρὲγ καὶ Ἔλφινστων. Ὁ δὲ Ἀλέξιος καὶ ὁ Θεόδωρος Ὀρλὼφ, ἀδελφὸς τοῦ εὐνοουμένου, ἐλθόντες εἰς Ἐνετίαν, παρεβρέθουν τὰς ῥαδιουργίας τοῦ Θεσσαλοῦ, καὶ ἔδιδον βαρύτητα εἰς τὰ ἐπιχειρήματά του. Καὶ ὁ μὲν Ἀλέξιος, εἷς ἐκ τῶν σημαντικωτέρων τῆς Ῥωσίας, ἀνὴρ ἀμαθὴς ἅμα καὶ τραχὺς καὶ ἀλαζὼν, ἦτό ποτε στρατιώτης ἐν τῇ φρουρᾷ καὶ εἶχε πάντα τὰ ἐλατ-

τώματα τοῦ ταπεινοῦ ἐκείνου ἐπαγγέλματος, ἐξ οὗ ἀνέβη εἰς τὰ ὕψη τῶν ἀξιωμάτων. Ὁ δὲ Θεόδωρος, ὁ νεώτερος τῶν ἀδελφῶν, εὑρὼν τὰ μέσα εὔκολα ἐξεπαιδεύθη, καὶ ζωηρὸς καὶ ἐνθουσιώδης εἶχε τὴν ἡλικίαν ἐκείνην, καθ' ἣν ἡ φαντασία φλογίζεται ὑπὸ τῆς ἀναγνώσεως τῆς Ἱστορίας. Θαῤῥῶν ὅτι εἰς τὴν γῆν τῆς Ἑλλάδος θέλει εὕρει τοὺς ἥρωας τοῦ Πλουτάρχου, τὰ μνημεῖα τοῦ Παυσανίου καὶ κατορθώματα ἄξια τῆς γραφίδος τοῦ Θουκυδίδου, ἐμακάριζεν ἑαυτὸν διὰ τὴν ἀποστολήν του, καὶ ἀνυπομόνως περιέμενε τὰς προπαρασκευὰς τοῦ ἐπιχειρήματος. Πολλοὶ τότε Ἰλλυριοὶ καὶ Ἑπταψήφιοι, πάντες τῶν Ἐνετῶν ὑπήκοοι καὶ ἄπειροι ῥῶσοι ἀξιωματικοὶ ἔσπευδον, διαφόροις προφάσεσιν, εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἐνῷ νέοι ἀπόστολοι ἀνήγγελλον εἰς τοὺς Ἕλληνας τὴν προσεχῆ ἀποστολὴν τῶν βοηθημάτων, καὶ ὥπλιζον καὶ προητοίμαζον αὐτοὺς εἰς ἐπανάστασιν.

Ἐν τούτῳ ἐκηρύχθη μεταξὺ Ῥωσίας καὶ τῆς Πύλης ὁ πόλεμος, ὅτε οἱ βάρβαροι ἀφώπλισαν πάντας τοὺς Ἕλληνας καθ' ὅλον τὸ Ὀθωμανικὸν Κάτος, καὶ τότε μόνον ἐπίστεσαν ὅτι ὑπῆρχεν εἰς τὴν Μεσόγειον ῥωσικὸς στόλος, ὅτε εἶδον αὐτὸν περιπλέοντα τὰ παράλια τῆς Πελοποννήσου.

Ὁ δὲ Θεόδωρος Ὀρλὼφ, ἀπαντήσας ἓν ἀπόσπασμα πλοίων τῆς ἁ Μοίρας τοῦ στόλου εἰς Μαῶν, ἐδοκίμασε νὰ εἰσέλθῃ εἰς Μελίτην, ὅπου ἔμελλε νὰ ἔλθῃ μετὰ τῶν ἄλλων πλοίων καὶ ὁ Ἀλέξιος· ἀλλ' ὁ Τοπάρχης ἔκλεισε τὸν λιμένα, καὶ οἱ Ῥῶσοι ἔπλευσαν πρὸς τὴν Πελοπόννησον. Τὰ πλοῖα τοῦ Θεοδώρου, ἔχοντα ἀνὰ ἕνα ναύτην Μυκόνιον ὡς ὁδηγόν, ἔῤῥιψαν τὴν ἄγκυραν ἐν τῷ λιμένι Οἰτύλου τὴν 28 Φεβρουαρίου 1770. Μία δὲ Ῥωσικὴ φρεγάδα, φέρουσα πεντακοσίους ἢ ἑξακοσίους Μοντενεγρίνους, ἦτο πρὸ μιᾶς ἡμέρας προσωρμημένη, καὶ οἱ Πελοποννήσιοι ἠπόρουν βλέποντες τὴν ἄγνωστον σημαίαν, καὶ περιέμενον ἀνυπομόνως τί ἔμελλε νὰ συμβῇ εἰς τὴν χώραν των.

Ἀλλ' ὁ Θεόδωρος δὲν εἶχεν ἢ τρία τρίκροτα, δύο φρεγάδας, ἓν μόνον τάγμα στρατιωτῶν διὰ τὴν ξηρὰν, ὅπλα καὶ κιβώτιά τινα στρατιωτικῶν ἐνδυμάτων τοῦ ῥωσικοῦ στρατοῦ, ἵνα ἐνδύων Ἕλληνας προξενήσῃ θάμβος καὶ ἀπάτην εἰς τοὺς Ὀθωμανούς. Πλαττοῦτο ἐν τούτοις τῶν Πελοποννησίων ἡ πίστις διὰ τὴν μικρότητα τῆς ναυτικῆς δυνάμεως ταύτης, καὶ ἐφαίνετο ἤδη φανερὰ, ὅτι δὲν εἶχον κἀμμίαν ἐλπίδα ἐπιτυχίας, θεωροῦντες κακὴν τὴν τοῦ ἐπιχειρήματος ἀρχήν. Ὁ δὲ Μαυρομιχάλης, καίτοι σπεύσας νὰ παρουσιασθῇ ἐνώπιον τοῦ Θεοδώρου ὑπισχνούμενος αὐτῷ τὴν συνδρομὴν τῆς Μάνης, παρεπονέθη πικρῶς, ὅτι ὁ Παππᾶζογλους ἐτόλμησε νὰ πλαστογραφήσῃ τὴν ὑπογραφὴν αὐτοῦ. Ἐσυμβούλευσε μὲν τοὺς Ῥώσους νὰ ἐκστρατεύσωσιν ἀμέσως κατὰ τῆς Κορώνης, ἀλλ' ὁ Ὀρλὼφ βραδύνας ἀπέβαλεν εὐκαιρίαν χρησιμωτάτην. Ὀργανίσας ἐκ τῶν ἐν Οἰτύλῳ προσελθότων Ἑλλήνων δύο σώματα, ἔπεμψε τὸ μὲν διὰ τῆς Μάνης εἰς Σπάρτην, ὅπου ἔμελλε νὰ φθάσῃ καὶ ὁ Μαυρομιχάλης μετὰ τῶν πολεμιστῶν του, τὸ δὲ διὰ τῆς Καλαμάτας πρὸς τὴν πόλιν Ἀρκαδίαν πορευόμενον· συμπαρέλαβε δὲ καθ' ὁδὸν καὶ τὸν προεστῶτα Μπενάκην, ὅστις ἔχων πολλοὺς χωρικοὺς, ἰδίᾳ δαπάνῃ, τὸ πλεῖστον μέρος ὁπλισθέντας, ὑπεκρίθη ὅτι ὑπείκων εἰς τὴν βίαν παρηκολούθησε τὴν ῥωσικὴν δύναμιν. Τέλος ὁ Θεόδωρος, μετὰ μακρὰς ἑτοιμασίας, ἐπολιόρκησε τὸ φρούριον τῆς Κορώνης.

Ἀλλ' οἱ Τοῦρκοι, ἐκ τοσαύτης βραδύτητος ὀφεληθέντες, ἦταν ἤδη εἰς ἄμυναν προπαρεσκευασμένοι καὶ παρὰ προσδοκίαν ἀντεστάθησαν καρτερικῶς, οἱ δὲ ἐν τῇ πόλει Ἕλληνες, ὑπὸ τῶν πυροβολείων τοῦ φρουρίου κυκλούμενοι, δὲν ἐτόλμησαν νὰ λάβωσι τὰ ὅπλα, καὶ οὕτως οἱ Ῥῶσοι μὴ δυνάμενοι, διὰ τὴν ὀλίγην αὐτῶν δύναμιν, νὰ ἐπιχειρήσωσιν ἔφοδον κατὰ τοῦ φρουρίου, κατεγίνοντο εἰς προσπαθείας ἀνωφελεῖς καὶ ἀνεπιτηδείους.

Τούτων οὕτως ἐχόντων, τὸ ἕτερον τῶν στρατιωτικῶν σωμάτων, ἔχον δώδεκα μόνον Ῥώσους καὶ τεσσαράκοντα περίπου Μανιάτας, εἰσήρχετο διὰ τῆς πεδιάδος τῆς Σπάρτης εἰς τὴν πόλιν τοῦ Μισθρᾶ, ἧς οἱ ἐπιτόπιοι τοῦρκοι, εἰς χιλίους πεντακοσίους συμποσούμενοι, παρεδίδοντο διὰ συνθηκολογίας. Ἀλλ' ἐνῷ οἱ δυστυχεῖς οὗτοι κατέρευγον ἤδη εἰς τὴν Μητρόπολιν, προστατευόμενοι ὑπὸ νεανίου τινὸς Μυκονίου τοῦ Ψαροῦ, ὅστις τῇ ἐντολῇ τοῦ Θ. Ὀρλὼφ διῴκει τὴν ἐκστρατείαν, φυλή τις Μανιατῶν, ἀναβᾶσα διὰ κλιμάκων τὴν ἀκρόπολιν, ἐπέπεσε σράζουσα τοὺς Μουσουλμάνους. Πολλοὶ ἐξ αὐτῶν, τὴν ἐπίορκον φεύγοντες σφαγὴν, προσέφευγον εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ὅπου δὲν ἤθελον σωθῇ, ἂν ὁ ἀρχιερεὺς μετὰ τοῦ κλήρου δὲν ἔσπευδε νὰ ἀναχαιτίσῃ τὴν λύσσαν τῶν ὀρεινῶν. Πρώτην ἤδη φορὰν ἐχύνετο τὸ αἷμα εἰς τὴν Πελοπόννησον, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ὁ φανατισμὸς καὶ αἱ ἀντιδικήσεις ἔμελλον νὰ ζυμώσωσι δι' αἱμάτων τὴν περικαλλῆ ἐκείνην χώραν. Πρ' ὀλίγον λοιπὸν ὁ Μισθρᾶς ἐλαφυραγωγεῖτο ὑπὸ τῶν φοβερῶν τῆς Μάνης πολεμιστῶν, οἵτινες παρεδίδασαν μὲν οἰκίας τινὰς, φονεύσαντες τοὺς ἀντιστάντας χριστιανοὺς, ἀλλὰ συγκατένευσαν ἐπὶ τέλους νὰ ταχθῶσι μισθοφόροι εἰς τὰς σημαίας τοῦ Ψαροῦ, ὅστις αὐτοχειροτόνητος, ἐκηρύχθη ἄρχων τῆς ἐπαρχίας.

Ἀλλὰ καὶ τοῦ ἑτέρου σώματος οἱ στρατιῶται, χείρονα ἔτι διέπραξαν ἀνοσιουργήματα κατά τε Τούρκων καὶ Ἑλλήνων, ἡ δὲ πόλις Ἀρκαδία, ἔμῤῥοβος γενομένη διὰ τὰς ἐρημώσεις καὶ τὰς καταστροφὰς, αἵτινες προανήγελλον τὴν πορείαν τῶν λεγομένων ἐλευθερωτῶν, παρεδόθη τότε ἀμαχητὶ, καὶ ἡ μὲν τουρκικὴ φρουρὰ ἐξήρχετο τῆς ἀκροπόλεως, ἵνα ἀποβιβασθῇ εἰς νῆσόν τινα ὁρισθεῖσαν, οἱ δ' Ἕλληνες καὶ οἱ Ῥῶσοι ἐγένοντο κύριοι τοῦ τόπου. Ἐν τούτῳ συμμορίαι τινὲς Ζακυνθίων, Κεφαλλήνων καὶ Λευκαδίων ἤρχοντο εἰς τὴν Πελοπόννησον ἐπὶ σχεδιῶν καὶ ἀδυνάτων πλοιαρίων, ἢ ἐπὶ πλοίων ἰδίαις δαπάναις ναυλωθέντων ἢ καὶ ἀγορασθέντων. Οἱ μετανάσται δ' οὗτοι, ὑπὸ τῶν ῥαδιουργιῶν τοῦ Ὀρλὼφ καὶ τοῦ χρυσίου αὐτοῦ δελεασθέντες, ἀνεφάνησαν ἐν βραχεῖ χρόνῳ πρὸς τὰ παράλια τῆς Τριφυλλίας, τῆς Ἤλιδος καὶ τῆς Ἀχαΐας, ἀδιαφόρως διαρπάζοντες καὶ λεηλατοῦντες τά τε τῶν χριστιανῶν οἰκίας καὶ τὰ τσιφλίκια τῶν Μουσουλμάνων. Καὶ ἐκ τῶν Κεφαλλήνων οἱ μὲν ἐκυρίευσαν τὴν Γαστούνην, ὑποχωρησάσης εἰς Π. Πάτρας τῆς τουρκικῆς φρουρᾶς, οἱ δὲ ἕτεροι ὁπλῖται, ἐνώπιον τοῦ φρουρίου συνταχθέντες, προσεκάλεσαν, ἐν ὀνόματι τῆς Λικατερίνης, τὸν φρούραρχον νὰ τοῖς παραδώσῃ τὰς κλεῖς ἄνευ συνθηκολογίας. Ἀλλ' ἡ ῥωσικὴ ἐνδυμασία δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀπατήσῃ τὸν φρούραρχον, ὅστις ἀπεκρίθη αὐτοῖς, Ἕνα μόνον Ῥῶσον δείξατέ μοι, καὶ ἀμέσως ἀνοίγω τὰς θύρας. Καὶ ἡ πόλις τοῦ Μεσολογγίου ἐπανέστη, ἐνῷ αἱ ὀλίγαι τουρκικαὶ οἰκογένειαι, παρ' ἀγαθοῦ τινος προεστῶτος προειδοποιηθεῖσαι, ἐσώθησαν εὐκόλως διὰ τῆς φυγῆς, ἀλλ' ἡ Κόρινθος καὶ αἱ Ἀθῆναι εἰζήτουν πρῶτον νὰ ἴδωσι πλοῖόν τι ῥωσικὸν, ὁ Θεόδωρος ὅμως, ὅστις δὲν ἠδυνήθη οὔτε τοὺς ὑπὲρ αὐτοῦ κηρυχθέντας Μεσολογγίτας, ζητήσαντας ἐπίσης πλοῖον, νὰ εὐχαριστήσῃ, ἀπέβαλε κατ' ἀνάγκην καὶ τῶν δύο πόλεων ἐκείνων τὴν ἰσχυρὰν ἐπικουρίαν.

Ἐν τούτοις ὁ Ῥῶσος στρατηγὸς Ἀννίβας, ἐξ Ἀφρικῆς καταγόμενος, ἐκυρίευσε τὴν πόλιν καὶ τὰ φρούρια τῆς Πύλου (Νεοκάστρου) καὶ ὁ Θεόδωρος ἔφερεν ἐκεῖ τὸν στολίσκον αὐτοῦ, διότι ὁ λιμὴν τῆς Οἰτύλου οὐδεμίαν παρέσχεν ἀσφάλειαν ἐν ὥρᾳ χειμῶνος. Ὁ δὲ ἀδελφὸς Ἀλέξιος ἠγκυροβόλησεν εἰς Κορώνην μετὰ τριῶν τρικρότων ἑξήκοντα κανονίων καὶ μετὰ τριῶν μικρῶν φρεγαδῶν, ἀλλὰ ζηλοτυπῶν, διότι ἐκεῖνος τὸν προέλαβε κατασχὼν πρὸ δύω ἤδη μηνῶν τὴν Πελοπόννησον, καὶ φοβούμενος μὴ ἐκεῖνος καρπωθῇ μόνος τὴν τιμὴν τῆς ἐκστρατείας ἀπεδοκίμασε φανερὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ, καὶ ἔλυσε τὴν πολιορκίαν τῆς Κορώνης, ἀφίνων τοὺς ἀτυχεῖς Ἕλληνας τῆς πόλεως καὶ τῶν περιχώρων εἰς τὴν διάκρισιν τῆς τουρκικῆς βαρβαρότητος καὶ θηριωδίας. Πολλοὶ μὲν ἐξ αὐτῶν ἠκολούθησαν τὸ ῥωσικὸν στράτευμα, ἄλλοι δὲ κατέφυγον εἰς τὰ ὄρη, ἀλλ' ὅσοι ἔμειναν ἐν ταῖς οἰκίαις αὐτῶν ἐσφάγησαν πάντες ἀνηλεῶς.

Ὁ Ἀλέξιος Ὀρλὼφ ἐσπατάλει τὰ πλούτη Ἕλληνός τινος Ἰωαννίτου, ἀποκατεστημένου ἐν Ἐνετίᾳ καὶ βαθυπλούτου διὰ τῆς ἐμπορίας γινομένου. Ὁ ἀνὴρ οὗτος, Μαρούτσης καλούμενος, ὑπερηφανευθεὶς, ὅτι ἔλαβε παρὰ τῆς Αἰκατερίνης τὸν εὐγενῆ τίτλον Μαρκεσίου, ἦτο πρόθυμος νὰ θυσιάσῃ εἰς τὴν φιλοδοξίαν αὐτῆς καὶ οἰκείους καὶ φίλους καὶ ἑαυτόν. Ἀλλ' εἰς μάτην ἐφωδίαζεν ἀφθόνως τὸν Ἀλέξιον, ὁ χρυσὸς δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπανορθώσῃ τὸ ἤδη ἀπεγνωσμένον ἐπιχείρημα, διότι ὁ Ἀλέξιος μόλις εἶχεν ὀκτακοσίους στρατιώτας, ἐνῷ ἡ Πελοπόννησος περιέμενε πολυαρίθμους στρατιὰς, κατὰ τὰς ὑποσχέσεις τοῦ Παππᾶζόγλου. Διὸ καὶ οἱ προύχοντες καὶ οἱ ἀρχιερεῖς, πτοηθέντες διὰ τὴν ἀδυναμίαν τῶν Ῥώσων, ἐζήτουν προφάσεις χρονοτριβῆς, καὶ οὐδεμία πόλις ἠγέρθη εἰς ἐπανάστασιν, ἂν καὶ πανταχοῦ ἡ ῥαδιουργία καὶ ὁ χρυσὸς εἶχον προητοιμασμένα τὰ πνεύματα. Ὁ δὲ Θεόδωρος, φιλονεικήσας πρὸς τὸν Μαυρομιχάλην, δὲν εἶχε πλέον τὸν καρτερὰν τῶν Μανιατῶν ἐπικουρίαν· ἡ ἱστορία ἐφύλαξεν εἰς ἡμᾶς τὴν ἀπάντησιν τοῦ ὑπερηφάνου δημοκράτου πρὸς τὸν μοσχοβίτην αὐλικὸν, τὸν φερόμενον ἀλαζονικῶς πάντοτε καὶ δεσποτικῶς. « Καὶ ἂν εἶχες ἐδῶ ὁλόκληρον τὸν στρατὸν τῆς βασιλίσσης σου, τῷ εἶπεν ὁ Σπαρτιάτης, καὶ τότε θὰ ἦσο δοῦλος· ἐγὼ ὅμως ἐλευθέρους κυβερνῶ συμπολίτας, ἀλλὰ καὶ ὁ ἔσχατος αὐτῶν ἐὰν ἤμην, σὺ δὲν θὰ ἠξίζες οὔτε μίαν μου τρίχα. » Καὶ μετὰ τὴν δυστυχῆ καὶ ἀσυλλόγιστον ῥῆξιν, οὐδὲν ἄλλο ἔμενεν εἰς τοὺς Ῥώσους πλέον ἢ νὰ καταρτίσωσιν ἀξιόμαχον στρατὸν, συλλέγοντες ἐπιτοπίους στρατιώτας, ἀλλ' ὁ Ἀλέξιος ἐπείσθη μετ' οὐ πολὺ, ὅτι ἐξέλιπε πλέον ἡ πρὸς τὴν ῥωσικὴν δύναμιν πίστις, καὶ θέλων νὰ ἐμποιήσῃ ἐκ νέου θάῤῥος εἰς τοὺς Πελοποννησίους, ἔπεμψε κατὰ τῆς Μεθώνης πεντακοσίους πολεμιστάς. Ἡλώθη μὲν ἡ Ἀκρόπολις, καὶ οἱ ἀπόστολοι αὐτοῦ διεκήρυσσον ὑπερηφάνως τὸ κατόρθωμα τοῦτο, ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθησαν πλέον νὰ μεταπείσωσι τοὺς πολίτας.

Ἐν τούτοις τῶν ῥώσων ὁ ἀρχιστράτηγος ἐπίστευε (1770) ὅτι εὐκόλως ἠδύνατο νὰ κυριεύσῃ τὰ παραθαλάσσια τῆς Πελοποννήσου φρούρια καὶ ὀχυρώματα, ἐὰν κατώρθονε νὰ ἐπαναστατήσῃ τὰς μεσογείους πόλεις, διὸ παρείγγειλεν εἰς τὸν Ψαρὸν, τὸν ἔτι ἐν Μισθρᾷ εὑρισκόμενον, νὰ πορευθῇ πανστρατιᾷ κατὰ τῆς Τριπόλεως, ἥτις ἦτο ἡ καθέδρα τῆς πελοποννησιακῆς Κυβερνήσεως. Ἀλλ' εἰς τὴν πόλιν ταύτην, ἰσχυρὰν διά τε τὴν θέσιν καὶ τὰ ὀχυρώματα, κατέφυγον ἤδη οἱ γείτονες Τοῦρκοι καὶ ἐποίουν αὐτὴν ἀπόρθητον. Καὶ ὅμως ὁ Ψαρὸς παρέταξε πρὸ τῶν τειχῶν τὰ πυροβολεῖα αὐτοῦ, ἀλλὰ μετεβλήθησαν αἴφνης τὰ πράγματα, καὶ ἐν ὀλίγαις ἡμέραις ἡ τύχη ἐγκατέλιπε τοὺς ῥώσους, καὶ ἤρχισαν αἱ συμφοραὶ τῶν Ἑλλήνων μεγάλαι καὶ ἀξιοδάκρυτοι.

Ἡ κυβέρνησις τοῦ Σουλτάνου, καταπληχθεῖσα ἤδη διὰ τὴν εἰσβολὴν τῶν ῥώσων, ἐξύπνησεν ἐκ τοῦ μακροῦ ληθάργου καὶ ἀπεφάσισε διὰ μέτρων ἐπιτηδείων νὰ ἀναχαιτίσῃ τὴν ὁρμὴν τῶν ἀετῶν τῆς Αἰκατερίνης. Καὶ στρατιὰ πολυάριθμος ἐπορεύετο πρὸς τὴν Μολδαυΐαν, καὶ στόλος εἴκοσι μεγάλων πλοίων καὶ πολλῶν ἄλλων μικροτέρων κατέβαινε διὰ τοῦ Ἑλλησπόντου πρὸς τὸ Αἰγαῖον· οἱ δὲ Ἀλβανοὶ, καταβαλόντες τὴν ἐπανάστασιν τῶν Μοντενεγρίνων καί τινας στάσεις τῶν Χειμαῤῥαίων, διήρπαζον τὴν πόλιν τοῦ Μεσολογγίου, ἔκαιον τὰς Πάτρας καὶ ἐπορεύοντο πρὸς τὴν Κόρινθον, ἥτις βλέπουσα τὴν ἀδυναμίαν τοῦ Ὀρλὼφ, δὲν ἠθέλησε νὰ ἐπαναστατήσῃ. Διὸ καὶ οἱ Ἀλβανοὶ ἐξεστράτευσαν ἀμέσως κατὰ τῆς Τριπόλεως.

Ὁ Ψαρὸς ἐν τούτοις ἐπυροβόλει τὴν Τρίπολιν, ἀλλ' οἱ Ἀλβανοὶ, αἴφνης ἐπιπεσόντες, διεσκόρπισαν τὸν στρατόν του, ἐφόνευσαν τοὺς ῥώσους εἰς τὰ πυροβολεῖα αὐτῶν, καὶ εἰσελθόντες εἰς τὴν πόλιν τρισχιλίους ἔσφαξαν χριστιανοὺς ἄνδρας τε καὶ

γυναῖκας καὶ νήπια. Καὶ μετ' ὀλίγον θανατόνεται ὁ ἀρχιερεὺς μετὰ πέντε ἄλλων ἱερωμένων, καὶ ἄρχεται σφαγὴ γενικωτέρα, ὅτε οἱ Ἀλβανοὶ μαινόμενοι καὶ θηριώδεις, διέβαινον πυρπολοῦντες καὶ καταστρέφοντες. Ταῦτα ἔπασχον καὶ αἱ πόλεις Πατρῶν, Μεσολογγίου καὶ Αἰτωλικοῦ, καὶ προηγγέλετο οὕτως ἡ γενικὴ τῶν Ἑλλήνων ἐξόντωσις. Πολλοὶ τότε χωρικοὶ ἔνοπλοι προσῆλθον εἰς τοὺς ἐν Τριπόλει Ἀλβανοὺς, ὑποτασσόμενοι καὶ ζητοῦντες συγχώρησιν, ἀλλ' ἔμελλε νὰ ἐγερθῶσιν αἱ φρικώδεις ἐκεῖναι πυραμίδες τῶν κρανίων, μνημεῖα βαρβαρότητος καὶ θηριωδίας, ἅτινα μέχρις ἐσχάτων ἐσώζοντο ἔτι περὶ τὴν Τρίπολιν.

Ἦτο μὲν ὁ Ὀρλὼφ ἀτάραχος καὶ ἀποφασιστικὸς, ὡς πρέπει νὰ ἦναι οἱ συνομῶται, ἀλλὰ δὲν εἶχεν οὔτε τὸ ἐλάχιστον τῶν προτερημάτων, ὅσα ἀναδεικνύουσιν ἐνδόξους καὶ θριαμβεύοντας τοὺς στρατηγούς. Διὸ καὶ ἀπεθαρρύνθη ἅμα μαθὼν τὴν ἧτταν τοῦ Ψαροῦ, τὴν εἰσβολὴν τῶν Ἀλβανῶν καὶ τὴν κατάβασιν στόλου ὀθωμανικοῦ πρὸς τὸν Ἀργολικὸν Κόλπον. Καὶ ἦλθον μὲν παρ' αὐτῷ πρῶτοί τινες τῶν Ἑλλήνων εἰς Πύλον, ἀλλὰ πεισθέντες ἐκ τῶν πραγμάτων, ἐκήρυξαν πρὸς τοὺς ἑαυτῶν συμπολίτας τὴν ἀλήθειαν, συμβουλεύσαντες αὐτοὺς νὰ καταφύγωσιν εἰς τὰ ὄρη καὶ εἰς τὰς νήσους, ὅπως σωθῶσι τῆς ἀπανθρώπου ἐκδικήσεως τῶν βαρβάρων. Οἱ δὲ ῥῶσοι ἀπεμονώθησαν πλέον, ἔχοντες μόνον μεθ' ἑαυτῶν πολλὰ γυναικόπαιδα, ὀλίγους τοῦ Μπενάκη φίλους Μανιάτας καὶ πλῆθος ἀποστόλων καὶ φατριαστῶν ἠγορασμένων ἢ διεφθαρμένων ὑπὸ τοῦ Παππαζόγλου. Ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ ἡ Μοῖρα τοῦ Μοιράρχου Ἔλφινςων ἤρχετο ἐπίκουρος τοῦ ἄλλου ῥωσικοῦ στόλου, ἀλλ' ὁ Ὀρλὼφ ἀπεφάσισε δυστυχῶς νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν Πελοπόννησον, οἱ δὲ Ἀλβανοὶ ἐπορεύοντο ἤδη πρὸς τὴν Κορώνην, ἣν ὁ Ὀρλὼφ δὲν κατώρθωσε νὰ κυριεύσῃ. Ἀλλ' ὁ ἀνδρεῖος Μαυρομιχάλης, λησμονῶν τὰς κατ' αὐτοῦ δυσαρεσκείας, ἐμήνυσεν αὐτῷ, ὅτι ἔρχονται οἱ ἐχθροὶ· «Ἐλθὲ εἰς βοήθειάν μου ἂν θέλῃς, φύγε ἂν φοβῆσαι, ἐγὼ κρατῶ, καὶ σοῦ δίδω καιρὸν νὰ κάμῃς ὅπως θελήσῃς», καὶ καταλαβὼν ὀχυράν τινα θέσιν παρὰ τὸ Νησίον, ἀνεχαίτισε μετὰ τῶν ὀλίγων Μανιατῶν του τοὺς Ἀλβανούς. Ἀλλ' οἱ πλεῖστοι σύντροποί του ἔπεσαν, αὐτὸς δὲ κλεισθεὶς εἰς οἰκόν τινα ἀδύνατον, μετὰ εἴκοσι τριῶν πολεμιστῶν του, ἐπολέμησεν ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας κατὰ πεντακισχιλίων ἐχθρῶν. Μόνος ἤδη ἔμενε μετὰ τοῦ υἱοῦ, καὶ οἱ Τοῦρκοι ἐπυρπόλουν τὸ καταφύγιόν του. Ἐξῆλθον ὅμως· καὶ οἱ βάρβαροι ἐξεπλάγησαν ἰδόντες, ὅτι γέρων καὶ πληγωμένος αὐτὸς, ὁ δὲ υἱὸς μικρὸς ἔτι καὶ ἄπειρος, ἀνθίσταντο μετὰ τοιαύτης καρτερίας καὶ τόλμης. Καὶ τί δὲν ἠδύναντο νὰ κατορθώσωσιν ἄνδρες τοιοῦτοι, ἐὰν εἶχον στρατηγὸν ἐμπειρότερον τοῦ Ὀρλὼφ καὶ νοημονέστερον;

Ἡ μὲν Μάνη κατεστράφη, τὰ δὲ περίχωρα τῆς Κορώνης ἐπληρώθησαν πτωμάτων, καὶ οἱ τὴν Μεθώνην παλιορκοῦντες ῥῶσοι περιεκυκλώθησαν πανταχόθεν. Ἐκ τῶν ὀχυρωμάτων αὐτῶν διωκόμενοι, καὶ ἀπὸ θέσεως εἰς θέσιν πεισματωδῶς προσβαλλόμενοι, πολλοὺς ἀπέβαλον ἄνδρας καὶ τριάκοντα ὀκτὼ τηλεβόλα πολιορκίας, τρεῖς ὅλμους καὶ τέσσαρα πυροβόλα πεδινά. Μόλις δ' ἐσώθησαν ἐκ τῶν ὀκτακοσίων διακόσιοι, οὓς παρηκολούθησαν πεντακισχίλιοι Ἕλληνες ἐκ τῆς πόλεως καὶ τῶν περιχώρων, ἐλπίζοντες νὰ εἰσέλθωσι μετ' ἐκείνων εἰς τὴν Πύλον, ἀλλ' ὁ Ὀρλὼφ, ἀνηλεῶς καὶ ἀπανθρώπως φερόμενος πρὸς αὐτοὺς, δὲν ἤνοιξε τὰς πύλας ἢ εἰς μόνους τοὺς ῥώσους. Οὕτω σκληρῶς ἀπεδίωξε καὶ πρὸ μικροῦ πλῆθος χριστιανῶν, προσελθόντων εἰς τὴν ὑπεράσπισιν τῶν τηλεβόλων του, ματαίως δὲ οὗτοι ὑπ' αὐτοῦ ἀφεθέντες εἰς τὴν μάχαιραν τῶν Ἀλβανῶν, ἐκραύγαζον σφαζόμενοι πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν του· «Ὑπεσχέθης νὰ μᾶς ἐλευθερώσῃς, διατί τοὐλάχιστον δὲν μᾶς δέχεσαι εἰς τὸ ἄσυλόν σου;» Δυστυχεῖς Ἕλληνες, ἀργὰ ἐγνωρίσατε τὸν ἐγωϊσμὸν τοῦ ταπεινοῦ ἐκείνου ἀνδραπόδου καὶ τὴν στυγερὰν τῆς Πετρουπόλεως πολιτικήν.

Πανταχόθεν ἐν τούτοις εἰσέβαλον οἱ βάρβαροι νικηταὶ, καὶ ἐφαίνοντο μακρόθεν τὰ πυρπολούμενα χωρία, οἱ τῶν ἱππέων ἑλιγμοὶ καὶ ἀντήχουν αἱ λυσσώδεις αὐτῶν κραυγαὶ καὶ οἱ κοπετοὶ καὶ οἱ θρῆνοι τῶν σφαζομένων. Καὶ κατὰ τὰς φοβερὰς ἐκείνας στιγμὰς, ἐν αἷς ὁ θάνατος περιεφέρετο δρεπανίζων τοὺς ὑπὸ τῶν ῥώσων προδοθέντας χριστιανοὺς, ὁ Ὀρλὼφ καὶ οἱ συμπολῖται αὐτοῦ ἐθεώρουν, ἀπὸ τοῦ φρουρίου, τὴν ἀποτρόπαιον ταύτην σκηνὴν, ἔργον τῆς ἑαυτῶν ἀπερισκεψίας καὶ σκληρότητος, καὶ ἐμειδίων σατανικὸν μειδίαμα βλέποντες ἰδίοις ὀφθαλμοῖς τὴν φοβερὰν ἀγωνίαν χιλιάδων ὁμοθρήσκων, οὓς ἠδύναντο μετ' εὐκολίας νὰ σώσωσι. Τέλος δὲ, μεγαλυνομένου ὁσημέραι τοῦ κινδύνου, καὶ ἀφοῦ ὁ θηριώδης ἀπεσταλμένος τῆς Αἰκατερίνης ἀντέταττεν ἤδη εἰς τὰς δεήσεις περιφρονήσεις καὶ σαρκασμοὺς, ὀκτακισχίλιοι χριστιανοὶ τῆς Πελοποννήσου, πάσης τάξεως καὶ ἡλικίας καὶ γένους, ἐρρίπτοντο σωρηδὸν εἰς τὰς λέμβους καὶ ἀπέπλεον πρὸς τὴν Σφακτηρίαν, ἣν πάλαι ποτὲ ἐδόξασεν ὁ ἡρωϊσμὸς τριακοσίων υἱῶν τῆς Σπάρτης. Καὶ ἄλλους μὲν κατέπιον τὰ κύματα, οἱ δὲ λοιποί, τετρακισχίλιοι σχεδὸν, ἔρθασαν ἐπὶ τῶν βράχων, καὶ ἔμειναν ἐκτεθειμένοι εἰς τὴν δίψαν καὶ εἰς τὴν πεῖναν, ὅπου ὑπέστησαν ἀνηκούστους καὶ φοβερὰς βασάνους, εἰς ἐπίμετρον δὲ τῶν κακῶν ἡ θάλασσα ἔφερε πρὸς αὐτοὺς τὰ πτώματα τῶν πνιγέντων οἰκείων καὶ φίλων Κατὰ τὰς ἀξιοθρηνήτους ταύτας συμφορὰς, ὁ ἀμείλιχος Ὀρλὼφ προκτοιμάζετο σπουδαίως νὰ ἀναχωρήσῃ, καὶ δὲν ἠθέλησε νὰ ἀκούσῃ τὸν ἀρχιερέα. ὅστις τὸν ἐξώρκιζε νὰ ἀναβάλῃ τὴν φυγήν του, οὔτε τὸν Μπενάκην καὶ τὸν Παππάζογλουν, οἵτινες ματαίως ἐζήτησαν νὰ τὸν πείσωσι, λέγοντες ὅτι μία ναυμαχία μόνη ἠδύνατο νὰ ἐπανορθώσῃ τὰ ἡμαρτημένα· ἐγνώριζον δὲ οὗτοι ὅτι ὁ Θεόδωρος Ὀρλὼφ ἀπέπλευσε, μετὰ τῶν πλοίων του, εἰς συνάντησιν τῆς Μοίρας τοῦ Ἔλφιστων, καὶ ἐπεθοντο ὅτι οἱ δύο οὗτοι ἀρχηγοὶ, δι' ἐπιτηδείων κινημάτων καὶ διὰ τῆς ἀνδρίας τῶν ναυτῶν, ἔμελλον νὰ καταβάλωσι τὸν πολυάριθμον τοῦ Καπιτάνπασα στόλον. Ὅθεν διὰ λόγων κραταιῶν ἐφρόντισαν νὰ πείσωσι τὸν Ἀλέξιον νὰ περιμείνῃ, ἀλλ' οὗτος εἰς πάντας τοὺς λόγους κωφεύων καὶ παραλαβὼν ἐσπευσμένως τοὺς τετραυματισμένους αὐτοῦ καὶ ὀλιγίστους τινὰς Ἕλληνας μετὰ τῶν ἀρχιερέων Κορώνης, Μεθώνης, Πατρῶν καὶ Καλαμάτας, ἀπέπλευσεν ἐκ τῆς Πύλου τὴν ὀγδόην τοῦ Ἰουνίου· πρὶν δὲ ἀναχωρήσῃ, διέταξε νὰ πληρωθῶσιν αἱ ὑπόνομοι, ὅπως ἐξοντώσῃ τοὺς νικητὰς Ἀλβανοὺς μετὰ τῆς Ἀκροπόλεως, ἀλλὰ τὸ σχέδιον τοῦτο ἀπέτυχεν, αὐτὸς δὲ, ταύτης μόνον τῆς ἀποτυχίας τὴν λύπην αἰσθανόμενος, ἐγκατέλιπε τὴν χώραν, ἥτις διὰ τῶν ῥαδιουργιῶν αὐτοῦ κατεστρέφετο. Καὶ διαβὰς παρὰ τὴν Σφακτηρίαν, εἶδε μετ' ἀπαθείας τοὺς ἀποτόμους βράχους, ὅπου, διὰ τὴν ἀπανθρωπίαν του, ἐβασανίζοντο χιλιάδες χριστιανῶν, ἀλλὰ δὲν ἐτυψεν αὐτὸν ἡ συνείδησις, οὔτε αἱ συμφοραί των ἐμάλαξαν τὴν καρδίαν του, ἀλλὰ διέβη ὁ κακοῦργος χωρὶς κἂν νὰ στείλῃ εἰς τοὺς πάσχοντας ὀλίγον ἄρτον καὶ ὕδωρ. Ὁ Παππάζογλους καὶ ὁ Μπενάκης ἠκολούθησαν αὐτὸν, καὶ ὁ μὲν ἀπέθανε μετ' ὀλίγον, ὁ δὲ ἀπῆλθεν εἰς Πετρούπολιν, ἵνα κλαύσῃ τὰς συμφοράς του καὶ τὴν ἀπώλειαν τῶν οἰκογενῶν καὶ τῆς μεγάλης περιουσίας του.

Τίς ἄρα δύναται νὰ περιγράψῃ τὰ φοβερὰ παθήματα τῶν Ἑλλήνων, οὓς οἱ Ῥῶσοι ἐγκατέλιπον εἰς τὴν θηριωδίαν τῶν βαρβάρων; Πᾶσα ἡ Πελοπόννησος παρεδόθη εἰς πῦρ καὶ εἰς μάχαιραν, καὶ μάχιμός τις καὶ ἀγρία φυλὴ, οἰκοῦσα τὰ παράλια τῆς δυτικῆς Ἀλβανίας, ἠφήμωσε τὰς γονίμους τῶν Πατρῶν πεδιάδας, τὰ ὄρη τῶν Καλαβρύτων, τὰς ὄχθας τοῦ Ἀλφειοῦ καὶ τὰς κοιλάδας τῆς Ἀρκαδίας, πᾶσαν ἑνὶ λόγῳ τῆς ἀρχαίας Ἀχαΐας τὴν χώραν, ἀπὸ τῆς Ἡρακλείας μέχρι τῆς Κορίνθου καὶ ἀπὸ τῆς Κορίνθου μέχρι τῆς Μεγαλουπόλεως. Καὶ οἱ μὲν κάτοικοι ἐσφάγησαν ἀνηλεῶς, καὶ ἀρχαιόταται πόλεις καὶ χωρία ἀπετεφρώθησαν. Αἱ δὲ Πάτραι, ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας πυρπολούμεναι, μετεβλήθησαν εἰς τέφραν καὶ εἰς ἐρείπια, καὶ μετά τινα χρόνον ἄλλοι ἄνθρωποι ἐθεμελίωσαν νέαν πόλιν, ὅπου ὑπῆρχέποτε ἡ καταστραφεῖσα.

Ἐνῷ ἀπέπλεεν ὁ Ὀρλὼφ ἐκ τῆς Πύλου, ὁ Ἔλφινστων ἐφώρμα κατὰ τοῦ Τουρκικοῦ στόλου ἐν τῷ Ἀργολικῷ κόλπῳ, καὶ ἡ τόλμη τοῦ ἀνδρείου ἄγγλου ἐνεποίησε τρόμον εἰς τοὺς βαρβάρους, οἵτινες τραπέντες εἰς φυγὴν, κατέπλευσαν ἐσπευσμένοι πρὸς τὰ παράλια τῆς Ἀσίας, καὶ εἰσῆλθον ἐν τῷ Ἑρμαίῳ Κόλπῳ. Ἐκεῖ δὲ καὶ ἑτέραν ἐπικουρίαν προσλαβόντες, ἐμέτρουν στόλον ἀξιόμαχον τριακόντων καὶ δικρότων εἴκοσι δύο, τριῶν κορβετῶν καὶ πολλῶν ἐλαφροτέρων πλοίων, καὶ ἡ δύναμις αὕτη, ἐὰν εἶχε ναύαρχον ἄλλον ἐπιτηδειότερον, ἠδύνατο εὐκόλως νὰ καταστρέψῃ τὸν ῥωσικὸν στολίσκον, ὅστις ἐμέτρει μόνον ἑπτὰ δίκροτα, καὶ ὀλίγας τινὰς κορβέτας. Καὶ μόνος μὲν ἐν τῷ τουρκικῷ στόλῳ διεκρίνετο ὁ περίφημος Χασάνπασας, ὁ βραδύτερον γενόμενος ναύαρχος, ἀλλὰ τοῦ στρατηγηματικοῦ τούτου ἀνδρὸς τὰς συμβουλὰς δὲν ἠθέλησε νὰ ἀκολουθήσῃ ὁ Καπιτάνπασας.

Καὶ ὁ Ὀρλὼφ ἀπεράσισε νὰ καταπολεμήσῃ τοὺς Μουσουλμάνους, διότι μόνη ἡ νίκη ἠδύνατο νὰ τὸν σώσῃ, ἀφοῦ ἀπέτυχε κατὰ τὴν Πελοπόννησον. Ὁ στόλος αὐτοῦ ἐνισχύθη μὲν καὶ ὑπὸ τῶν ἄλλων δύο Μοιρῶν, τοῦτε Ἀλεξίου καὶ τοῦ Ἔλφινστων, ἀλλ' ἐστερεῖτο τροφῶν, καὶ οἱ στρατιῶται ὀλίγοι περισωθέντες ἔπασχον ἀσθενοῦντες. Ἐνῷ δὲ τὰ πλοῖα εἶχον ἀνάγκην ἐπισκευῆς καὶ τροφίμων, εἰς κάνένα τῶν λιμένων τῆς Ἀττικῆς καὶ τῶν νήσων δὲν ἠδύναντο νὰ προσέλθωσι, διότι οἱ Ἕλληνες, πτοηθέντες διὰ τὰς μεγάλας συμφορὰς τῆς Πελοποννήσου, ἀπεκήρυττον ἤδη τοὺς Ῥώσους, καὶ ἀπέβαλλον πανταχοῦ τοὺς ἀποστόλους των. Διὸ καὶ ὁ Ὀρλὼφ, κινδυνεύων νὰ μείνῃ ἄνευ πολεμεφοδίων, ἐστερεῖτο καὶ λιμένων καὶ ἀποθηκῶν καὶ ναυστάθμου, ἐνόησε δὲ, ὅτι διὰ τολμήματός τινος ἠδύνατο νὰ σωθῇ, διὸ καὶ πρὸ πάντων ἐπεμελεῖτο νὰ διατηρῇ εἰς τὸν στόλον του τὴν σύμπνοιαν καὶ τὴν πειθαρχίαν, ἀλλ' ἡ ἔρις καὶ ἡ ἀσυμφωνία διήρεσαν μετ' ὀλίγον τοὺς ἀρχηγούς. Ὁ Ῥῶσος Σπιριτὼφ, ναύτης μὲν ἀτρόμητος, ἀλλ' ἄπειρος καὶ ἀφυὴς ἐρίζετο πρὸς τὸν Ἔλφινστὼν περὶ τῆς ναυαρχίας, καὶ ὁ Ὀρλὼφ, ἀμαθὴς ἀρχιστράτηγος καὶ ἀλαζὼν, ἔδωκε τὰ πρωτεῖα εἰς τὸν ἀνικανώτερον, ὁ δὲ Ἄγγλος πικρότατα κατὰ τοῦ ἀδικήματος παραπονούμενος καὶ ἀπειλῶν, παρ' ὀλίγον νὰ ἐγαταλείψῃ τὸν στόλον εἰς τὴν κρίσιμον ταύτην καὶ ἐπικίνδυνον θέσιν. Καὶ ὅμως, μετὰ πολλῶν ἡμερῶν διενέξεις, συνελλάγησαν οἱ δύο ναύαρχοι, καὶ ὁ στόλος, εἰς τρεῖς Μοίρας διαιρεθεὶς, ἀπέπλευσε πρὸς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, καὶ ὁ μὲν Σπιριτὼφ ἔσχε τὴν προσθοφυλακὴν, ὁ δὲ Ἀλέξιος τὴν ἡγεμονίαν τῶν πολεμικῶν κινήσεων καὶ ὁ Ἔλφιστων τὴν ὀπισθοφυλακήν. Οὕτω τὴν 5 Ἰουλίου, ἡμέρας ἅμα διαγελώσης, οἱ Ῥῶσοι διέβαινον παραπλέοντες τὰ μεταξὺ Σμύρνης καὶ Χίου νησίδια, καὶ παρετάχθησαν πρὸ τῆς γραμῆς τῶν Ὀθωμανῶν.

Πεισματώδης δὲ συνεκροτήθη ἡ ναυμαχία, ἀλλ' οἱ Τοῦρκοι, καί τοι ὑπὸ τῶν πυροβολείων τῆς ξηρᾶς καὶ τῶν βράχων ὑπερασπιζόμενοι, ἐτράπησαν εἰς αἰσχίστην φυγὴν, δύο δὲ πλοῖα, τοῦ Σπιριτὼφ καὶ τοῦ ἀνδρείου Χασὰν, μανιωδῶς ἤδη συμπλακέντα, ἐπυρπολοῦντο καὶ ἠπείλουν τοὺς στόλους, διαλαμπαδεύοντα ἐν τῷ κόλπῳ τὰς καταστρεπτικὰς φλόγας των. Καὶ κατὰ τὴν σύγχυσιν καὶ τὴν ταραχὴν τῆς πρώτης κατατροπώσεως ταύτης, οἱ Τοῦρκοι εἰσῆλθον εἰς τὸ στενὸν τοῦ Τζεσμὲ, οὗ μακρὰν τῶν ἐκβολῶν τοῦ Ἕρμου, καὶ ἔμενον τεταραγμένοι καὶ ἔμφοβοι. Ὠχύρωσαν δὲ τὰ δύο τῆς εἰσόδου ἄκρα διὰ πολλῶν τηλεβόλων, καὶ οὕτω παρῆλθον αἱ δύο πρῶται ἡμέραι, κατατριβόμεναι εἰς προετοιμασίας ἀνωφελεῖς. Ὁ Χασάνης ἐν τούτῳ, βαρέως ἤδη κατὰ τὴν ναυμαχίαν τραυματισθεὶς, ἔδιδε ματαίας συμβουλὰς τῷ Καπιτάν-πασα, ὅστις δὲν ἤθελε νὰ ῥικοκινδυνεύσῃ πλέον, ἀλλὰ καλύπτων τὰ αἴσχη τῆς δειλίας του διὰ λόγων ἀδικαιο-

λογήτων, οὐ μόνον ἐμπόδισε τὸν στόλον νὰ ἐξέλθῃ εἰς ἀνοικτὸν πέλαγος, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ἀπεβιβάσθη εἰς τὴν ξηράν. Φοβερὰ δὲ τιμωρία ἐγράφετο ἤδη κατὰ τῆς κεφαλῆς τοῦ ἀπειροθαλάσσου καὶ δειλοῦ τούτου ναυάρχου. Κατὰ τὴν νύκτα τῆς 8 διάφορα πυροπολικά, ὑπὸ τῶν Ῥώσων ὁδηγηθέντα, ἔρθασαν μέχρι τῶν πρώτων τουρκικῶν πλοίων, καὶ τὸ πῦρ μεταδιδόμενον ἀπὸ πλοίου εἰς πλοῖον κατεβρόχθισεν ὅλον τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὸν στόλον. Ἡ μεγάλη αὕτη πυρκαϊὰ κατέπληξε τὰ παράλια τῆς Ἀσίας, ἐνῷ ἡ διαδοχικὴ ἔκρηξις τριάκοντα πολεμικῶν πλοίων, ἀνήγγελλε καὶ πρὸς ἀπωτάτας χώρας τὴν μεγάλην καὶ πρωτοφανῆ ἐκείνην καταστροφήν. Ἡ μὲν Σμύρνη ἐκλονίσθη ἐκ θεμελίων, ἡ δὲ Χῖος διεσαλεύετο ὡς εἰ ἔμελλε νὰ καταποντισθῇ, καὶ ὁ πολύκροτος τῶν ἐκρήξεων θόρυβος ἔρθασε μέχρι τῶν Ἀττικῶν παραλίων.

Τῆς καταστροφῆς ταύτης ἡ ἀγγελία κατετάραξε τὴν αὐλὴν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, φοβουμένην τὴν διὰ θαλάσσης καὶ ξηρᾶς εἰσβολὴν τῶν Ῥώσων, οἵτινες ἐστρατοπεδεύοντο ἤδη παρὰ τὸν Δούναβιν, καθ' ὃν χρόνον ὁ στόλος τοῦ Σουλτάνου ἐπυροπολεῖτο κατὰ τὸν Ἕρμον. Ὁ Ἔλφινστων τότε παρεκίνει τὸν Ἀλέξιον νὰ πλεύσῃ κατὰ τοῦ Βυζαντίου, καὶ κεραυνοβολῶν αὐτὴν, νὰ περάνῃ διὰ μιᾶς τὸν πόλεμον, ἀλλ' ὁ ἄνανδρος στρατηγὸς, ὅς τις θεωρῶν μακρόθεν τοὺς κινδύνους ἀπὸ τῆς ναυαρχίδος του, οὐδέποτε μετέσχεν αὐτῶν, ἀπέρριψε τὸ τολμηρὸν καὶ ἀλάνθαστον τοῦτο σχέδιον. Ὁ δὲ Ἔλφινστων ἀγανακτήσας εἰσέπλευσε διὰ μόνης τῆς Μοίρας αὐτοῦ, παραβιάσας, πρῶτον ἤδη αὐτὸς, τὸν Ἑλλήσποντον, οὗτινος τὰ φρούρια ἐθεώρουν πάντες μέχρι τοῦδε ἀκαταμάχητα. Ὑποσχεθεὶς ἐνόρκως τῇ Αἰκατερίνῃ νὰ εἰσέλθῃ ἐν τῷ Βοσπόρῳ, ἐτήρησε μὲν τὸν λόγον, ἀλλ' ἰδὼν ὅτι οὔτε ἓν ῥωσικὸν πλοῖον δὲν παρηκολούθησεν αὐτὸν, ἐξῆλθε πάλιν περιφρονῶν καὶ ὑβρίζων τὰ ἀδύνατα τῶν Τούρκων πυροβολεῖα, καὶ ἀπέδειξε διὰ τῆς ἐπιτυχίας του ταύτης, ὅτι τὰ πάντα ἠδύναντο νὰ κατορθώσωσι οἱ Ῥῶσοι, ἂν ἄλλον ἔχοντες ἀρχηγὸν παρηκολούθουν τὴν θριαμβευτικὴν ἐκείνην εἴσοδον. Μετ' οὐ πολὺ ὁ Χασάνης, καπιτάνπασας διορισθεὶς, ἐξεδικήθη ἐν Δήμνῳ τοὺς Ῥώσους καὶ ἐξήλασεν ἐκ τοῦ Αἰγαίου πελάγους τὴν σημαίαν τῆς Αἰκατερίνης. Ὅλα τότε τῆς Ἀσίας τὰ παράλια ἐπλημμύρισαν χριστιανικοῦ αἵματος, καὶ οἱ ἀτυχεῖς Ἕλληνες τῆς Σμύρνης ἐπλήρωσαν ἀκριβὰ τὸν ἀνωφελῆ θρίαμβον τοῦ Σπιριτὼφ καὶ τὴν παντελῆ τοῦ Τουρκικοῦ στόλου καταστροφήν. Ἡ εἰρήνη, τέλος, διεδέχθη τὰς ἀλληλουχεῖς ταύτας ἐπιτυχίας καὶ συμφορὰς, καὶ οἱ Ῥῶσοι λησμονοῦντες ἐντελῶς τοὺς Ἕλληνας καὶ τὰ παθήματά των, ἠρκέσθησαν κερδήσαντες ἐπαρχίας τινὰς τοῦ Εὐξείνου Πόντου, καὶ μετὰ ταῦτα ἐκένωσαν τὴν Μολδαυΐαν, καὶ εἰσεβρύθησαν εἰς τὴν χώραν τῆς Πολωνίας.

Οὕτως οἱ Ῥῶσοι, ὑποκινήσαντες τὴν ἐπανάστασιν τῶν Ἑλλήνων, κατέλιπον αὐτοὺς εἰς τὰς θηριώδεις τῶν βαρβάρων ἐκδικήσεις, καὶ μόλις, μετὰ πολλῶν ἐτῶν παρέλευσιν, κατώρθωσεν ἡ Πύλη νὰ περιστείλῃ τὰς ἐν Πελοποννήσῳ κακουργίας τῶν Ἀλβανῶν, μόνα ἔργα τῶν ἀναξίων Ὀρλὼφ. Ἑξήκοντα χιλιάδες χριστιανῶν ἔπεσαν θύματα τῆς ἀλβανικῆς μαχαίρας, εἴκοσι χιλιάδες ἐπωλήθησαν ὡς ἀνδράποδα, καὶ ὅσοι ἠδυνήθησαν νὰ φύγωσι τὴν μουσουλμανικὴν λύσσαν, κατέφυγον εἰς Θεσσαλίαν καὶ εἰς τὰς ἐνετικὰς νήσους. Εἰς μάτην ἡ τουρκικὴ διοίκησις ἠγωνίζετο, ἐπὶ ἐννέα ἔτη, νὰ ἀποβάλῃ ἐκ τῆς χερσονήσου τοὺς Ἀλβανοὺς, οἵτινες ληστεύοντες καὶ βιαιοπραγοῦντες, ἀντὶ νὰ ὑπακούσωσι, πολλάκις ἠπείλησαν τοὺς πασάδας τῆς Κωνσταντινουπόλεως μέχρι τοῦ Ναυπλίου, ὅπου ἦτο ἡ ἕδρα τῆς διοικήσεως κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην τῶν ἐρημώσεων καὶ τῶν ταραχῶν. Καὶ οἱ μὲν Ἕλληνες ἐζωντώθησαν, ἀλλ' ἡ λύσσα καὶ ἡ ἀπληστία τῶν Ἀλβανῶν δὲν ἐκορέσθησαν ἔτι. Μετ' ὀλίγον οἱ ἄγριοι οὗτοι πολεμισταὶ ἐκτύπησαν καὶ τοὺς ὁμοθρήσκους, καὶ θέλοντες νὰ διαιωνίζωσιν ἐν Πελοποννήσῳ τὰς σφαγὰς καὶ τὴν ἀναρχίαν, ὡς οἱ Μαμαλοῦκοι ἐν Αἰγύπτῳ, ἐκηρύχθησαν φανεροὶ κατὰ τοῦ Σουλτάνου ἐπαναστάται.

Τότε καὶ ὁ Σουλτάνος, ὅστις ἔβλεπε μετ' ἀδιαφορίας τὴν ἐξόντωσιν καὶ τὸν ἀνδραποδισμὸν διακοσίων χιλιάδων χριστιανῶν, ἐξύπνησεν ἐκ τοῦ ληθάργου, καὶ ἀπεφάσισε νὰ τιμωρήσῃ, οὐχὶ τοὺς κακουργοῦντας, ἀλλὰ τοὺς τολμήσαντας νὰ ἐπαναστατήσωσι κατὰ τῆς ἐξουσίας του. Ὁ νικητὴς τῆς Δήμνου Χασάνπασας ἀπέπλευσε (1779) εἰς τὴν Πελοπόννησον, ἔχων πλήρη ἐξουσίαν ἵνα παύσῃ τὰς ταραχὰς καὶ καταστρέψῃ διὰ τῶν ὅπλων τοὺς Ἀλβανοὺς ἂν δὲν ὑποταχθῶσιν. Ἀλλ' ἀπέτυχε κατὰ τὴν πρώτην περὶ διαλλαγῆς δοκιμὴν, διότι οἱ ἐπαναστάται, ἀτιμωρητὶ τοσαῦτα κακουργήσαντες, δὲν ἠθέλησαν νὰ ὑποταχθῶσι, καὶ πολεμικαὶ προπαρασκευαὶ ἤρχισαν μετὰ σπουδῆς ἀμφοτέρωθεν. Ἐν τούτοις ὁ Χασάνπασας ὀλίγους στρατιώτας παρέλαβεν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, ἡ δὲ Θεσσαλία καὶ ἡ Μακεδονία, ἐρημωθεῖσαι διὰ τὰς συνεχεῖς διαβάσεις τῶν Ἀλβανῶν, κομιζόντων εἰς τὴν πατρίδα αὐτῶν τὰ λάφυρα, δὲν ἠδύναντο νὰ σχηματίσωσι στράτευμα· διὸ καὶ ἐκάλεσεν εἰς βοήθειάν του τοὺς ἁρματωλοὺς καὶ τοὺς κλέπτας τῆς Κυλλήνης, τοῦ Μαινάλου, τῆς Ἀττικῆς καὶ τῆς Κορινθίας καὶ τοὺς πολεμιστὰς τῆς Μάνης. Οὗτοι δὲ οἱ ἀνδρεῖοι, οἱ οὐδέποτε εἰς τὰ ὄρη αὐτῶν καταπολεμηθέντες, περιέμενον ἀνυπομόνως τὴν ὥραν τῆς ἐκδικήσεως. Τότε ὁ Κωλοκοτρώνης καὶ μυριάδες ἄλλων κλεπτῶν, ὑψώσαντες πολεμικὴν κραυγὴν, κατέβησαν ἀθρόοι ἐκ τῶν ἀκαταμαχήτων αὐτῶν λημερίων. Οἱ δὲ Ἀλβανοὶ νικηθέντες κατ' ἀρχὰς ὑπὸ τῆς στρατιᾶς τοῦ Χασάνη, κατατροπωθέντες δὲ ἐντελῶς ὑπὸ τῶν ὀρεινῶν πολεμιστῶν, ἐξωλοθρεύθησαν μέχρις ἑνὸς, καὶ αἱ κεφαλαὶ αὐτῶν σωρευθεῖσαι πρὸ τῆς Τριπόλεως, ἐπὶ τῶν χριστιανικῶν κρανίων, ἅτινα οἱ Ἀλβανοὶ αὐτοὶ εἶχον προτοῦ ἀνεγείρει, ἐσχημάτισαν τὰς ἀπειχθεῖς ἐκείνας πυραμίδας, ὧν τὰ λείψανα ἐσώζοντο μέχρι τοῦ 1819.

Σώζεται καὶ νῦν ᾆσμα ψαλλόμενον, εἰς τὰ ὄρη, εἰς τὴν νίκην τῶν ἁρματωλῶν.

Οὕτως ἡ Πελοπόννησος ἀπηλλάγη τῶν ἀγρίων αὐτῶν ὁλετήρων, καὶ οἱ ὀλίγοι χριστιανοὶ οἱ ἐπιζήσαντες ἔσχον τὴν ἀμνηστείαν τοῦ Σερασκέρη, ὅστις ἐτήρησε μὲν αὐτὴν, ἀλλ' ἀπέκλεισε μόνον τὸν Κωλοκοτρώνην, εἰς ὃν ὠφείλετο ἡ κατὰ τῶν Ἀλβανῶν νίκη. Διὰ στυγερᾶς προδοσίας συλληφθεὶς ὁ ἀνδρεῖος πατὴρ τοῦ μετέπειτα δοξασθέντος Θεοδώρου, ἀπέθανεν ἐν βασάνοις, διότι ἀνέδειξε νικητὴν τὸν βάρβαρον τῆς Τουρκίας καπιτάνπασαν.

Ἀλλὰ καὶ ἑτέρα συμφορὰ, ἡ πανώλης, ἐκ τῶν μιασμάτων, τῶν ἐκ τοσούτων ἀτάφων πτωμάτων, γεννηθεῖσα, ἐδεκάτισε τότε τοὺς περισωθέντας Πελοποννησίους, καὶ διήρκεσεν ἐπὶ πέντε ὁλόκληρα ἔτη, θερίζουσα τοὺς ὀλίγους ἀνδρείους, καὶ ἐρημόνουσα τὴν Ἑλλάδα.

Σημειώσις τοῦ μεταφραστοῦ.

Ἐνῷ τὰ ἐλεύθερα τῆς λοιπῆς Εὐρώπης ἔθνη ἄφιναν εἰς κληρονομίαν τῶν μεταγενεστέρων ἄπειρα καὶ συνεχῆ μνημεῖα τοῦ πολιτικοῦ αὐτῶν βίου, τὸ ἔθνος τὸ ἑλληνικὸν, μετὰ τὴν ἐπιγενομένην εἰς τὸ Βυζάντιον συμφορὰν, δὲν εἶχέ τι ἄλλο ἐκ τῶν τεσσάρων ὀδυνηρῶν αἰώνων του νὰ κληροδοτήσῃ, ἢ μόνον τοὺς στεναγμοὺς καὶ τὰ πάθη του. Δὲν εἶχεν οὔτε Ἀρχὰς οὔτε ἀρχεῖα, καὶ αἱ πάτριαι Μοῦσαι ἀπεδήμησαν πρὸς τὴν Δύσιν.

Ἂν ἴχνη τινὰ τοῦ δυστυχοῦς βίου τῆς δουλείας περισώθησαν μέχρις ἡμῶν, πρέπει νὰ τὰ ζητῶμεν ἐν τῇ ἱστορίᾳ καὶ ἐν ταῖς Βιβλιοθήκαις τῶν ξένων ἐθνῶν. Ἀλλ' οἱ ξένοι, τὴν ἑαυτῶν γράφοντες ἱστορίαν, ἀπεθησαύρισαν μόνον ἐκ τῶν ἡμετέρων ὅσα ἐσχετίζοντο πρὸς τὸ θέμα των. καὶ αἱ αὐστηραὶ περὶ ἡμῶν κρίσεις των ἦσαν, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, καὶ ἄδικοι καὶ ἐσφαλμέναι.

Ὁ φιλελληνικώτατος Ῥάφνελ, γράψας τὴν ἱστορίαν τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων ἀπὸ τῆς πτώσεως τοῦ Βυζαντίου, ἠναγκάσθη τὴν ὕλην ἐκ διαφόρων πηγῶν, καὶ ἐξ ἀνάγκης ἠκολούθησε κρίσεις τινὰς ἡμαρτημένας. Εἶπεν ὅτι οἱ Κλέπται καὶ οἱ Ἁρματωλοὶ, ἐξ ὧν Σπαρτοὶ ἀνεφάνησαν οἱ ἀτρόμητοι ἡμέτεροι πολεμισταὶ τοῦ 1821, *ὀλίγον περὶ τῆς πατρῴας θρησκείας ἐφρόντιζον, καὶ κατεφρόνουν τοὺς κανόνας της. Εἰς ἀνασκευὴν τῆς ἐσφαλμένης ἰδέας ἀρκεῖ τὸ ἑξῆς ἱστόρημα·*

Εἰς τὴν πατρίδα τῶν ἀρχαίων Μολοσσῶν ἠνθίζον πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως δύο περικαλλεῖς κωμοπόλεις τῆς Ἠπείρου, τὸ Σιράκον καὶ οἱ Καλαβρίται. Ὑπάρχει ἔτι, μικρὸν ἀπέχον, Μοναστήριον ἐπὶ βράχων θεμελιωθὲν, παρὰ τὸν δρόμον τὸν ἄγοντα εἰς Ἰωάννινα. Ἦτο μεγάλη ἑβδομὰς, καθ' ἣν οἱ ἔμποροι τῶν δύο κωμοπόλεων ἐπέστρεφον ἐξ Ἰωαννίνων, χάριν τῆς Λαμπρᾶς, φέροντες πλούτη καὶ λαμπάδας διὰ τὰ τέκνα των. Τριάκοντα χωρικοὶ, δοθέντες αἴρης εἰς τὸν ληστρικὸν βίον, παρουσιάζονται εἰς τὸν Ἡγούμενον τοῦ Μοναστηρίου.

— Φαγὶ καὶ πιστὸ, καλόγερε· τὰ παλληκάρια θὰ ξενυχτίσουν εἰς τὸ Μοναστῆρι σου.

— Καὶ γιὰ καλὸ, παλληκάρια μου;

— Γιὰ νὰ γδύσωμεν, αὔριον, τοὺς διαβάτας, καὶ νὰ φύγωμεν.

Ὁ Ἡγούμενος, ἀνὴρ ἀμαθὴς ἀλλὰ φρόνιμος καὶ ἐνάρετος, παραγγέλλει νὰ ψήσωσι κρυφίως τέσσαρα ἀρνία. Στρώνεται ἡ μακρὰ τράπεζα, καὶ ἐπὶ κλαδίων πρίνου κόπτονται τὰ ψητὰ εἰς τεμάχια, ἡ εὐωδία ἀρωματίζει τὸ κελλίον, καὶ ὁ Ἡγούμενος καλεῖ εἰς δεῖπνον τοὺς ληστάς.

— Καταραμένε, ἐφώναξε, σκανδαλισθεὶς ὁ ληστάρχος· καλόγερος εἶσαι ἢ Τοῦρκος;

— Τί ἔπαθες, εὐλογημένε;

— Μεγάλη παρασκευὴ, θεοφόβητε, οἱ συντρόφοι μου δὲν τρώγουν οὔτε λάδι.

— Καταραμένος νὰ ἦσαι καὶ σὺ καὶ οἱ συντρόφοι σου. Σήμερον, ὁποῦ ὁ Λυτρωτὴς τοῦ Κόσμου ἀπέθανε διὰ σᾶς, ποτισμένος μὲ χολὴ καὶ καρφωμένος εἰς τὸ ξύλον, σεῖς λάδι δὲν τρῶτε, καὶ αὔριο τὸ πρωὶ γδαίρετε τοὺς χριστιανοὺς ὅπου γυρίζουν εἰς τὰ σπήτια τους νὰ κάμουν ἀράσταση. Ἀσυνείδητοι· τὸ μάτι τοῦ Θεοῦ εἶναι ἄγρυπνο, τὸ πῦρ τῆς κολάσεως θὰ σᾶς καύσῃ· ἔχετε τὴν κατάραν τοῦ Χριστοῦ καὶ τὴν ἐδικήν μου.

Ἅγιος ἦτο καὶ ἀξιοπρεπὴς ὁ Ἡγούμενος, καὶ οἱ λόγοι αὐτοῦ οἱ ἀπροσδόκητοι ἔρρεον ἱεροὶ καὶ ἐπίσημοι. Φῶς ἀμυδρὸν κατ' ἐκείνην τὴν ὥραν ἐφώτιζε τὴν εἰκόνα τῆς Παναγίας, ἧς ἡ θεοπρεπὴς ὄψις ἐφαίνετο ὡσεὶ ἐλεειολογοῦσα τὸ ἔγκλημα, καὶ ἡ μυστηριώδης πνοὴ τῆς θρησκείας ἐπάγωνε τὴν καρδίαν τοῦ ἀρχιληστοῦ καὶ τῶν συντρόφων του, οἵτινες ἔστρεφον ἀκουσίως τὰ βλέμματα πρὸς τὴν εἰκόνα καὶ ἔμενον φοβημένοι καὶ ἄφωνοι.

— Ναὶ, ἐπεφώνησε βροντωδέστερον ὁ Ἡγούμενος· ναὶ, καταραμένοι νὰ ἦσθε καὶ σεῖς καὶ τὰ παιδιά σας καὶ τὰ παιδιὰ τῶν παιδιῶν σας, ἂν δὲν μετανοήσετε, καὶ δὲν πιάσετε πάλιν τὸν δρόμον τοῦ Χριστοῦ. Ἐγὼ τὰ εὐλογῶ τὰ κρέατα· φᾶτε καὶ σᾶς συγχωρῶ, τρώγω καὶ ἐγὼ μαζῆ σας, φθάνει μόνον νὰ γυρίσετε εἰς τὰ σπήτια σας ὡς ἀληθινὰ τέκνα τῆς Ἐκκλησίας.

Δὲν ἤγγισαν τὰ κρέατα οἱ ληστὰι, ἀλλ' ἀσπασθέντες μετὰ δακρύων τὴν δεξιὰν τοῦ Ἡγουμένου καὶ λαβόντες συγχώρησιν, ἐζήτησαν ἄρτον καὶ ἐλαίας. Οὔτε ἐκάθησαν νὰ φάγωσιν ἐκεῖ, ἀνεχώρησαν αὐθωρεὶ, καὶ διασκορπίσθησαν, ἕκαστος πρὸς τὸ ἑαυτοῦ χωρίον, ἐπανερχόμενοι οὕτως εἰς τὴν ὁδὸν τῆς δικαιοσύνης.

ΕΙΔΗΣΕΙΣ

Περὶ τῆς εἰς Ἀλεξάνδρειαν ἐκστρατείας τοῦ 1825 ἔτους.

—ooo—

Μνημονεύσαντες ἐν παρόδῳ (φυλλάδ. 174. σελ. 133) τῆς ἐπικρίσεως ἣν ἐξέδοτο ὁ καθηγητὴς Κ. Κοτζιὰς κακίζων τὴν ἱστορίαν τοῦ Κ. Τρικούπη, εἴπομεν ὅτι βεβαίως ἡ ἔλλογος καὶ μετριοπαθὴς συζήτησις εἶναι ἀναγκαιοτάτη εἰς διόρθωσιν τῶν ἡμαρτημένων, καθόσον μάλιστα περὶ τὴν ἀφήγησιν τῶν γεγονότων ἀδύνατον νὰ μὴ σφάλῃ καὶ ὁ μᾶλλον ἀμερόληπτος καὶ εὐθὺς ἱστοριογράφος. Ταῦτα γράψαντες πρὸ τριῶν μηνῶν ἐχάρημεν ἰδόντες ἀκολούθως ὅτι ἐδόθη ἀφορμὴ εἰς τοιαύτην συζήτησιν· διότι, πλὴν τῶν δημοσιευθέντων διά τινων ἐφημερίδων, ἐξεδόθη πρό τινων ἡμερῶν καὶ τεῦχος ἐκ 58 σελίδων συγκείμενον, ἐν ᾧ ἀναλύονται τὰ παρὰ τοῦ Κ. Κοτζιὰ ἱστορηθέντα (*).

Δὲν εἶναι ἔργον ἡμέτερον, ἢ τοὐλάχιστον δὲν δυνάμεθα ἐκ τοῦ προχείρου, νὰ ἐξετάσωμεν ἐὰν μὴ καὶ ἐν τῷ φυλλαδίῳ τοῦτο ὑπάρχῃ τις ἀλλοίωσις τῆς ἱστορικῆς ἀληθείας· ἐπεξήλθομεν ὅμως τοῦτο μετὰ πολλῆς συγκινήσεως. Καὶ ὅτε ἴδομεν τὸν Σαχτούρην σημαίνοντα ἀτρόμως· «μὴ προσέχετε εἰς τὰ κινήματά μου,» καὶ ὁρμῶντα μόνον μετὰ δύο πυροβολικῶν κατὰ τοῦ στόλου τῶν ἐναντίων, καὶ ὅτε ἀνέγνωμεν τὴν μονομαχίαν ἐκείνην τοῦ Γέροντα καθ' ἣν ἓν μόνον σκαφίδιον ἑλληνικόν, τὸ τοῦ Κριεζῆ, ἀντιπαραταχθὲν εἰς πλῆθος ἐχθρικῶν νηῶν ἐθριάμβευσεν, ἠσθάνθημεν τὸ στῆθος πάλλον, ἀναμνησθέντες ἡμερῶν δόξης καὶ φιλοπατρίας, φιλοπατρίας σβεσθείσης, φεῦ! σήμερον καὶ ἐν αὐτῇ τῇ καρδίᾳ πολλῶν ἐκ τῶν ἐνδόξων τῆς πατρίδος σωτήρων!

Ἐπιθυμοῦντες καὶ ἡμεῖς νὰ συντελέσωμεν τὸ κατὰ δύναμιν εἰς τὴν ἐξακρίβωσιν τῆς ἱστορικῆς ἀληθείας, δημοσιεύομεν ἀπαράλλακτον ἀπόσπασμα τοῦ ἡμερολογίου τοῦ Ἐμμανουὴλ Τουμπάζη, ἐν ᾧ περιγράφονται τὰ κατὰ τὴν εἰς Ἀλεξάνδρειαν ἐκστρατείαν, ἀπὸ 22 Ἰουλίου μέχρι 13 Αὐγούστου 1825, ἐκστρατείαν ἀξιοθαύμαστον, ἥτις εἰ ἐπετύγχανε, δὲν ἤθελεν ἀνατείλει ἡ ἐρισμάραγος, ὡς εἶπέ ποτε ὁ μακαρίτης Ι. Ῥίζος, τοῦ Ναυκρίνου αὐγή (*). Τὸ ἡμερολόγιον τοῦτο ἔχομεν ὑπ' ὄψιν πρωτότυπον, γεγραμμένον τῇ χειρὶ τοῦ Κ. Γ. Σκούφου, καὶ ὑπογεγραμμένον παρ' αὐτοῦ, ὅστις τότε ἐλέγετο Διομήδης Σκοῦφος. Ἐπειδὴ δὲ πρὸς ἀνεύρεσιν τῆς ἀληθείας θέλουσι βεβαίως γενῆ καὶ περαιτέρω ἔρευναι, ἓν μόνον εὐχόμεθα χάριν τῆς τιμῆς τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν συγγραφέων αὐτῆς, τὸν ἀποσκορακισμὸν πάσης φιλοτιμίας τοπικῆς· διότι τὴν Ἑλλάδα δὲν ἠλευθέρωσαν μόνοι οἱ Ψαριανοί, οἱ Ὑδραῖοι, οἱ Σπετσιῶται, οἱ Πελοποννήσιοι, οἱ Ῥουμελιῶται, οἱ αὐτόχθονες, οἱ ἑτερόχθονες, ἀλλ' ὅλοι ὁμοῦ. Τὴν Ἑλλάδα ἔσωσε καὶ ὁ Κανάρης ἐν Χίῳ, καὶ ὁ Μιαούλης ἐν Μεθώνῃ, καὶ ὁ Κολοκοτρώνης ἐν Βελτετσίῳ, καὶ ὁ Καραϊσκάκης ἐν Ἀθήναις, καὶ ὁ Ὑψηλάντης ἐν Μύλοις, καὶ ὁ Γεννάδιος δημηγορῶν, καὶ ὁ Βάμβας γράφων, καὶ ὁ Νέγρης κυβερνῶν, καὶ ἕκαστος συνεισφέρων τῆς ἰδίας ἱκανότητος καὶ τῆς ἰδίας φιλοπατρίας τὸν ἔρανον. Εἰ μέν τινες συνετέλεσαν εἰς τὴν ἀνέγερσιν τοῦ ὡραίου τούτου οἰκοδομήματος ὡς ἀρχιτέκτονες, δι' ὃ καὶ μείζονα ἔχουσι τὸν μισθὸν καὶ λαμπροτέραν τὴν δόξαν, ἀδύνατον ἦν ν' ἀπαρτισθῇ τὸ οἰκοδόμημα ἄνευ πηλουργῶν καὶ λιθοφόρων καὶ λεπτουργῶν καὶ βαφέων. Πάντων λοιπὸν τῶν Ἑλλήνων οἱ ἀπὸ κοινοῦ ἀγῶνες ἀνέδειξαν τὴν Ἑλλάδα· ἡ δὲ δικαιοσύνη ἀπαιτεῖ ν' ἀποδίδωμεν ἑκάστῳ τιμὴν καὶ ἔπαινον δι' ὃ ἔπραξεν, ἀδιαφοροῦντες ποῦ ἐγεννήθη, καὶ μὴ ζητοῦντες νὰ οἰκειοποιηθῶμεν ξένους ἀγῶνας.

Ἰδοὺ τὸ ἀπόσπασμα τοῦ ἡμερολογίου·

« Ἡ Διοίκησις τῆς Ν. Ὕδρας προβλέπουσα τὸν κίνδυνον διατρέχει ἡ Πατρὶς Ἑλλὰς ἂν ὁ Αἰγυπτιακὸς στόλος ἀποβιβάσῃ ἐκ τετάρτου καὶ τὰ λοιπὰ ἀραβικὰ στρατεύματα ἀπὸ Ἀλεξάνδρειαν εἰς Πελοπόννησον· καὶ διὰ νὰ ἐμποδίσῃ καὶ ματαιώσῃ τοὺς πανολεθρίους τούτους σκοποὺς κατὰ τῆς φίλης πατρίδος, διέταξε δύω πολεμικὰ πλοῖα, τὸ ἡμέτερον ὁ Θεμιστοκλῆς καὶ τὸ τοῦ γενναίου Καπ. Ἀντωνίου Γ. Κριεζῆ, καὶ πυροβολικὰ τρία τὸ τοῦ γενναίου Καναρίου (*), Ἀντωνίου Θεοφάνη καὶ Μανώλη Μπούτη, ἀρχηγὸν δὲ ἐκστρατείας ταύτης τὸν κύ-

(*) Ἀνασκευὴ τῶν παρὰ τοῦ Κ. Ν. Κοτζιὰ ἱστορουμένων περὶ τῶν Ψαριανῶν πραγμάτων, ὑπὸ Δ. Τσαμαδοῦ. Ἐν Ἀθήναις, ἐκ τοῦ τυπογραφείου τῆς Αὐγῆς 1857.

(*) Τῆς ναυμαχίας ταύτης ἀκριβῆ καὶ λεπτομερῆ ἔκθεσιν φιλοτιμηθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Καθηγητοῦ Κ. Π. Καλλιγᾶ ἐδημοσίευσεν ἡ Πανδώρα πρὸ τεσσάρων ἐτῶν μετὰ πίνακος ἐξηγητικοῦ. Σήμερον δὲ παραθέτει καὶ τὴν εἰκόνα αὐτῆς χάριν τῶν φιλοτέχνων ἀναγνωστῶν.

(*) Ὁ ναύκαρχος Κανάρης ὡδήγει τὸ πυροβολικὸν δι' ὃ γίνεται λόγος ἐν τῷ ἐγγράφῳ τούτῳ·

« Τὸ ἐκτελεστικὸν σῶμα, πρὸς τὸν ἀγαθὸν πολίτην

Κύριον Ἐμμανουὴλ Τουμπάζην.

»Μὲ εὐχαρίστησίν της εἶδεν ἡ διοίκησις τὴν εἰκόνα τοῦ νέου πυροβολικοῦ, τὸ ὁποῖον ἐναυπηγήθη ἐν Σαλαμῖνι εἰς ὄνομά της ὑπὸ τὴν ἐπιστασίαν σου· ὁσάκις οἱ παραστάται τοῦ ἔθνους ῥίπτουν τὰ ὄμματα εἰς αὐτὴν, ἐν ᾧ θαυμάζουν τὴν τέχνην τῆς γραφῆς καὶ τῆς κατασκευῆς τὴν ἐντέλειαν, ἐπαινοῦν καὶ τὸν πατριωτισμόν σου, καὶ τὴν προθυμίαν σου νὰ ὠφελῇς τὴν πατρίδα. Εὔχεται δὲ ἡ διοίκησις, τὸ προτέρημα τοῦτο τῆς τέχνης, ὁμοῦ μὲ τὰς πατριωτικὰς ἀρετὰς, νὰ γενοῦν κοινὰ εἰς τὸ ἑλληνικὸν ναυτικὸν, τὸ ὁποῖον τελειοποιούμενον, ὄχι μόνον θέλει σώσει τὴν πατρίδα, ἀλλὰ θέλει γενῆ καὶ εἰς τὸ ἑξῆς ὁ στόλος τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἔθνους.

»Ἐν Ναυπλίῳ τὴν ά. Ἰουνίου 1825.

(Τ. Σ.) »Ὁ Ἀντιπρόεδρος

»Γκήκας Μπότασης.

»Ἀναγνώστης Σκυλιοτάκης

»Ἰωάννης Κωλέτης.

»Ὁ Γεν. Γραμματεὺς,

»Α. Μαυροκορδάτος.»

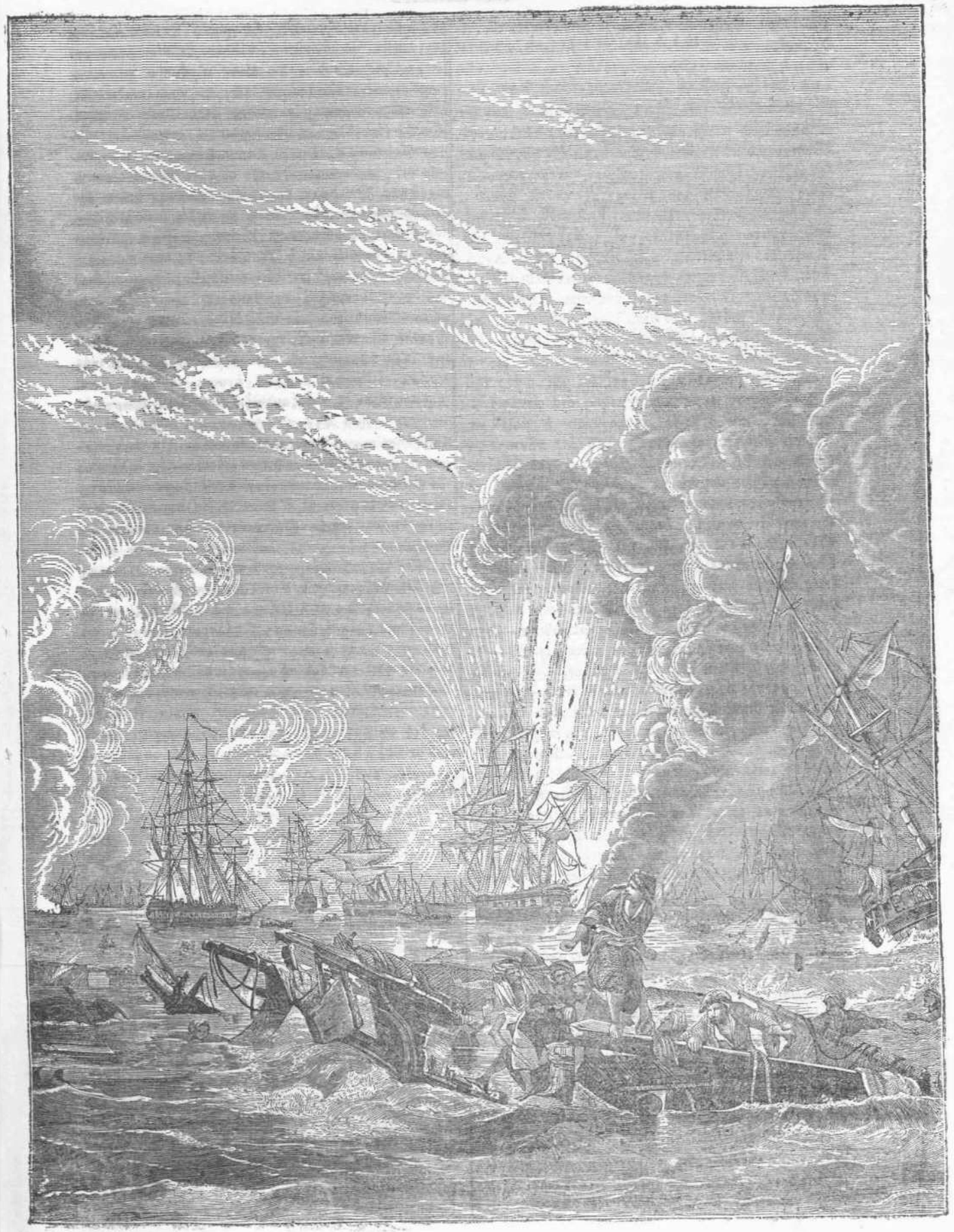

ριον Ἐμμ. Τουμπάζην, διὰ νὰ ἀπέλθωμεν εἰς Ἀλεξάνδρειαν ἐντὸς τοῦ λιμένος, καὶ κατακαύσωμεν εἰ Θεὸς δώσει τὸν ἐχθρικὸν στόλον.

» *Συμβεβηκότα.*

»Σὺν Θεῷ μισεύομεν ἀπὸ Ὕδρας μὲ τὰ ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν μου πλοῖα, διευθυνόμενοι εἰς τὸν σκοπόν μας. Ἐρρίψαμεν ἄγκυραν εἰς Μετόχιον, ἄντικρυ τῆς Ὕδρας περιμένοντες τοὺς μείναντας ναύτας μας.

»Τῇ 23 Ἰουλίου. Πέμπτη. Ἐπληρώθη ὁ ἀριθμὸς τῶν ναυτῶν μας. Ἦλθε καὶ ὁ ἀρχηγός μας κύρ. Ἐμμ. Τουμπάζης, καὶ ὁ πλοίαρχος Καπ. Ἀντώνιος. Διετάχθησαν οἱ πυροπλισταὶ νὰ ἔλθουν εἰς τὸ πλοῖόν μας· ἐλθόντες τοὺς ἐδόσαμεν τὰ ἀναγκαῖα ἐξηγητικὰ βιβλία τῶν σενιάλων, καθὼς καὶ τὰς μερικὰς σημαίας ἑνὸς ἑκάστου πυροπλικοῦ.

»Ἐκάμαμεν πανιά. 24.—Ἐνυκτώθημεν εἰς τὸ μέρος ὁποῦ δείχνει ἡ ρελεβατζιόνε μας· ὁ ἀὴρ ἐφύσησεν ὀλίγον· ἐκάμαμεν σημεῖον ἕνα φανάριον εἰς τὴν μετζάναν διὰ νὰ ἀκολουθήσῃ ἡ μοῖρά μας παρατηροῦσα τὰ κινήματά μας· ὁ ἀὴρ πάντοτε φυσᾷ ὀλίγος. 25—Ἐξημερώθημεν ὡς ἡ ρελεβατζιόνε μας· ὁ καιρὸς ἄρχησε νὰ φυσᾷ. Ἐδέσαμεν εἰς τὴν πρύμην μας τὸ πυροπλικὸν τοῦ Ἀντωνίου Θεοφάνη ὡς ἀργοκίνητον. Γαλήνη μᾶς κατέλαβεν· ἐφύσησεν ὀλίγον. 26—Ἐνυκτώθημεν ὡς ἡ ρελεβατζιόνε μας ἔχωντας πάντοτε τὸν αὐτὸν ἄνεμον· ἐκάμαμεν δὲ πρὸς τούτοις καὶ σενιάλον τῆς μοίρας μας, νὰ ἑνωθῇ ὅλη· καθὼς καὶ νὰ βαστῶσι πλώρην Σ. Ι. Α. ἥτις καὶ ἀνταπεκρίθη. 28—Ἐξημερώθημεν ὡς ἡ ρελεβατσιόνε μας (Ἀλεξανδρείας πέλαγος). 29—Ἐφωνάχθη ὁ Καπ. Α. Γ. Κριεζῆς, διὰ νὰ ἔλθῃ εἰς τὸ πλοῖόν μας, καθὼς καὶ οἱ πλοίαρχοι πυροπλισταί, ὅπως ἀποφασίσωμεν τὴν διὰ τὸν σκοπόν μας ἐνέργειαν· ἐλθόντες δὲ οἱ πυροπλισταὶ πλοίαρχοι καὶ Καπ. Ἀντώνιος Γ. Κριεζῆς, καὶ ἀφ' οὗ ἔμειναν σύμφωνοι ὅ τε ἀρχηγὸς μας κύριος Ἐμμ. Τουμπάζης καὶ Α. Κριεζῆς, ἔδωκαν τοιαύτας ὁδηγίας εἰς τοὺς πυροπλιστάς, δηλαδὴ, πρὸς τὸ μεσημέριον νὰ διευθύνωσι πλώρην διὰ Ἀλεξάνδρειαν μὲ παρατήρησιν τοιαύτην, ὥστε νὰ προφθάσωσιν εἰς τὸ στόμιον τοῦ λιμένος πρὸς τὰς 11, καὶ νὰ ὑψώσωσιν εἰς τὸ πλωρινὸν κατάρτι σενιάλον τὸ ὁποῖον τοὺς ἐδόθη, ὅτι τάχα χρήζουσι πιλότου· ἀφ' οὗ ἔμβωσιν εἰς τὸν λιμένα νὰ παρατηρήσωσι ποῦ εἶναι ὁ ἐχθρικὸς σωρηδὸν στόλος ἀραγμένος, καὶ ὁμοῦ καὶ τὰ τρία πυροπλικὰ νὰ μεταδόσωσι τὸ πῦρ, προσέχοντες τὸ μέρος ἐκεῖνο τοῦ λιμένος ὁποῦ εἶναι τὰ εὐρωπαϊκὰ φορτηγὰ πλοῖα νὰ μὴ πειραχθῶσι καὶ βλαφθῶσι, καὶ ἀφ' οὗ ἐκτελέσωσιν, ἐὰν ὁ Θεὸς θέλῃ, τὸν ἱερὸν σκοπόν των, καὶ ἡμεῖς ἴδωμεν τὸ πῦρ, θέλει διευθυνθῶμεν νὰ λάβωμεν τοὺς πυροπλιστὰς κάμνοντες ψευδορωτίας διὰ νὰ μᾶς γνωρίσωσι.

»Ἀφ' οὗ λοιπὸν ἅπαντες οἱ πυροπλισταὶ μὲ Ἑλληνικὴν γενναιότητα ἀπεφάσισαν τὴν ὅσην ἐκ μέρους των δυνατὴν προσπάθειαν, καὶ ὡρκίσθησαν νὰ μὴ γυρίσωσιν ἂν τὸν ἐχθρὸν τῆς πατρίδος δὲν βλάψωσιν, ἐμίσευσαν εἰς τὰ πυροπλικὰ των διὰ νὰ ἑτοιμάσωσι τὰ ἀναγκαῖα.

»Οἱ πυροπλισταί, ὅτε Κανάριος καὶ Α. Θεοφάνης ἔρερον εἰς τὸ πλοῖόν μας ὅλα τὰ πράγματά των, ὁ δὲ Μαν. Μπούτης εἰς τὸ τοῦ Καπ. Ἀντωνίου Γ. Κριεζῆ· καὶ οὕτως ἐλύσαμεν τὰ πυροπλικὰ ἀπὸ τὴν πρύμην μας διὰ νὰ διευθυνθοῦν εἰς τὸν σκοπόν των, ἀφ' οὗ ἐπερίλαβεν ἀπὸ τὸ πλοῖόν μας ὁ Κανάριος δι' ὁδηγὸν ἕναν ναύτην μας, Κυριάκον Σαμιότην.

»Εἴδομεν ἕνα πυροπλικόν μας καιόμενον, ὅθεν καὶ ἡμεῖς εὐθὺς ἐκάμαμεν πανιὰ διὰ νὰ λάβωμεν τὰς βάρκας αὐτῶν. Εἴδαμεν τὰ δύω πυροπλικά μας, τοῦ Ἀντώνη Θεοφάνη καὶ Μανόλη Μπούτη, ἐξερχόμενα τοῦ λιμένος πρίμα. Ὅθεν καὶ ἐννοήσαμεν ὅτι τὸ πυροπλικὸν τοῦ Καναρίου δὲν ἔκαμε κάμμίαν ἐκτέλεσιν· ἐπειδὴ κρότον κανένα ὡς σύνηθες δὲν ἀκούσαμεν. Ἐπλησιάσαμεν εἰς τὸ πυροπλικὸν τοῦ Ἀντώνη Θεοφάνη, καὶ ἐδέσαμεν αὐτὸ εἰς τὴν πρύμην μας, καθὼς καὶ ὁ πλοίαρχος Ἀντώνιος Γ. Κριεζῆ τὸ πυροπλικὸν τοῦ Μανόλη Μπούτη.

»Ἐφάνη ἕνα πλοῖον ἰμβρίκιον ἐξερχόμενον ἀπὸ τὸν λιμένα τῆς Ἀλεξανδρείας ἐχθρικόν, σκοπεῦον νὰ πιάσῃ τὴν βάρκαν τοῦ πυρ. καὶ ἄλλα πυρ. Ἐπήραμεν τὴν βάρκαν τοῦ καέντος πυροπλικοῦ τοῦ Καναρίου, σώους, φέρουσα καὶ τὸν λιμενάρχην τοῦ τῆς Ἀλ. λιμένος· ἀφ' οὗ ἐστάθημεν ἀλακάπα ἔξω τοῦ λιμένος τῆς Ἀλεξανδρείας, ἕως 6 ὀργυιῶν νερῶν βάθους διὰ νὰ μὴ βλαφθῇ ὁ Κανάριος. Ἀφ' οὗ λοιπὸν τὸν ἐπεριλάβομεν εἰς τὸ πλοῖόν μας καὶ διευθύναμεν πλώρην κατὰ Π. Μ. ὁ ῥηθεὶς Κανάριος ἐδιηγήθη τὴν συμβᾶσαν ἀποτυχίαν του οὕτω πως·

α Ὁπόταν οἱ πυροπλισταὶ ἔλαβον τὰς διαταγὰς τοῦ τε πλοιάρχου Ἐμμ. Τουμπάζη καὶ Α. Γ. Κριεζῆ, διὰ νὰ ἀπέλθωμεν καὶ καύσωμεν τὸν ἐχθρικὸν στόλον τῆς Αἰγύπτου ἔνδον τοῦ λιμένος τῆς Ἀλεξανδρείας, ἐκάμαμεν πανιὰ, ἀνέμου πνέοντος Π. Μ. Μὲ τὸ νὰ ἦσαν ἀργοκίνητα τὰ δύω ἄλλα πυροπλικὰ τοῦ Ἀντωνίου Μητροφάνη (α) καὶ Μανόλη Μπούτη, ἐβιαζόμην νὰ ὀλιγοστεύω πανιὰ διὰ νὰ μὲ προφθάνωσιν εἰς τὸ ἡμέτερον πυροπλικὸν ταχυκίνητον, ἀλλὰ τέλος ἀντικρύσαμεν καὶ τὰ τρία εἰς τὸν λιμένα, ὅπου καὶ ἔπρεπε νὰ εἰσέβω πρῶτος τῶν ἄλλων διὰ νὰ μὴ μᾶς γνωρίσωσιν οἱ ἐχθροὶ, καὶ μάλιστα ὅπου τὸ πλοιάριον τῶν πιλότων διευθύνετο νὰ μᾶς ὁδηγήσῃ. Ἐμβᾶς λοιπὸν ἀφ' οὗ ἔλαβα μὲ τρόπον ἐπιτήδειον τὸν πιλότον εἰς τὸ πυροπλικόν μου, καὶ ὕψωσα Ῥουσσικὴν σημαίαν, διὰ νὰ μὴ μᾶς ὑποπτευθῶσι, διεύθυνα πλώρην κατὰ 5 φρεγατῶν ἀραγμένων εἰς τάξιν πρὸς (β). Ἐν τῷ μεταξὺ ἦλθε καὶ ὁ τζαούσης τοῦ Σατράπου διὰ νὰ μὲ βιζιτάρῃ, ὡς ἡ συνήθεια· ἀλλ' ἐγὼ, ὡς τάχα τὸ σχοινίον τοῦ ἔδωσα διὰ νὰ πιάσῃ εἰς χεῖρας τοῦ ἔρυγεν, ἐπροχώρησα· προχωρῶν ὅμως, ὁ καιρὸς μὲ ἦλθε κατὰ πλώρην, ὅθεν καὶ ἐβιάσθην νὰ ὀρτζάρω κατὰ τῆς

(α) ΣΗΜ. ΠΑΝΔ. Γρ. Θεοφάνη.
(β) ΣΗΜ. ΠΑΝΔ. Κενὸς ὁ τόπος.

Ναυαρχίδος, ἀλλ' ἐκεῖ μοῦ ἔλειψεν ὁ ἀὴρ· ὅθεν περιφερόμενος ἀναμεταξὺ εἰς τὰ ἐχθρικὰ πλοῖα, καὶ ὁ καιρὸς ἄρχησε νὰ φυσᾷ ὀλίγον δεξιὸς, ἔρριψα τὸ πυροπλικόν μου εἰς μίαν φρεγάταν καὶ πολλὰ ἄλλα ἐχθρικὰ πλοῖα ἦσαν ἀραγμένα ὑποκάτω εἰς τὸ παλάτιον τοῦ Σατράπου, καὶ ἔδωσα τὸ πῦρ κατ' αὐτῆς, ἀφ' οὗ ἔκοψα διὰ τοῦ μαχαιρίου μου τὴν Ῥωσσικὴν σημαίαν καὶ ἠδυνήθην νὰ ὑψώσω ἕως μίαν πῆχυν τὴν Ἑλληνικὴν, καὶ οὕτως ἐγὼ διεσώθην εἰς τὴν βάρκαν μου μὲ ὅλους τοὺς πυροπλιστὰς ναύτας μου διευθυνόμενος διὰ νὰ ἐξέλθω τοῦ λιμένος· ἀλλὰ τὸ πυροπλικὸν ἀπέτυχε ἀπὸ τὸ νὰ βλάψῃ τὸν ἐχθρὸν καὶ νὰ μεταδόσῃ τὸ πῦρ του διότι ὀρτζάρησε μὲ τόσην ταχύτητα, ὥστε κατεκάη εἰς τὸν ἀέρα. Τὰ δὲ ἄλλα δύω πυροπλικὰ ἅμα ἰδόντα τὴν ἰδικήν μου ἀτυχίαν, ἔκαμον πανιὰ καὶ ἐξῆλθον τοῦ λιμένος. Ἐγὼ δὲ ἀφ' οὗ εἰς μάτην 7 ἐχθρικαὶ βάρκαι μὲ ἐκυνήγησαν, καὶ ἀφ' οὗ ἕνα Γαλλικὸν πολεμικὸν βρίκιον μοῦ ἔρριψε 4 καλῶς διευθυμένα κανόνια, καὶ τέλος τὸ ἐχθρικὸν βρίκιον, διεσώθην εἰς τὸ πλοῖόν σας· δι' ὃ καὶ ὁμολογῶ χάριτας εὐγνωμονῶν τόσον πρὸς τὴν γενναιότητά σου καθὼς καὶ εἰς τὸν Πλοίαρχον Α. Γ. Κριεζῆν δι' ὅσην ἐπιμέλειαν, κίνδυνον ἐλάβετε ἕως οὗ νὰ μὲ περιλάβετε εἰς τὸ πλοῖον. Λυποῦμαι δὲ μεγάλως ὅτι ἐν ᾧ ἐπληρώσαμεν τὰ καθήκοντά μας ἀπετύχομεν, καὶ τὴν ἀποτυχίαν ταύτην κατ' ἐμὲ δὲν ἀποδίδω εἰς ἄλλο εἰμὴ εἰς τὴν γαλήνην, ἐναντιότητα τοῦ καιροῦ, διότι ἡ γενναιότης τῶν πυροπλιστῶν τὸ σωρηδὸν ἄραγμα τοῦ ἐχθρικοῦ στόλου, μᾶς ὑπέσχετο μίαν λαμπρὰν ἐπιχείρησιν.»

Τὸ λοιπὸν τοῦ ἡμερολογίου μέχρι τῆς 13 Αὐγούστου ὅτε τὰ πλοῖα ἠγκυροβόλησαν εἰς Ὕδραν, περιστρέφεται εἰς τὰ μετὰ τὴν ἀποτυχίαν συμβεβηκότα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.

ΜΝΗΜΟΣΥΝΑ, ἄσματα Ἀριστοτέλους Βαλαωρίτου Λευκαδίου. Ἐν Κερκύρᾳ, τυπογραφεῖον Ἑρμῆς, 1857. — 1 τόμος εἰς 8ον.

(Τέλος, ἴδε φυλλ. 180).

—ooo—

Ὁ *Θανάσης Βάγιας*, ὁ *Σαμουὴλ* καὶ ὁ *Εὐθύμιος Βλαχάβας*, εἰσὶ ποιήματα πλείστου λόγου ἄξια, οὐ μόνον διότι ὁ ποιητὴς γινώσκει ἀκριβῶς τὴν ὕλην τῶν ὑποθέσεων αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ διότι ἀναδεικνύει φαντασίαν, εὐαισθησίαν καὶ γνῶσιν οὐ τὴν τυχοῦσαν τῶν μυστηρίων τῆς ποιητικῆς τέχνης. Ἡ ἀνάλυσις τοῦ *Θανάση Βάγια* ἀρκέσει, ἐλπίζομεν, ὅπως δώσῃ ἀκριβῆ ἰδέαν τῆς μούσης τοῦ Κ. Βαλαωρίτου.

Ἡ ὑπόθεσις τοῦ *Θανάση Βάγια* εἶναι τρομερόν τι ἐπεισόδιον τῆς ἱστορίας τῆς Ἠπείρου ἐπὶ τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ. Ἓν τῶν ἐξαισιωτέρων χαρακτηριστικῶν τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ ὑπῆρξεν ἀείποτε ἡ ζωηρότης μεθ' ἧς διατηρεῖ τὰς ἐθνικὰς αὐτοῦ ἀναμνήσεις, τοὺς ἐθνικοὺς ἔρωτας καὶ τὰ ἀδιάλλακτα ἐθνικὰ μίση του. Παρ' οὐδενὶ ἔθνει τὸ παρελθὸν χαράττει τόσον βαθέα ἴχνη τῆς διαβάσεως αὐτοῦ ὡς ἐν τῷ ἑλληνικῷ. Ἡ *Ἰλιὰς* ἐστὶ τὸ πρῶτον καὶ γιγαντιαῖον μνημεῖον τῆς λατρείας ταύτης τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους εἰς τὰς ἐθνικὰς ἀναμνήσεις του. Ἔκτοτε δὲ μέχρι τῶν ἡμερῶν ἡμῶν ἡ ἑλληνικὴ ποίησις ἔσχεν ἀείποτε κύριον ἀντικείμενον τὰς ἀναμνήσεις ταύτας, ἃς διατηρεῖ ὡς μυστήρια ἱερά. Τὸ φαινόμενον τοῦτο, ὅπερ ἀποδεικνύει τὴν ἰσχὺν τῆς προσωπικότητος τοῦ ἔθνους, πρόκειται ἵν ἐκείνων ἅτινα δύνανται ἐν μέρει νὰ ἐξηγήσωσι τὸ θαῦμα τῆς σημερινῆς ὑπάρξεως τῶν Ἑλλήνων, τοῦ μόνου ἐπιζήσαντος ἐκ τῶν ἀρχαιοτάτων ἐθνῶν, τοῦ λαλοῦντος εἰσέτι τὴν γλῶσσαν ἣν ἐλάλει πρὸ τοῦ Ὁμήρου, καὶ τηροῦντος ζῶσαν ὁλόκληρον τὴν σειρὰν τῆς παναρχαίας αὐτοῦ παραδόσεως. Ὅσοι ἐσπούδασαν ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος γινώσκουσιν, ὅτι οὐδεμίαν λέγομεν ὑπερβολὴν; ἀξιοῦντες ὅτι οἱ Ἕλληνες διατηροῦσιν ἐν τῇ μνήμῃ αὐτῶν, ὡς ἐν ἱερῷ τινι ναῷ, τὰς εἰκόνας ὅλων τῶν ἡρώων ἢ τῶν πολεμίων τοῦ γένους των, ἀπὸ τῶν ὁμηρικῶν χρόνων μέχρι τῶν χρόνων τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, ἐζωγραφημένας διὰ χρωμάτων ἰδίων, ἅτινα ἀδυνατεῖ ὅπως ἐννοήσῃ ὁ μὴ γεννηθεὶς Ἕλλην. Τῶν εἰκόνων τούτων μία, ἐκ τῶν ζωηροτέρων καὶ περιεργοτέρων, ὑπάρχει ἡ τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ τοῦ Τεβελενλῆ. Πλεῖστα ἐπεισόδια τοῦ βίου τοῦ ἐπαράτου τούτου τυράννου ψάλλει καὶ διηγεῖται ὁ ἑλληνικὸς λαός. Ἐν τούτων ὑπάρχει καὶ τὸ τῆς καταστροφῆς τῶν Γαρδικιωτῶν. Ὡς γνωστὸν, οἱ πολεμικοὶ κάτοικοι τοῦ κατὰ τὴν Ἤπειρον χωρίου Γαρδίκι ὕβρισάν ποτε τὴν μητέρα τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ Χάμκω, ἥτις θνήσκουσα, ἀφῆκεν ὡς κληροδότημα εἰς τὸν υἱόν αὐτῆς τὴν κατὰ τῶν Γαρδικιωτῶν ἐκδίκησιν. Ἔτη τινὰ μετὰ τὸν θάνατον τῆς Χάμκως, ὁ Ἀλῆ Πασᾶς ἐπέτυχε τὴν καταστροφὴν τῶν γενναίων Γαρδικιωτῶν, περιζώσας αὐτοὺς αἰφνιδίως διὰ τοῦ προδότου Ἀθανασίου Βάγια. Ἡ τραγικὴ αὕτη καταστροφὴ ἀφῆκεν ἐντύπωσιν ἀνεξάλειπτον ἐν Ἠπείρῳ, οὐ μόνον διὰ τὴν ἄνανδρον σκληρότητα τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ, ἣν καὶ αὐτοὶ οἱ ἀνδρεῖοι Ὀθωμανοὶ ἀπεστράφησαν, ἀλλὰ κυρίως διὰ τὴν αἰσχρὰν προδοσίαν τοῦ Σουλιώτου Βάγια, ὅς τις προσήνεγκε τὴν μιαιφόνον αὐτοῦ χεῖρα εἰς τὸν τύραννον, ἐνῷ αὐτοὶ οἱ Ὀθωμανοὶ ἀπεποιοῦντο ἵνα συμμεθέξωσιν εἰς τοιαύτην ἄνανδρον ἐπίθεσιν κατ' ἀνθρώπων μὴ δυναμένων ἵνα ὑπερασπίσωσιν ἑαυτούς. Τὸ ἔγκλημα τοῦ Βάγια προσέβαλε τόσῳ μᾶλλον τὴν φαντασίαν τοῦ πλήθους, ὅσῳ ἡ προδοσία κατὰ τῆς πατρίδος ὑπάρχει παρὰ τοῖς Ἕλλησι τὸ μέγιστον τῶν ἐγκλημάτων· καὶ εὐτυχῶς ἡ ἐθνικὴ ἡμῶν ἱστορία ὀλιγίστους προδότας ἐσημείωσεν ἀνεξαλείπτοις μελανοῖς γράμ-

μασιν ἀπὸ τοῦ Ἐφιάλτου. Ἡ ἐκδίκησις τοῦ λαοῦ διαιώνισε τὴν κατὰ τοῦ προδότου Βάγια ἐθνικὴν ἀρὰν διὰ φρικαλέας παραδόσεως, ἣν ὁ ποιητὴς ἔλαβεν ὡς ὑπόθεσιν τοῦ ποιήματος αὐτοῦ. Κατὰ τὴν παράδοσιν ταύτην τὸ σῶμα τοῦ προδότου ἔμεινεν ἀδιάλυτον ὑπὸ τὴν γῆν, καὶ συχνάκις τὴν νύκτα αἱ σκιαὶ τῶν Γαρδικιωτῶν προσέρχονται εἰς τὸν τάφον του, ἐξορύττουσι τὸ πτῶμα καὶ φέρουσι τὸν προδότην γινόμενον *βρυκόλακαν* εἰς τὸ μέρος τῆς κακουργίας αὐτοῦ. Ὁ Κ. Βαλαωρίτης μετὰ πολλῆς ἐπιτυχίας συνέδεσε τὴν παράδοσιν ταύτην μετὰ τῆς συγκινητικῆς τύχης τῆς ἀναξιοπαθοῦς χήρας τοῦ προδότου, ἥτις ἔζησε πολλὰ ἔτη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ συζύγου αὐτῆς, ἐπαιτοῦσα ἐν τῷ μέσῳ τῆς γενικῆς ἀπεχθείας.

Αὕτη ἐστὶν ἡ ὑπόθεσις τοῦ *Θανάση Βάγια*. Ὁ ποιητὴς, προθέμενος νὰ εἰκονίσῃ τὴν κατὰ τοῦ προδότου ἐθνικὴν ἀρὰν, ἀνέπτυξε τὴν περὶ τῆς γυναικὸς τοῦ Βάγια καὶ τῆς συχνῆς ἀπὸ τοῦ τάφου ἐξεγέρσεως τοῦ συζύγου αὐτῆς δημοτικὴν παράδοσιν, διὰ τέχνης δεικνυούσης ὅτι κατέχει ἀκριβῶς τοὺς κανόνας τοῦ εἴδους τούτου τῆς ποιήσεως, οὗ τὴν μορφὴν εὗρεν ὁ Κ. Βαλαωρίτης ἐν τῇ γερμανικῇ ποιήσει. Ἰδοὺ πῶς ἀναπτύσσει τὴν ὑπόθεσιν αὐτοῦ·

Εἰς τὸ βάθος ἐρήμου κοιλάδος ἠπειρωτικοῦ τινος ἀγρίου ὄρους κεῖται μικρὰ καὶ πενιχρὰ καλύβη. Οὐδέποτε ἄσμα χαρᾶς ἠκούσθη ἐν τῇ μελαγχολικῇ καὶ μονήρῃ ἐκείνῃ κατοικίᾳ, ἐν ᾗ οἰκεῖ γραῖά τις μετὰ τῆς μονογενοῦς αὐτῆς θυγατρός. Ὁποῖον ἄρά γε ὀλέθριον μυστήριον ἐπέθεσε σφραγῖδα λύπης ἀνεξαλείπτου ἐπὶ τοῦ εὐμενοῦς προσώπου τῆς γραίας ἠπειρώτιδος, μελαγχολικῶς προσμειδιώσης μόνον, ὅτε ἀτενίζει τὸ ἀγγελικὸν καὶ ὠχρὸν πρόσωπον τῆς ἀθώας ἐκείνης νεάνιδος, ἣν ἐθήλασε διὰ τῶν δακρύων αὐτῆς; Πολλὰ ὑπάρχουσι τὰ μυστήρια τοῦ πόνου ἐκεῖ εἰς τὰ ἠρωϊκὰ ὄρη τῆς Ἠπείρου. Εἶναι νὺξ βαθεῖα! ὁποία νύξ! ὁποία ἀγρία τρικυμία! Ἡ φωνὴ ζώων ὀρεσιβίων φευγόντων μετὰ τρόμου ἀναμιγνύεται εἰς τὸν πάταγον τῆς βροχῆς, τῶν βροντῶν καὶ τοῦ ἀνέμου, ὅστις, ἐπιπίπτων ἐπὶ τῶν κολοσσιαίων βράχων τῆς γηραιᾶς Ἠπείρου, φαίνεται ἐκπέμπων στεναγμοὺς γίγαντος. Δυστυχὴς γραῖα! Ἡ τρικυμία ἀναμιμνήσκει τὰς τρικυμίας τῆς καρδίας αὐτῆς· ὁ ὕπνος δι' οὗ λησμονεῖ πόνον ἀρχαῖον ὅτε ἀπαίσιον ὄνειρον δὲν ταράσσει αὐτὸν, δὲν κατέρχεται ἐπὶ τῶν βλεφάρων της. Ἀλλ' οὐδ' ἡ ἔντρομος νέα θυγάτηρ κοιμᾶται νήδυμον ὕπνον. Αἴφνης ἡ νέα κόρη ἀκούει φωνὴν θρηνώδη, φωνὴν ἀνθρώπινον ἐπικαλουμένην οἶκτον καὶ ἔλεος· ἡ γραῖα ἐκλαμβάνει κατ' ἀρχὰς αὐτὴν ὡς φωνὴν ὀρεσιβίου θηρίου· ἀλλ' ἔπειτα ἐγείρεται τῆς κλίνης, ἀνοίγει τὴν θύραν τῆς καλύβης, καὶ εὑρίσκει ἐκεῖ λειποθυμοῦσαν ὑπὸ τοῦ ψύχους πτωχὴν γυναῖκα· παρευθὺς εἰσκομίζει αὐτὴν βιαθείᾳ τῆς θυγατρὸς ἐν τῇ καλύβῃ καὶ καταθέτει ἐπὶ κλίνης. Ἡ πτωχὴ συνέρχεται, εὐχαριστεῖ τὰς φιλοξένους γυναῖκας, αἵτινες κατακλίνονται καὶ αὖθις, καὶ μετ' ὀλίγον κοιμῶνται βαθὺν καὶ ἀτάραχον ὕπνον. Ἀλλ' ἡ δυστυχὴς ξένη ἐγρηγορεῖ. Πόσον παράδοξος ἡ μορφὴ καὶ ἡ φυσιογνωμία τῆς γυναικὸς ταύτης! Ἐπὶ τοῦ σκελετώδους καὶ ἐρρυτιδωμένου προσώπου αὐτῆς διακρίνονται εἰσέτι ἴχνη καλλονῆς· οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτῆς εἰσὶ φύσει γλυκεῖς, ἀλλ' ἀπαίσιον καὶ ἔντρομον βλέμμα, ὅπερ συχνάκις φέρει περὶ αὐτὴν καθιστᾷ ἐνίοτε φρικαλέον τὸ φύσει συμπαθὲς ἐκεῖνο πρόσωπον. Ματαίως φαίνεται προσπαθοῦσα ν' ἀπωθήσῃ ὀλεθρίαν τινὰ ἰδέαν. Σκληρὰ ἠθικὴ ἀγωνία φαίνεται καταλαβοῦσα αὐτὴν μόλις ἀπαλλαγεῖσαν τῆς φυσικῆς ἀγωνίας. Ἡ ξένη πτωχὴ ἐστὶν ἡ χήρα τοῦ Βάγια. Τὸ αἴσθημα αὐτῆς ἦτον ἐξ ἐκείνων καθ' ὧν οὐδὲν κατισχύει, ἅτινα οὐδὲν καταστρέφει, οὐδὲν ἐξαλείφει, οὐδ' αὐτὸ τὸ ἔγκλημα ὅπερ πολλάκις κατέστρεψε καὶ ἐξήλειψεν ὁλόκληρα μεγάλα ἔθνη. Ἐν ἑνὶ λόγῳ τὸ αἴσθημα τῆς χήρας τοῦ προδότου ἦν ἐκ τῶν αἰσθημάτων, ἅτινα οἱ μὲν πρόγονοι ἡμῶν ἀπέδιδον εἰς μυστηριώδη *ἀράγκην*, ἧς *ἀδήρητον τὸ σθένος*, κατ' Αἰσχύλον, ἃ ὅμως ὑπάρχουσι ἀναπόσπαστα τῆς ὑπάρξεως τῶν προσώπων ἅτινα διακατέχουσιν. Ὁ ποιητὴς μετὰ μεγίστης ἐπιτυχίας ἤνεγκεν ἐπὶ τῆς σκηνῆς τὴν εἰκόνα τῆς γυναικὸς ταύτης, διότι τοιουτοτρόπως οὐ μόνον ἐκίνησε τὴν φρίκην τοῦ ἀναγνώστου διὰ τῆς ἀπαισίας εἰκόνος τοῦ προδότου, ἀλλ' ἔθιξε συγχρόνως τὰς εὐγενεστέρας καὶ συμπαθητικωτέρας τῶν χορδῶν τῆς ἀνθρωπίνης καρδίας. Ἡ συμπαθὴς αὕτη γυνὴ ὑπὲρ πάντα ἄλλον ἐμίσησε καὶ ἐθρήνησε τὸ ἔγκλημα τοῦ προδότου, αὐτῆς ἡ καρδία ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην ἐσπαράχθη· καὶ ὅμως αὕτη μόνη δὲν ἔρριψε τὸν λίθον ἐπὶ τοῦ συζύγου της, ἀλλ' ἐνέμεινεν εἰς τὸ αἴσθημα αὐτῆς, ἀγαπῶσα αὐτὸν ἐν τῇ σιγῇ τῆς ἀπελπισίας.

« Ὅταν σοῦ ῥίξανε λάδι καὶ χῶμα
» Ἤλθα σ' ἐφίλησα κρυφὰ στὸ στόμα . . . »

λέγει εἰς τὴν σκιὰν αὐτοῦ. Εἰς τοὺς δύο τούτους στίχους, ὁποία ὁλόκληρος ἐποποιΐα δυστυχοῦς καρδίας πιστῶς ἐρώσης! Φέρουσα τὸ ἐπάρατον ὄνομα τοῦ προδότου ἐν τῷ μέσῳ τῆς γενικῆς ἀποστροφῆς, δεομένη ὑπὲρ τῆς σωτηρίας του καὶ ἀγωνιῶσα ὅπως ἐξιλεώσῃ τὸ ἀνεξιλέωτον αὐτοῦ ἀνόμημα, ἡ δυστυχὴς ἐπλανᾶτο ἔρημος ἀπὸ πολλῶν ἤδη ἐτῶν ὅπου τὴν ἔφερεν ἡ τύχη, ἀπὸ θύραν εἰς θύραν ἐπαιτοῦσα τὸν ἐπιούσιον ἄρτον. Κατὰ δὲ τὴν τρομερὰν ἐκείνην νύκτα τῆς τρικυμίας, ἀποκαμοῦσα τέλος ὑπὸ τοῦ ἄλγους καὶ τοῦ πόνου, ἔπεσε πρὸ τῆς θύρας τῆς μικρᾶς καλύβης, ζητοῦσα οὐχὶ πλέον ἄρτον, ἀλλ' ὀλίγην θερμότητα καὶ ὀλίγον φῶς.

« Ἀνοίξετέ μου, Χριστιανοί, ἔμαθα νὰ νηστεύω,
» Καὶ τὸ ψωμί σας δὲν ζητῶ, δὲν θέλω νὰ τὸ πάρω.
» Φτωχὸς φτωχόνα συμπονεῖ· γλυτώστέ με ἀπ' τὸ Χάρο·
» Μὲ φθάνουνε δυὸ κάρβουνα, μὲ φθάνει τὸ φυτύλι
» Ποῦ κάθε βράδυ ἀνάφτετε, ποῦ καίτε στὸ καντῆλι
» Ἐμπρὸς στὴ μάνα τοῦ Θεοῦ, ἐμπρὸς εἰς τὴν Παρθένο . . .
» Ἐλεημοσύνη, λίγο φῶς, προφθάστε με . . πεθαίνω . . »

Φεῦ! Ἡ δυστυχὴς ἠγνόει, ὅτι ἡ ἀδιάλλακτος ἀρὰ ἡ ἀκολουθοῦσα πᾶν βῆμα αὐτῆς, ὡδήγησεν αὐτὴν ὅπως ζητήσῃ φιλοξενίαν ἐντὸς τῆς πενιχρᾶς καλύβης θυμάτων τῆς προδοσίας τοῦ συζύγου της, ἐντὸς τῆς ἐρήμου κατοικίας γυναικὸς φυγούσης τὸν θάνατον κατὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ Γαρδικίου μετὰ θηλάζοντος, ἀπορφανισθέντος βρέφους.

Ἀλλ' ὁποία ἀπαισία καὶ ἀλλόκοτος φωνὴ ἠκούσθη αἴφνης ἐν τῇ κοιλάδι ὡσανεὶ φωνὴ γλαυκὸς καὶ ἀνθρώπου! Χροιὰ τρομερωτέρα τῆς τοῦ θανάτου καλύπτει τὸ πρόσωπον τῆς δυστυχοῦς χήρας τοῦ Βάγια· οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτῆς ἐξαγριοῦνται, αἱ προώρως λευκανθεῖσαι τρίχες ἀνορθοῦνται ἐπὶ τῆς κεφαλῆς της. Τὸ φάσμα, τὸ ἀπαίσιον εἴδωλον τοῦ προδότου παρίσταται ἐνώπιον τῆς μάρτυρος γυναικός! Ὁ κάλαμος ἡμῶν ἀδυνατεῖ νὰ περιγράψῃ τὴν μυστηριώδη ἐκείνην συνέντευξιν. Ἀδύνατον νὰ δώσωμεν εἰς τοὺς ἀναγνώστας ἰδέαν ἀκριβῆ τῶν πρωτοτύπων καλλονῶν τοῦ τεμαχίου τούτου. Οὐδένα ἀναφέρομεν ἐνταῦθα στίχον, διότι πρέπει ν' ἀναγνωσθῇ ἐν συνόλῳ. Οὐδεμία διήγησις δύναται ἵνα παραστήσῃ τὴν διήγησιν τῆς μετὰ θάνατον ποινῆς τοῦ Ἀθανασίου Βάγια. Ἡ διήγησις αὕτη ἀποτελεῖ ὁλόκληρον τὸ ποίημα.

Τὴν δὲ πρωΐαν ἡ δυστυχὴς χήρα μετὰ τὴν ἐναγώνιον καὶ φρικαλέαν ἐκείνην νύκτα, μανθάνει τέλος παρὰ τίνων ἐριλοξενήθη!

« — Μέσα στὸ λόγκο οἱ δύστυχοι ζοῦμε κ' ἡμεῖς σὰν λύκοι.
» Ἀπ' τὸν καιρὸ ποῦ χάλασε τὸ ἔρμο τὸ Γαρδίκι.
» — Ὦ δυστυχιά μου! Ὦ δυστυχιά! Ὁ κόσμος θὰ χαλάσῃ!
» Καὶ πούν ἐμελετήσανε;
— Τὸ Βάγια τὸ Θανάσι.
» — Κ' ἐγὼ εἶμ' ἡ γυναῖκα του. Κάμετε τὸ σταυρό σας
» Πάρτε λιβάνι, κάψετε νὰ διῶξτε τὸν ἐχθρό σας.
» Ἐψὲς τὴν νύχτα ἐμπῆκ' ἐδῶ, ἐστάθηκε σιμά μου . . . .
» Σχωρέστε τόνε, Χριστιανοί, κλάψτε τὴ συμφορά μου·
» Πέρνει τὸ λόγκο. Τὸ παιδὶ κ' ἡ μάν' ἀνατριχιάζουν,
» Καὶ τὸ σταυρό τους κάμνοντας τρέμουν ποῦ τὴν κυττάζουν.

Τοιαύτη ἡ ἀνάπτυξις τῆς ὑποθέσεως ἐν τῷ ποιήματι τούτῳ, ἐν ᾧ ἡ ἐθνικὴ ἐκδίκησις, ἡ μυστηριώδης ἀρὰ ἡ διώκουσα ἀπανταχοῦ τὴν χήραν τοῦ προδότου, τὸ εὐγενὲς αἴσθημα ταύτης ὑπὲρ τοῦ συζύγου της, καὶ ἡ ἀγρία μετὰ θάνατον ποινὴ τούτου, ἀναπτύσσονται ἐξαισίως καὶ ἐμποιοῦσιν ἀληθῶς τρόμον καὶ οἶκτον.

Τὸ ποίημα, ὁ *Σαμουήλ*, ὑπάρχει ἀντάξιον τοῦ θέματος. Ἡ ἐπιτυχία ἦν δυσχερής, διότι δυσχερεστάτη ἀποβαίνει ἡ εἰκὼν τοῦ παραδόξου ἐκείνου ἱερέως τῆς Ἠπείρου. Ὁ Σαμουήλ, ὁ ἀφανὴς μοναχὸς τοῦ Σουλίου, παριστᾷ ὑψηλόν τινα καὶ μυστηριώδη τύπον, ὡς ἐλάχιστοι εὕρηνται παρεμφερεῖς ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐστὶν ἄγνωστον εἰς τὴν γενικὴν ἱστορίαν, γνωστὸν δὲ μόνον εἰς τὴν ἐκπεπληγμένην καὶ εὐλαβῆ μνήμην τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ· καὶ ὅμως ὁ Σαμουήλ ὑπῆρξε βεβαίως εἷς τῶν παραδοξωτέρων ἀνθρώπων, ἐκ τῶν φανέντων ποτὲ ἐπὶ τῆς σκηνῆς τοῦ βίου τῶν λαῶν. Ποῖαι αἱ ἐνέργειαι αὐτοῦ, καὶ τὰ ἄμεσα τούτων ἀποτελέσματα; Ἡ φήμη τῶν ἀνδραγαθιῶν αὐτοῦ δὲν ἀντήχησεν εἰς τὰ δύο ἡμισφαίρια, ὡς αἱ ἀνδραγαθίαι τοῦ Μιαούλη, τοῦ Κανάρη, τοῦ Κολοκοτρώνη, τοῦ Βότζαρη καὶ τόσων ἄλλων κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν διακριθέντων Ἑλλήνων, οὐδ' ἔσχον ὡς τούτων αἱ ἡρωϊκαὶ πράξεις ἀποτέλεσμα ἄμεσον, ἀτελὲς μὲν ἀλλ' οὐσιῶδες, τὴν ἀπελευθέρωσεν γωνίας τινὸς τοῦ ἑλληνικοῦ. Τὸ στάδιον τῶν ἀγώνων αὐτοῦ εἰσί τινες ἀπότομοι βράχοι ἐφ' ὧν ἀπεφάσισαν ἵν' ἀποθάνωσιν ἐλεύθεροι ὀλίγοι ἥρωες· ἡ δὲ ἀνάμνησις τῶν ἀγώνων τούτων ἐστὶν ἀνάμνησις ἀπελπισίας καὶ καταστροφῆς, ἧς οὐδὲ τὰ ἐρείπια ἤδη σώζονται. Ποῦ λοιπὸν ὑπάρχει τὸ μεγαλεῖον τοῦ ἀφανοῦς τούτου μοναχοῦ; ἡ ἀπάντησις δύσκολος καὶ ὅμως τὸ μεγαλεῖον αὐτοῦ ὑπάρχει ἀναντίρρητον, καταφανὲς εἰς πάντα γινώσκοντα τὴν τοῦ λαοῦ συνείδησιν, τὸν ἀλάνθαστον τοῦτον καθρέπτην τῆς ἀληθείας. Ὁ Σαμουὴλ ἐφάνη εἰς τοὺς λαοὺς τῆς Ἠπείρου ὡς τι ὑπεράνθρωπον ὄν. Οὗτος δὲν ἐκτήσατο ἐπὶ τοῦ πλήθους ἀμφίῤῥοπόν τινα καὶ συχνάκις ἀμφισβητουμένην ἐπιῤῥοὴν διὰ σειρᾶς ἀνδραγαθιῶν, οἵαν ἐκτήσαντο οἱ κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ **1821** ἀρχηγοὶ ἡμῶν. Ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας, ἐκ πρώτης ἀφετηρίας, ἄνευ προηγουμένων, διὰ μόνης τῆς παρουσίας του, ὁ μέχρι τῆς στιγμῆς ἐκείνης ἄγνωστος μοναχὸς Σαμουήλ, ἐκτήσατο διαμιᾶς ἐπιῤῥοὴν ἀπόλυτον ἐπὶ τοῦ πλήθους. Εἰς ποίαν μυστηριώδη δύναμιν ὤφειλεν ὁ Σαμουὴλ τὴν ἐκ τῶν προτέρων ταύτην ὑπὲρ αὐτοῦ θρησκευτικὴν πρόληψιν τῶν λαῶν; Ἰδοὺ τὸ μυστήριον. Τὸ ἦθος, ὁ τρόπος, οἱ βραχεῖς καὶ ἐνίοτε σκοτεινοὶ λόγοι αὐτοῦ, ἀκατάληπτόν τι μυστήριον, ὅπερ ἐφαίνετο ἐσφραγισμένον ἐπὶ τοῦ εὐρέως αὐτοῦ μετώπου, παρίστων αὐτὸν ὡς θεῖον τινα ἄνδρα πρὸς τοὺς Σουλιώτας. Ὡς τοιοῦτον μυστηριῶδες πρόσωπον ὁ Σαμουὴλ ἀνήκει ἐξόχως εἰς τὴν ἐθνικὴν ποίησιν.

Ὁ Κ. Βαλαωρίτης ἐπέτυχε λαμπρῶς τὴν εἰκόνα τοῦ Σαμουήλ. Ἡ σκηνή, εἰς ἣν παριστᾷ αὐτὸν, ἐστὶν ἡ ἐπισημοτέρα σκηνὴ τοῦ βίου τοῦ ἀνδρὸς τούτου ἡ σκηνὴ τοῦ ἡρωϊκοῦ αὐτοῦ θανάτου (1). Ἵνα δὲ μὴ μακρυγορήσωμεν δὲν ἐπιχειροῦμεν διεξοδικωτέραν ἀνάλυσιν, ὑποδείξαντες μόνον τὴν δυσχέρειαν καὶ τὸ ὕψος τῆς ὑποθέσεως.

Μεγίστην ἐντύπωσιν ἐνεποίησεν ἡμῖν ἐν γένει ἐν τοῖς *Μνημοσύνοις* ἡ ἰσχὺς, ἡ ἀβρότης, ἡ ἐρωτικὴ ὅλως περιπάθεια, μεθ' ἧς ὁ ποιητὴς ἐκφράζει τὸν πρὸς τὴν πατρίδα ἔρωτα. Οὕτω, φέρ' εἰπεῖν, εἰς τὴν θείαν τῷ ὄντι δέησίν του ὁ Σαμουὴλ ζητεῖ παράδεισον ὁμοιάζοντα τὸ Σοῦλι.

« Ἐκεῖ ψιλὰ στὸ θρόνο σου
» Στὴν τόση βασιλεία,
» Δῶσε σ' ἐμᾶς τοὺς δύστυχους
» Μικρὴ μιὰ κατοικία,
» Νὰ μοιάζῃ μὲ τὸ Σοῦλι μας! »

(1) Ὡς γνωστὸν, μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ Σουλίου, ὁ Σαμουὴλ μετὰ πέντε Σουλιωτῶν ἐκλείσθη ἐντὸς μικρᾶς μονῆς ὅπου προεκάλεσεν ἔφοδον τῶν Ὀθωμανῶν· τότε ἐνέβαλε πῦρ εἰς ἱκανὴν ποσότητα πυρίτιδος, καὶ συνέθαψε μεθ' ἑαυτοῦ πολλὰς ἑκατοντάδας ἀπίστων.

Ἀλλ' ὑπόδειγμα πρωτότυπον τοιούτου εἴδους περιπαθείας παρέχει ὁ ποιητὴς ἐν τῷ *Εὐθυμίῳ Βλαχάβᾳ*. Ἐκεῖ ὁ ἥρως Βλαχάβας ἀγωνιῶν ἕνεκα τῶν βασάνων ἃς ὑπέστη, δέχεται τὴν νύκτα, κοιμωμένων τῶν φυλάκων, τὴν ἀπροσδόκητον ἐπίσκεψιν φίλου ἱερέως, ὅστις ἐξομολογεῖ αὐτὸν ψυχομαχοῦντα. Ὁ ἱερεὺς ἐρωτᾷ τὸν ἥρωα, μὴ ἐν τῷ μέσῳ τῶν ὀδυνῶν ἐξέφυγεν αὐτῷ ἀρά, ἢ ἀδημονία της· ὁ δὲ ἥρως ἀπαντᾷ·

« Ὄχι, πατέρα, πίστεψε. Δὲ μῶφυγ' ἕνας λόγος,
» Ποῦ νἄτανε βαρύγνωμο γιὰ τὴν σκληρή μου μοῖρα.
» Ἐψὲς τὸ βράδυ μονχὰ μοῦ πέρασ' ἀπ' τὴ μνήμη,
» Τὸ αἷμα τ' ἀξετίμωτο τοῦ Ὄλυμπου, τοῦ Πίνδου,
» Γιατί, πατέρα, ἠθέλησα νὰ ἰδῶ τὴ Θεσσαλία
» Ἐλεύθερη, στὰ σύγνεφα νὰ σκώσῃ τὸ κεφάλι . . .
» Πνεματικέ, τί ὤμορφη ὑποῦναι ἡ Θεσσαλία !
» Ἐψὲς τὴν ἐθυμήθηκα, τὴν εἶδα στῶνειρό μου
» Σὰ μὰ παρθένο ἀγγελικὴ τὰ μαῦρα φορεμένη.
» Ἐχτύπησ' ἡ καρδοῦλα μου . . . ἀστόχησα τὸν Πλάστη
» Κ' ἐδάκρυσε τὸ μάτι μου . . . Μὴν ἔκαμ' ἁμαρτία ;

Ὁποία ἀφελὴς ἑρμηνεία αἰσθήματος εἰς τοὺς ὀλίγους τούτους στίχους ! Αὐτὸς οὗτος ὁ Βλαχάβας οὗ τινος ἡ ψυχὴ κέκτηται τοιαύτην ἀβρότητα, προτιμᾷ τὴν αἰώνιον κόλασιν παρὰ νὰ συγχωρήσῃ τοὺς ἀπίστους βασανιστάς του. Ἐνταῦθα ὀφείλομεν μικρὰν παρατήρησιν· ὑποθέτει ὁ ποιητὴς ὅτι ὁ ἱερεὺς ζητεῖ παρὰ τοῦ Βλαχάβα τὴν συγγνώμην τῶν ἀπίστων βασανιστῶν του· ἀλλ' ἀπατᾶται· Ἕλλην ἱερεὺς οὐδέποτε ζητεῖ τοιαύτην συγγνώμην ἀπὸ Ἕλληνος στρατιώτου. Ἀνέκαθεν παρὰ τοῖς Ἕλλησιν οἱ ἀδυσώπητοι ἐχθροὶ τῆς πατρίδος των ὑπῆρξαν ἐκτὸς τοῦ θρησκευτικοῦ καὶ ἀνθρωπίνου νόμου.

Ἐκ τῶν ἄλλων ποιημάτων ἀξιοπαρατήρητα κυρίως εἰσὶ τὰ ἑξῆς· Ἡ *Σκλάβα*, *Νάνι Νάνι*, καὶ ἡ *Φυγή*, ἐν ᾗ ἀπαντῶμεν ζῶσαν εἰκόνα σφριγῶντος ἐξαισίου πολεμικοῦ ἀραβικοῦ ἵππου, ἀξίαν τῆς γραφίδος μεγάλου ζωγράφου. Εἰς τὸ *Ψυχοσάβατον* τὸ πάθος παρέσυρε τὸν ποιητὴν ἐκτὸς τῶν κανόνων τῆς τέχνης. Παρατηροῦμεν δὲ ὅτι ἐν γένει καλῶς ποιήσει, στολίζων καὶ τρέφων τὴν ὡραίαν καὶ προσφιλῆ μοῦσάν του μὲ ὀλιγώτερα *κόλυβα*, *σάπια κρέατα*, *σάβανα καὶ ξεσκλίδια* παντὸς εἴδους, τὰ ὁποῖα βεβαίως ἀπόζουσιν.

Ἐκ τῆς ἀνωτέρω ἀναλύσεως τοῦ *Θανάση Βάγια*, καὶ ἐκ τῶν ὀλίγων τεμαχίων ἅτινα ἀνεφέραμεν, καταδεικνύεται, ὡς νομίζομεν, ἀρκούντως ἡ ἀξία τοῦ ποιητοῦ τῶν *Μνημοσύνων*. Ὁ Κ. Βαλαωρίτης ὑπάρχει εἷς τῶν τελευταίων ἀοιδῶν τῆς κλεφτικῆς μούσης, τῆς ὁσονούπω κατερχομένης εἰς τὸν τάφον, ἐφ' οὗ τὸ εὐγνῶμον ἔθνος θέλει ἐπιθέσει στέφανον ἀμάραντον ἀενάως δροσιζόμενον διὰ τῶν δακρύων αὐτοῦ. Ὁ κλεφτικὸς ἡρωϊσμὸς παραχωρεῖ ἤδη τὴν θέσιν εἰς νέαν τάξιν πραγμάτων, καὶ αἰσθήματα οὐχὶ μὲν εὐγενέστερα, ἀλλὰ γενικώτερα καὶ εὐρύτερα. Ὁ Λαὸς ὑπῆρξεν ὁ μέγας ἀοιδὸς τοῦ εἴδους τούτου τῆς ποιήσεως, καὶ οἱ ἄριστοι ἐκ τῶν καλλιεργησάντων αὐτὸ πεπολιτευμένων Ἑλλήνων ποιητῶν οὐδέν τι πλέον κατώρθωσαν ἢ νὰ πλησιάσωσι κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον τὸν πρωτότυπον καὶ μυστηριώδη τοῦτον ποιητήν. Τὰ θούρια ποιήματα τοῦ Σολομοῦ, τινὰ ἐκ τῶν τοῦ Κ. Σπυρίδωνος Τρικούπη, καὶ ὁ *Θάνατος τοῦ Κλέφτου* τοῦ Κ. Ἀλεξάνδρου Ρ. Ῥαγκαβῆ, εἰσὶ βεβαίως ἄξια τῆς αὐτοφυοῦς ἐκείνης μούσης, ἥτις ἔπλεξε στέφανον ἀθάνατον εἰς τὴν δόξαν τῆς ἐρημωθείσης πατρίδος ἐκ τινων χόρτων ἀπομεινάντων εἰς τὴν ἔρημον γῆν, ἵνα εἴπωμεν ὡς ὁ Σολομὸς ἐν τῷ ἐξαισίῳ αὐτοῦ ποιήματι, *Ἡ καταστροφὴ τῶν Ψαρῶν*·

« Στῶν Ψαρῶν τὴν ὁλόμαυρη ῥάχη,
» Περπατῶντας ἡ δόξα μονάχη,
» Μελετᾷ τὰ λαμπρὰ παλληκάρια,
» Καὶ στὴν κόμη στεφάνι φορεῖ
» Γινομένο ἀπὸ λίγα χορτάρια,
» Ποῦχαν μείνει στὴν ἔρημη γῆ ! »

Εἰς τοὺς ὁμηρικοὺς τῷ ὄντι τούτους στίχους, περιέχεται ὁλόκληρος ἡ θρηνώδης ἱστορία τῆς νεωτέρας ἑλληνικῆς ἡρωϊκῆς ποιήσεως. Βεβαίως δὲν εἶναι μικρὰ δόξα εἰς τὸν Κ. Βαλαωρίτην ὅτι συγκαταριθμεῖται μεταξὺ τῶν ποιητῶν τῆς μούσης ταύτης, τῆς τοσοῦτον ὡραίας καὶ περιπαθοῦς ὑπὸ τὸ μέλαν αὐτῆς ἔνδυμα Πεποιθότες δὲ ἀδιςάκτως εἰς τὴν ποιητικὴν ἱκανότητα τοῦ Κ. Βαλαωρίτου, πιστεύομεν, ὅτι θέλει ἐπιτύχει καὶ εἰς ποιητικὰ δοκίμια διαφόρου εἴδους. Εἰς τὰ δοκίμια ταῦτα δύναται νὰ μεταχειρισθῇ ἐπιτυχῶς τὴν ἀττικίζουσαν γλῶσσαν, ἣν φαίνεται ἐν τοῖς προοιμίοις αὐτοῦ γράφων μετ' ἀφελείας καὶ χάριτος. Ταῦτα ἐν γένει περὶ τῶν *Μνημοσύνων*, ἅτινα θέλουσιν ἀναγνωσθῆ παρ' ἡμῖν μετὰ τόσῳ πλειοτέρας συμπαθείας, ὅσῳ εἰσὶ θρῆνοι τῶν ἀδελφῶν Ἑπτανησίων, οἵτινες κλαίουσι διὰ τοὺς πόνους ἡμῶν ὡς ἡμεῖς κλαίομεν διὰ τοὺς πόνους ἐκείνων.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Κ. ΤΥΠΑΛΔΟΣ, υἱός.

ΤΟ ΜΝΗΜΑ ΤΗΣ ΜΑΡΙΑΣ.

—ooo—

Μόλις ὁ Οὐέλλιγκτων ἐτελείωσε τὸν ἐν Ἱσπανίᾳ πόλεμον, καὶ μοῖρα τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ προσετάχθη νὰ μεταβῇ εἰς τὰ περίξ τῆς Βουρδιγάλλης, ὅπου συνεκροτεῖτο ἡ μέλλουσα νὰ μεταβῇ εἰς τὴν Καναδικὴν καὶ τὰς Ὁμοσπόνδους πολιτείας δύναμις. Μέρος δὲ ταύτης ἀπετέλει καὶ τὸ σύνταγμα εἰς ὃ ἀνῆκον κἀγώ· καὶ ἐπειδὴ δὲν εὑρισκόμεθα μακρὰν τοῦ τόπου τῆς συναθροίσεως, ἡτοιμάσθημεν ἀμέσως, καὶ ὡς στρατιῶται αἰωνίως εὔθυμοι ἀνεχωρήσαμεν τὴν 14 Μαΐου 1814.

Ὁ καιρὸς ἦτο ἀξιόλογος καὶ γλυκύς· καὶ ἐπὶ δέκα ἡμέρας, καθ' ἃς διήρκεσεν ἡ πορεία, οὐ μόνον δὲν ὑπεπέσαμεν εἰς δυσάρεστόν τι συμβεβηκός, ἀλλὰ

καὶ μετὰ περιεργείας ἐπεσκεπτόμεθα τὰ χωρία, τὸ ἔνδυμα τῶν κατοίκων, τὰς οἰκίας αὐτῶν, τὸν τρόπον τῆς γεωργίας καὶ τῆς κηπουρικῆς. Καὶ μεταξὺ τῶν ἀχανῶν δασῶν ἅτινα κατακαλύπτουσι τὸν ἄγριον ἐκεῖνον τόπον, ἐβλέπομεν διεσκορπισμένα χωρία ἀξιοθύμαστα διά τε τὴν γραφικὴν αὐτῶν θέσιν καὶ τὴν ἀρχαϊκὴν ἁπλότητα τῶν κατοίκων· τὰ πλεῖστα δὲ συνεκροτοῦντο ἐξ εὐαρίθμων καλυβῶν ξυλίνων καὶ ἀχυροσκεπῶν. Ὡραῖοι κῆποι ἔχοντες φραγμοὺς διαχωρίζουσιν ἀπ' ἀλλήλων τὰς καλύβας, καὶ μικροὶ ἀγροὶ καλλιεργημένοι ἐπιμελῶς ἐκτείνονται πανταχόθεν· εἰς ἕκαστον δὲ χωρίον ὑπάρχει ἐκκλησία ἀγροτικὴ καὶ ῥύαξ ὕδατος διαυγεστάτου καὶ ἡδυτάτου. Καθ' ἑκάστην δὲ κατελύομεν πλησίον ἑνὸς χωρίου, οὗτινος οἱ κάτοικοι ἐχρήζουν πρὸς ἡμᾶς πᾶν ἀναγκαῖον.

Εἷς ἐν τῶν χωρίων τούτων ἔμαθα συμβεβηκός, οὗτινος ἡ διήγησις δὲν μοὶ φαίνεται ἀναξία τῆς περιεργείας τοῦ ἀναγνώστου.

Διανυκτερεύσαντες τὴν 21 Μαΐου εἰς τὸ χωρίον τοῦ Ἁγίου Μυρὲ, ἀνεχωρήσαμεν τὴν τρίτην μετὰ τὸ μεσονύκτιον, καὶ διασχίσαντες δάσος ἐκ πευκῶν, δὲν ἀπηντήσαμεν οὐδὲ ἴχνος κατοικίας. Ὁ κόπος καὶ ἡ ἀνάγκη ἐβίασαν ἡμᾶς νὰ καταλύσωμεν, καὶ ἐνῷ κατεγινόμεθα εἰς τοῦτο, ἠκούσαμεν φωνᾶς, ἐξ ὧν ἐνοήσαμεν ὅτι παρέκειντο χωρία· ἀφήκαμεν λοιπὸν τὸ δάσος, καὶ μετὰ μίαν ὥραν κατελύσαμεν εἰς μέρος εἴπερ ποτε τερπνότατον.

Καὶ τῷ ὄντι τὸ χωρίον Βάρπ, ἔχει ὄψιν περιεργοτάτην. Καὶ αὐτὸ μὲν κεῖται ἐν μέσῳ χαριεςάτου καὶ καταφύτου λειβαδίου· ἡ δὲ μικρὰ ἀνωμαλία τῆς γῆς προξενεῖ τοιαύτην ποικιλίαν, ὥστε τὸ βλέμμα περιφερόμενον εἰς αὐτὸ, νομίζει ὅτι βλέπει ὡραῖον κῆπον ἐντέχνως καὶ ἐπιτηδείως καλλιεργημένον. Ῥύαξ μικρὸς ἐξέρχεται ἀπὸ τὸ δάσος, καὶ κατὰ τὴν ἀνώμαλον πορείαν αὐτοῦ, περικυκλόνει τὸν πράσινον λόφον ἐφ' οὗ ἀνυψοῦται ἡ ἐκκλησία.

Τὴν Κυριακὴν, ὡς γνωστὸν, οἱ κάτοικοι τῶν χωρίων τῆς Γαλλίας ἀναπαύονται καὶ εὐθυμοῦσιν· εὕρομεν λοιπὸν τοὺς τοῦ χωρίου περὶ οὗ ὁ λόγος φέροντας τὰ καλὰ αὐτῶν ἐνδύματα, καὶ συναθροισμένους εἰς πλατεῖαν πέριξ τῆς ὁποίας ἦσαν αἱ καλύβαι των. Καὶ τῶν μὲν ἀνδρῶν τὸ ἔνδυμα εἶναι ἀγροῖκον καὶ ἄχαρι· τῶν γυναικῶν ὅμως εἶχε τινὰ κομψότητα καὶ ἐπιτήδευσιν.

Ἅμα δὲ ἰδόντες ἡμᾶς ἦλθον πάντες εἰς προϋπάντησίν μας διὰ νὰ μᾶς προσαγορεύσωσι· καὶ οἱ νέοι οἵτινες εἶχον διακόψει τὸν χορὸν, ἀκούσαντες τὴν μουσικὴν τοῦ συντάγματος, ἐπανέλαβον αὐτὸν ζωηρότερα.

Μετ' ὀλίγον διευθύνθην πρὸς τὴν ἐκκλησίαν. Καὶ δὲν εἶδον μὲν οὐδὲν ἄξιον ἰδίας προσοχῆς, ἡ συνήθης ὅμως διάθεσις τῆς ψυχῆς μου μὲ παρεκίνησε νὰ ἐπισκεφθῶ καὶ τὸ περὶ αὐτὴν κοιμητήριον. Εὔκολον εἶναι νὰ ἐννοήσῃ ὁ ἀναγνώστης ὅτι εἰς τὴν τελευταίαν ταύτην κατοικίαν τοῦ χωρικοῦ δὲν εὗρον οὐδὲν μνημεῖον μαρμάρινον ἢ πέτρινον· ἁπλοῦς σταυρὸς ξύλινος ἄνευ ἐπιγραφῆς, εἶναι τὸ μόνον μνημεῖον τὸ ὁποῖον οἱ κάτοικοι τοῦ χωρίου ἀφιερόνουσιν εἰς τοὺς γονεῖς καὶ τοὺς φίλους των. Εἷς μόνος στέφανος ἀνεκάλει εἰς τὴν μνήμην τὴν κατανυκτικὴν συνήθειαν τῶν Γάλλων τοῦ νὰ στεφανόνωσι τοὺς τάφους. Πλησιάσας δὲ εἰς τὸ μνῆμα, εἶδον ὅτι ὁ στέφανος ἦτο πρόσφατος καὶ εὐώδης. Ὅθεν ὑπέθεσα ὅτι εἰς τὸν τάφον ἐκεῖνον θὰ ἔκειτο γυνὴ, ὅτι θὰ ἀπέθανε νέα, καὶ ὅτι ἴσως ὁ ἐραστὴς ἢ αἱ φίλαι αὐτῆς ἔφεραν τὴν πρόσκαιρον ἐκείνην ἀπόδειξιν τῆς αἰωνίας λύπης των. Μετ' ὀλίγον ἀκούσας κρότον βημάτων ἐστράφην, καὶ εἶδον ἐρχόμενον ἄνδρα τριακονταπέντε περίπου ἐτῶν. οὗτινος ἡ κρεμαμένη χειρὶς καὶ ὁ πυκνὸς μύσταξ ἐμαρτύρουν ὅτι μετέσχε τοῦ τελευταίου πολέμου τῆς πατρίδος του. Καὶ ὅτε μὲ ἐπλησίασε, παρετήρησα ὅτι γλυκεῖα καὶ μελαγχολικὴ ἦτον ἡ φυσιογνωμία του· ἀλλὰ καὶ αὐτὸς μαντεύσας τοὺς διαλογισμούς μου, μ' ἐχαιρέτισεν εὐμενῶς, καὶ μοὶ διεύθυνε τὸν λόγον μετὰ παῤῥησίας ὅλως χωρικῆς.

— Βλέπω, εἶπε, κύριε, ὅτι ὁ στέφανος αὐτὸς εἵλκυσε τὴν περιέργειάν σου· ὑπὲρ πάντα ἄλλον ἐγὼ δύναμαι νὰ σὲ πληροφορήσω περὶ αὐτοῦ, ἐπειδὴ ἡ ἰδική μου χεὶρ ἀποθέτει κατὰ πᾶσαν Κυριακὴν εἰς τὸν τάφον τοῦτον τῆς ὡραιοτέρας καὶ καλητέρας κόρης τῆς ἐπαρχίας, ἕνα στέφανον. Ἐὰν τῷ ὄντι ἐπιθυμῇς νὰ μάθῃς τι περὶ τῆς ζωῆς τῆς Μαρίας, εἶμαι ἕτοιμος νὰ εὐχαριστήσω τὴν περιέργειάν σου.

Καὶ ἐπειδὴ ἐδέχθην εὐχαρίστως τὴν πρότασιν, ὁ μονόχειρ στρατιώτης καθήσας πλησίον μου, μοὶ διηγήθη τὰ ἑξῆς·

— Ἀπὸ τὸ ἔνδυμα καὶ τὴν γλῶσσάν μου θὰ ἐνόησες βέβαια ὅτι εἶμαι γέννημα καὶ θρέμμα τοῦ χωρίου τούτου· ὀνομάζομαι Ἰωάννης, καὶ ὁ πατήρ μου, τοῦ ὁποίου εἶμαι μονάκριβος, θεωρεῖται πλουσιώτερος καὶ ἐπιτηδειότερος τῶν λοιπῶν γεωργῶν. Παρατηρεῖς ἴσως ὅτι πλὴν τῆς ἐλλείψεως τῆς χειρός μου συμβάσης πρὸ ἓξ ἐτῶν, διὰ τὴν ὁποίαν ὅμως δὲν πταίω ἐγὼ, δὲν εἶμαι οὔτε ἀσχημότερος οὔτε ἀσθενέστερος τῶν συγχωρικῶν μου· ὅσον δὲ διὰ τὸν χαρακτῆρά μου, ἐρώτησον ὁποιον θέλεις, καὶ θὰ μάθῃς ὅτι εἶμαι γλυκύτερος καὶ πλέον εὐπροσήγορος ὅλων τῶν νέων τοῦ χωρίου.

Ὁμολογῶ ὅτι ἐμειδίασα ἀκούσας τὸ προοίμιον τοῦτο, καὶ διὰ τοῦτο εἶπα·

— Μὲ εἶπες, Ἰωάννη, ὅτι θὰ μὲ διηγηθῆς τὴν ἱστορίαν τῆς ταλαιπώρου Μαρίας, καὶ ὅμως ὡς βλέπω ἔχεις διάθεσιν νὰ διηγηθῆς τὴν ἰδικήν σου.

— Ἄ, κύριε ! ἀπεκρίθη ἐκεῖνος· γέλασε ὅσον θέλεις, καὶ πίστευσε ὅ,τι θέλεις· διότι εἰς τί μὲ ὠφέλησαν τὰ προτερήματά μου αὐτά ; Ἡ Μαρία, ἡ ὡραία Μαρία τὴν ὁποίαν ἀγάπων μέχρι μανίας, κατεῤῥόνησε καὶ τὸν ἔρωτα καὶ τὰς ἰδιότητάς μου, καὶ ἐπροτίμησε πτωχὸν νέον ὁ ὁποῖος ἄλλο δὲν εἶχε παρὰ δύναμιν καὶ ἐπιτηδειότητα ὑπεράνθρωπον. Δὲν ἀδημόνησα οὔτε ἐναντίον της οὔτε ἐναντίον τοῦ εὐτυχοῦς τούτου νέου· διότι ὁ Δοδοβέ-

κος ἦτον φίλος μου, καὶ τὸν ἠγάπων ὅσον καὶ τὴν σωτηρίαν τῆς ψυχῆς μου.

Σὲ λέγω ἐν τοσούτῳ, κύριε, ὅτι τὸ χωρίον μας κατοικεῖται ἀπὸ τοὺς ἀπογόνους ἐκείνων οἱ ὁποῖοι ἦλθαν ἐδῶ ὁμοῦ μὲ τὸν Ἅγιον ὅστις πρῶτος ἐφύτευσε τὰ δάση μας, καὶ ἐστερέωσε διὰ θαύματος τὴν ἄμμον ἡ ὁποία πρὸ αὐτοῦ ἐσκέπαζεν ὡς σύννεφον τὸν τόπον. Διὰ τοῦτο ὅλοι μας ζῶμεν ὡς ἀδελφοί, καὶ οἱ πλουσιώτεροί μας δὲν καταφρονοῦν ποτὲ τοὺς πτωχούς. Οἱ φιλικοὶ δεσμοὶ δὲν γίνονται ἕνεκα τῆς καταστάσεως, ἀλλ' ἕνεκα τῶν αἰσθημάτων καὶ τῶν κλίσεων· τοιοῦτοι δεσμοὶ συνώδευαν καὶ τὴν οἰκογένειαν τῆς Μαρίας, τοῦ Λοδοβίκου καὶ τὴν ἰδικήν μου.

Ὁ Λοδοβῖκος ἦτον ἕνα χρόνον μικρότερός μου, ἡ δὲ Μαρία τρία. Ἀπὸ αὐτὴν τὴν βρεφικήν μας ἡλικίαν ἤμεθα φίλοι καὶ σύντροφοι· ὁ Λοδοβῖκος μάλιστα ἦτον καὶ θετός μου ἀδελφός, καὶ ἠγαπῶμεν τὴν Μαρίαν ὡς ἀδελφήν. Ὦ κύριε! πόσον γλυκεῖαι ἦσαν αἱ ἡμέραι εἰς τὰς ὁποίας κρατοῦντες ἀπὸ τὰς χεῖρας τὴν Μαρίαν τὴν ἐφέραμεν εἰς τὴν ὄχθην τοῦ ποταμοῦ! Ἐκεῖ κατεσκευάσαμεν δι' αὐτὴν κάθισμα ἀναπαυτικὸν καὶ ἐνῷ ὁ ἕνας τὴν ἐμάνθανε νὰ ψαρεύῃ, ὁ ἄλλος ἔπλεκε στέφανον καὶ ἐστεφάνονε τὴν ὡραίαν της κεφαλήν. Ἀλλοίμονον ὅμως! ἡ παιδικὴ ἡλικία περᾷ γρήγορα, καὶ ἡ νεότης ἀνακαλύπτει τὰ ἀληθινά μας αἰσθήματα· ἤμεθα οἱ δύο φίλοι ἀντερασταί! καὶ οἱ δύο ἐλατρεύαμεν τὴν Μαρίαν μὲ ὅλην τὴν καρδίαν μας. Καὶ ὅμως ἐμείναμεν φίλοι, καὶ ποτὲ ἡ ζηλοτυπία δὲν διετάραξε τὴν ἀδελφικήν μας ἀγάπην.

Οἱ χρόνοι ἔφεραν μεγάλας μεταβολὰς εἰς τὰς ἕξεις καὶ τὰς κλίσεις τοῦ Λοδοβίκου· καὶ ἂν αἱ σχέσεις μας δὲν ἐξησθένησαν ἔγειναν ὅμως σπανιώτεραι. Ὁ Λοδοβῖκος ἦτον τολμηρός, ἐπιχειρηματίας, εὐκίνητος· τὸ κυνήγιον, τὰ γυμναστικὰ καὶ μάλιστα τὰ ἐπικίνδυνα μέσα, ἔδιδαν εἰς αὐτὸν ἀφορμὴν νὰ ἐκτειλίσῃ τὴν δύναμιν καὶ τὴν γενναιότητά του, καὶ τὸν παρέτυραν ἀδιακόπως μακρὰν τοῦ χωρίου, τοῦ ὁποίου δὲν ἠγάπα τὰ εἰρηνικὰ ἔργα. Τὸ κατ' ἐμέ, ἐκαλλιέργουν τὰς γαῖας τοῦ πατρός μου, καὶ ὅταν ἤρχετο ἡ ὥρα τῆς ἀναπαύσεως ἐνησχολούμην εἰς τὴν καλλιέργειαν τοῦ κήπου τῆς Μαρίας, φροντίζων νὰ τὸν καλλωπίσω μὲ τὰ ὡραιότερα καὶ σπανιώτερα ἄνθη. Καὶ μὲ ἐσυγχώρει μὲν ἡ Μαρία νὰ ἐργάζωμαι δι' αὐτήν, δὲν κατώρθωσα ὅμως νὰ τὴν καταπείσω νὰ φανῇ εὐνοϊκὴ εἰς τὸ αἴσθημά μου. Καὶ ὅμως ἡ σκληρότης αὐτῆς ἦτον τόσον γλυκεῖα καὶ τόσον καλοκάγαθος, ὥστε τὴν ἠγάπων καθ' ἑκάστην περισσότερον, ἂν καὶ ἤξευρα ὅτι δὲν εἶχα καμμίαν ἐλπίδα· διότι ἡ καρδία τῆς Μαρίας εἶχε δοθῆ εἰς ἄλλον. Ἡ Μαρία εἶχε προτιμήσει ἀπὸ τὸν πιστὸν σύντροφόν της, ἀπὸ τὸν φίλον ὁ ὁποῖος αὐτὴν μόνην εἶχε καὶ εἰς τὸν νοῦν καὶ εἰς τὴν καρδίαν, ἐκεῖνον ὁ ὁποῖος μακρὰν αὐτῆς ζῶν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἤρχετο νὰ ἀποθέσῃ ἐνίοτε εἰς τοὺς πόδας της τὰ προϊόντα τοῦ κυνηγίου του, τὸν αἱματηρὸν αὐτὸν φόρον ἔρωτος ὅστις δὲν ἤρκει μόνος εἰς τὴν φλογερὰν του καρδίαν.

Οὕτω πως διέτρεξαν ἐπὶ πολλὰ ἔτη τὰ πράγματα. Δὲν εἴχομεν κανὲν μυστικὸν μεταξύ μας· ὁ Λοδοβῖκος ἤξευρεν ὅτι ἐγὼ ἠγάπων τὴν Μαρίαν, καὶ ὅμως μ' ἔλεγε συχνὰ ὅτι δὲν θὰ εἶναι εὐτυχισμένος παρὰ ἂν τὸν ἀγαπήσῃ αὐτή· διότι καὶ οἱ δύο δὲν ἠξεύραμεν ὁποία ἦτον ἡ κλίσις της.

Τὸ 1898 ὁ Λοδοβῖκος ἐκληρώθη στρατιώτης. Ἐπειδὴ δὲ δὲν ἤξευρεν ἀκόμη τὴν διάθεσιν τῆς φίλης μας, ἐδέχθη εὐχαρίστως, καὶ ἐπειδὴ ἦτον ἀνδρεῖος, ἐχάρη ἐμβαίνων εἰς στάδιον εἰς τὸ ὁποῖον ἤθελεν ἀποκτήσει καὶ δόξαν καὶ προβιβασμόν. Ἡ Μαρία τότε φοβηθεῖσα μὴ χάσῃ ἐκεῖνον τὸν ὁποῖον ἠγάπα, ἤνοιξε τὴν καρδίαν της· ἤμην παρὼν ὅταν εἶπεν εἰς αὐτὸν ὅτι δὲν ἔζη εἰμὴ διὰ μόνον αὐτόν, καὶ ὅτι ἦτον βεβαία ὅτι δὲν θὰ ἐπέζη εἰς χωρισμὸν ὁ ὁποῖος τὴν ἐφαίνετο δεινότερος καὶ ἀπὸ τὸν θάνατον.

Μετὰ τὴν ἐξομολόγησιν αὐτὴν ἕν τι μὲ ἔμενε, τὸ νὰ σώσω ἀπὸ τὴν ἀπελπισίαν ἐκείνην τὴν ὁποίαν ἠγάπων περισσότερον ἀπὸ τὴν ζωήν μου· καὶ ἂν καὶ δὲν μὲ ἤρεσκεν ὁ βίος τοῦ στρατιώτου, ὑπῆγα καὶ ἀντικατέστησα, χωρὶς νὰ τὸ ἠξεύρῃ, τὸν Λοδοβῖκον. Οὔτε τὰ δεινὰ ὅσα ὑπέφερα μετὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, οὔτε ὁ τρομερὸς κόπος τὸν ὁποῖον ἐδοκίμασα ὅταν ἡ Μαρία ἐσκεπάσθη ἀπὸ τὸ χῶμα ἐπάνω εἰς τὸ ὁποῖον καθήμεθα, δὲν εἶναι ἱκανὰ νὰ μὲ κάμουν νὰ λησμονήσω τὴν χαρὰν τὴν ὁποίαν ᾐσθάνθη ὅταν τὴν εἶπα ὅτι τοῦ λοιποῦ ἐξέλιπον ὅλα τὰ ἐμπόδια, καὶ ὅτι ὁ ἐραστής της εἶναι ἐλεύθερος.

Ὦ κύριε! τὴν ἀκούω ἀκόμη ὀνομάζουσάν με σωτῆρα καὶ ἀδελφόν της· αἰσθάνομαι ἀκόμη τὰ εὐγνώμονα ἐναγκαλίσματά της, καὶ τὸ γλυκύτατον φίλημα τὸ ὁποῖον ἐπέθηκεν εἰς τὸ μέτωπόν μου. Καὶ ὁλόκληρος αἰὼν ἀγωνίας δὲν εἶναι ἱκανὸς νὰ ἐξαλείψῃ τὴν μνήμην τῶν στιγμῶν ἐκείνων τὰς ὁποίας ἐπεθύμουν νὰ ἰδῶ ἀναγεννωμένας! ἀλλ' ἐπέρασαν· καὶ ἔμεινα μὲ τὴν εὐχαρίστησιν ὅτι ἔπραξα τὸ χρέος μου.

Ἀλλὰ καὶ ἡ εὐχαρίστησις αὕτη δὲν διήρκεσε πολύ· διότι μετά τινας ἡμέρας εἶδον τὸν Λοδοβῖκον στρατολογηθέντα ἐκ νέου, ἕνεκα νέας ἀνάγκης τοῦ πολέμου.

Ὁ Λοδοβῖκος μὲ εἶπεν ὅτι τὴν ἡμέραν κατὰ τὴν ὁποίαν τὸν ἐβίασαν νὰ ἀναχωρήσῃ ἀπὸ τὸ χωρίον ἔμελλε νὰ στεφανωθῇ τὴν Μαρίαν. Ἐγὼ δὲ τόσον εἶχα θυσιάσει τὸν ἔρωτά μου, ὥστε ἐλυπήθην μόνον ὅτι ἐματαιώθη ἡ τόση μου ἀφοσίωσις.

Ὁ φίλος μου ἐπαρηγορήθη γρήγορα μετερχόμενος τὸν στρατιωτικὸν βίον, δια τὸν ὁποῖον ἐφαίνετο γεννημένος, καὶ ὅταν ἐμβήκαμεν εἰς τὴν Ἱσπανίαν δὲν εἴχαμεν ἄλλον στρατιώτην γενναιότερον καὶ τολμηρότερον.

Κατ' εὐτυχίαν μᾶς ἔβαλαν καὶ τοὺς δύο εἰς τὸν αὐτὸν λόχον· ὁ λοχαγός μας ἦτον ἀξιόλογος ἄθρωπος, καὶ ἐπειδὴ ἐστάλημεν εἰς τὴν Καταλονίαν, ἐμέλλαμεν νὰ ὑπηρετήσωμεν ὑπὸ τὸν φιλανθρωπότερον ὅλων τῶν στρατηγῶν τῆς Γαλλίας, τὸν Saint-Cyr.

Ὅταν ἐφθάσαμεν ἔμπροσθεν τῆς πόλεως Ῥόζης, τὴν ὁποίαν ἐπολιόρκουν οἱ Γάλλοι πολλὰ στενά, εἴδαμεν ὅτι ὁ φρούραρχος ἐξηκολούθει ἀπορρίπτων πᾶσαν πρότασιν παραδόσεως. Διὰ τοῦτο ἀπεφασίσθη νὰ γίνῃ ἔφοδος, διὰ τὴν ὁποίαν ἐκλέχθησαν οἱ ἀνδρειότεροι τοῦ λόχου μας.

Ὁ Λοδοβῖκος ἐδέχθη πρῶτος· εἰς μάτην ἐπροσπάθησα νὰ τὸν ἀποτρέψω ἐνθυμίζων εἰς αὐτὸν τὴν Μαρίαν. Αὐτὸς ὅμως ἦτον ἀμετάθετος, καὶ μὲ εἶπεν ὅτι ἢ θὰ κερδήσῃ βαθμὸν καὶ σταυρὸν καὶ θὰ ἐπιστρέψῃ πλέον ἄξιος αὐτῆς, ἢ θ' ἀποθάνῃ καὶ θ' ἀφήσῃ μνήμην ἀξίαν νὰ τιμᾶται ἀπὸ αὐτήν. Ἡ ἔφοδος ἔγεινε, καὶ μετὰ τρομερὰν σφαγὴν καὶ ἐκ τῶν δύο μερῶν, ἐκυριεύσαμεν τὸ φρούριον. Ὁ δὲ Λοδοβῖκος ἐπέστρεψεν ὑγιής, καὶ τιμώμενος ἀπὸ ὅλους τοὺς ἀρχηγούς του. Εἶναι ἀδύνατον νὰ φαντασθῇς πόσον ἐχάρην ὅταν τὸν εἶδα! καὶ ὅταν τὴν ἐπαύριον τὸν εἶδα φέροντα τὸν σταυρόν, πρώτην φορὰν ἐπὶ ζωῆς μου τὸν ἐζήλευσα, μετενόησα διότι καὶ ἐγὼ δὲν ἔλαβα μέρος εἰς τὴν ἔφοδον, καὶ ὤμοσα νὰ μὴν ἀπομακρυνθῶ εἰς τὸ ἑξῆς ἀπὸ τὸ πλευρόν του.

Ἡ ἀκρόπολις τῆς Ῥόζης ἀντεστέκετο ἀκόμη, ἕνεκα τῆς συνδρομῆς τοῦ λόρδου Κόχραν καὶ τῶν ναυτῶν του. Συνενώθην λοιπὸν καὶ ἐγὼ μὲ ἐκείνους οἱ ὁποῖοι ἐπροσπάθουν νὰ κυριεύσουν καὶ αὐτὴν ἐξ ἐφόδου· τρὶς ἐδοκιμάσαμεν νὰ ἀναβῶμεν εἰς τὰ τείχη της, καὶ τρὶς ἀπεκρούσθημεν μὲ μεγίστην ζημίαν. Ἐπὶ τέλους οἱ Ἱσπανοὶ ἀπεσύρθησαν μόνοι φεύγοντες τὸ τρομερὸν πῦρ τῶν κανονίων μας.

Ἐνομίζαμεν δὲ ὅτι ἠθέλαμεν ἀναπαυθῆ ὀλίγον μετὰ τόσους κόπους, ὅταν ἐβιάσθημεν νὰ ἀναχωρήσωμεν ἀμέσως εἰς Βαρκελόνην, τὴν ὁποίαν ἐπολιόρκει ὁ ἐχθρός.

Ἐπειδὴ ὁ δρόμος ὁ φέρων ἀπὸ Ῥόζαν εἰς Βαρκελόνην περᾷ ὑπὸ τὸ κανόνιον τῆς Ὀσταλρὶχ, πόλεως ὀχυρᾶς ἐχούσης τότε πολυάριθμον φρουρὰν, καὶ δὲν ἠθέλαμεν νὰ χρονοτριβήσωμεν μαχόμενοι μὲ αὐτήν, ἀνεζητήσαμεν ἄλλο πέρασμα εἰς τὸ βουνόν. Ἕνας βοσκὸς ὑποσχεθεὶς νὰ μᾶς ὁδηγήσῃ, ἐφάνη, πρᾶγμα σπάνιον κατὰ τὸν δυστυχῆ ἐκεῖνον πόλεμον, πιστὸς εἰς τὸν λόγον του. Τέλος πάντων μετὰ πολλοὺς κόπους καὶ κινδύνους ἐφθάσαμεν εἰς τὸν μεγάλον δρόμον.

Ὁ Λοδοβῖκος καὶ ἐγὼ ἤμεθα εἰς τὴν ὀπισθοφυλακήν, ἡ ὁποία εἶχε προσταγὴν νὰ ὑπερασπισθῇ τὸ σῶμα κατὰ πάσης ἐπιδρομῆς τοῦ ἐχθροῦ, ὅστις κατὰ τοῦτο ὑπερεῖχεν ἀπὸ ἡμᾶς, καθόσον ἐγνώριζε τὰ κατατόπια. Ὅλην τὴν ἡμέραν ἐπεράσαμεν ἀνενόχλητοι· πρὸς τὸ ἑσπέρας ὅμως εἴδαμεν δύναμιν πολὺ ἀνωτέραν τῆς ἰδικῆς μας, ἡ ὁποία ὁρμήσασα μᾶς διεχώρισεν ἀπὸ τὸ σῶμα. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἐστάθημεν ἀποροῦντες τί νὰ πράξωμεν· ὕστερον ὅμως πεισθέντες ὅτι δὲν ὑπῆρχεν ἐλπὶς σωτηρίας, καθόσον μάλιστα οἱ πρὸ ἡμῶν, ἐμβάντες ἤδη εἰς τὰ στενὰ τοῦ Τρονταπάσου ἦτον ἀδύνατον νὰ μᾶς βοηθήσουν, ἀπεφασίσαμεν νὰ πολεμήσωμεν ἂν καὶ ἤμεθα ἕνας πρὸς τέσσαρας. Νὰ παραδοθῶμεν, οὔτε κὰν τὸ ἐσυλλογίσθημεν, ἠξεύροντες πῶς οἱ Ἱσπανοὶ μετεχειρίζοντο τοὺς Γάλλους. Ὁ ἐχθρὸς κατεῖχεν ἐπάνω εἰς λόφον θέσιν πλέον εὔθετον τῆς ἐδικῆς μας· ὅθεν τὸ πῦρ του ἦτον θανατηφόρον· ἀλλ' ἡμεῖς ἐπέσαμεν κατ' αὐτοῦ μὲ τόσην ὁρμὴν, ὥστε ἐβιάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ, καὶ νὰ ἀφήσῃ ἀνοικτὸν τὸ πέρασμα. Τότε ἐτρέχαμεν ὅτον ἐδυνάμεθα φοβούμενοι μὴ ἦλθαν καὶ ἄλλοι ἐναντίον μας· ἀλλ' ἦλθον ἐπὶ τέλους, καὶ οὕτω ἠναγκάσθημεν νὰ διασκορπισθῶμεν, προσπαθοῦντες ἕκαστος ἰδίως νὰ σωθῇ. Ἡ νὺξ ἦτον θεοσκότεινη, καὶ μόλις ἐβλέπαμεν νὰ γεμίσωμεν τὰ ὅπλα μας. Ἐξαίφνης ὁ Λοδοβῖκος ἔπεσε πλησίον μου. Κατ' ἀρχὰς, ἂν καὶ ἐσύριζαν γύρω μας τὰ βόλια, δὲν ὑπέθεσα ὅτι ἐπληγώθη, ἀλλ' ὅτι ἔπεσεν· ὅταν ὅμως κύψας νὰ τὸν ἀνασηκώσω, εἶδα ὅτι ἔτρεχεν αἷμα ἀπὸ τὸν λαιμόν του, ὁποίαν λύπην ᾐσθάνθην! Ἐσύναξα ὅλας μου τὰς δυνάμεις, τὸν ἀνεσήκωσα, καὶ τὸν ἔφερα μακρὰν διὰ νὰ ἰδῶ τὴν πληγήν του. Ἐπειδὴ ὁ τουφεκισμὸς ἐγίνετο σπανιώτερος, ἤλπιζα νὰ σώσω τὸν φίλον μου· ἐνῷ δὲ ἔτρεχα μὲ εἶπε μὲ φωνὴν ἀδύνατον· « Μὴν κινδυνεύσῃς, Ἰωάννη μου, εἰς μάτην· φυλάξου διὰ νὰ παρηγορήσῃς τὴν ταλαίπωρον Μαρίαν· αἰσθάνομαι ὅτι θ' ἀποθάνω. Γγίαινε! φρόντισε νὰ εὕρῃς τοὺς συντρόφους μας.»

Ἦτον ὅμως δυνατὸν ποτὲ νὰ τὸν ἐγκαταλείψω;

Τὸν ἔσυρα, ὅπως ἠμπόρεσα εἰς μίαν ἔρημον καλύβην, τὴν ὁποίαν βεβαίως μὲ παρουσίασεν ὁ Θεὸς ἀκούσας τὰς παρακλήσεις μου.

Τὸ πῦρ εἶχε παύσει ὅλως διόλου· ὁ ἐχθρὸς ἐγύριζεν εἰς τὸ φρούριον, καὶ οἱ συστρατιῶταί μου εἶχαν ἤδη ἀποχωρήσει. Ἠσύχως λοιπὸν ἔσπευσα νὰ ἀνάψω φῶς . . . καὶ τί εἶδα ; . . . ὅτι ὁ φίλος μου ἔκλειε τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ ὠχρίαζαν τὰ χείλη του! Μεγίστη ὑπῆρξεν ἡ ἀπελπισία μου· ἤρχισα νὰ κλαίω καὶ νὰ φωνάζω τοσοῦτον, ὥστε αἱ φωναί μου ἐξύπνισαν τὸν ψυχορράγοῦντα. Καὶ σφίγξας τὴν χεῖρά μου· « Μὴν ἀπελπίζεσαι, μὲ εἶπε, ἀγαπητὲ ἀδελφέ μου· ὅλοι μας θ' ἀποθάνωμεν. . . δὲν λυποῦμαι . . . Εἰπὲ εἰς τὴν Μαρίαν ὅτι ἀπέθανα ἐντίμως, καὶ δός την τὸν σταυρόν μου ὡς σημεῖον αἰωνίας ἐνθυμήσεως . . . Τὴν ἀγαπᾷς, Ἰωάννη, καὶ ἡ ἰδέα τῆς εὐτυχίας σου θὰ εἶναι . . . » Δὲν ἐπρόφθασε, κύριε, νὰ τελειώσῃ· ἐξεψύχησε τὴν ὥραν κατὰ τὴν ὁποίαν βεβαίως θὰ μ' ἔλεγεν ὅτι ἡ ἕνωσις τῶν δύο ἀνθρώπων τοὺς ὁποίους ἠγάπησε περισσότερον εἰς τὴν γῆν, θὰ ἦτον ἡ μόνη του εὐδαιμονία εἰς τὸν ἄλλον κόσμον.

Ὦ κύριε! ἐὰν ποτε παρεστάθητε εἰς τὸν θάνατον ἀνθρώπου τὸν ὁποῖον ἠγαπήσατε πλέον καὶ αὐτῆς τῆς ζωῆς σας, ἐννοεῖτε τί ᾐσθάνθην τὴν ὥραν ἐκείνην! Ἀλλοίμονον! δὲν ἠμπόρεσα κἂν νὰ σκάψω τάφον καὶ νὰ τὸν ἐνταφιάσω! Ἔπραξα ὅμως ὅ,τι ἐδυνάμην. Ἔπῆρα τὸν σταυρὸν ὅπως μὲ παρήγγειλε, ἐφίλησα τὸ προσφιλὲς μέτωπόν του, καὶ τὸν ἐσκέπασα μὲ φύλλα ξηρὰ καὶ μὲ ἄχυρα. Μὲ ποίαν ζέ-

σιν παρεκάλεσα τὸν Θεὸν ὑπὲρ ἀναπαύσεως τῆς ψυχῆς τοῦ ἀδελφοῦ μου!

Περιττὸν εἶναι νὰ διηγηθῶ τὰ ἐπακόλουθα λεπτομερῶς· ἐξελθὼν ἀπήντησα τὸ τάγμα, καὶ μίαν ἡμέραν μετὰ ταῦτα ἐσυνάψαμεν μάχην μὲ πολυάριθμον στρατὸν ἐχθρικόν.

Καὶ κατεστράφησαν μὲν οἱ Ἱσπανοί· ἀλλὰ βολὶς καννονίου μοῦ ἀφῆρεσε τὴν ἀριστερὰν χεῖρα. Κατασταθεὶς οὕτω ἀπόμαχος παρητήθην, καὶ δέκα μῆνας μετὰ τὴν ἀναχώρησίν μου ἀπὸ τὴν Γαλλίαν, ἐπέστρεψα ὄχι μὲ καρδίαν πλήρη ἐλπίδος καὶ μὲ φίλον, ἀλλὰ μόνος καὶ περίλυπος.

Τώρα, κύριε, θὰ σὲ διηγηθῶ τὸ θλιβερώτερον μέρος τῆς ἱστορίας. Καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῆς ἀπουσίας μου, ἡ Μαρία δὲν εἶχε λάβει καμμίαν εἴδησιν διὰ τὸν φίλτατον Λοδοβίκόν της· διὰ τοῦτο ἡ ὑγεία της, ἡ ὁποία ἦτον φύσει ἀδύνατος, ἔπαθεν ἔτι πλέον. Καὶ ὅταν ἤκουσεν ἀπὸ ἐμὲ τὴν θλιβερὰν ἀγγελίαν, παρ' ὀλίγον νὰ ξεψυχήσῃ. Λαβοῦσα τὸν σταυρὸν τὸν ἐκρέμασεν εἰς τὸ στῆθός της. Δὲν τὴν εἶπα δὲ τὴν τελευταίαν ἐπιθυμίαν τοῦ φίλου μου· διότι πῶς ἦτον δυνατὸν νὰ τὴν ὁμιλήσω διὰ νέον δεσμόν; Ἐπί τινας ἑβδομάδας ἔζησε τηκομένη, καὶ μετὰ ταῦτα ὑπῆγε νὰ εὕρῃ τὸν φίλτατον τῆς καρδίας της.

Πρὸ ἓξ χρόνων ἡ Μαρία κεῖται εἰς τοῦτον τὸν τάφον· ὁμοῦ μὲ αὐτὴν ἔθαψα καὶ τὸν σταυρόν. Εἰς μνήμην λοιπὸν καὶ τῶν δύο ἔρχομαι κατὰ Κυριακὴν καὶ στολίζω μὲ ἄνθη τὸν χωρικὸν τοῦτον τάφον. Τοῦτο εἶναι τὸ χρέος μου τὸ ὁποῖον θὰ ἐκπληρῶ ἑωσοῦ ὑπάγω καὶ ἐγὼ νὰ τοὺς εὕρω.

(*Ἐκ τοῦ Ἀγγλικοῦ.*)

ΔΙΑΦΟΡΑ.

ΑΙΡΕΣΕΙΣ. Ἡ ἐν Νεοεβοράκῳ ἐκδιδομένη *Ἐκκλησιαστικὴ* ἐφημερὶς (Church journal) ἐδημοσίευσε κατάλογον ὡς ἔγγιστα ἀκριβῆ τῶν διαφόρων θρησκευτικῶν αἱρέσεων τοῦ *προτεσταντισμοῦ* μόνον, αἵτινες ὑπάρχουσιν ἐν τῇ πόλει ἐκείνῃ. Κοινοποιοῦμεν δὲ καὶ ἡμεῖς τὸν κατάλογον τοῦτον καθὸ περιεργότατον. Μακαρία ἀληθῶς ἡ χριστιανικὴ κοινωνία ἥτις, ὡς ἡ Ἀνατολική, εἶναι ἀπηλλαγμένη τοιαύτης ἀθλιότητος.

« Ἀναβαπτισταὶ, βαπτισταὶ, νέοι βαπτισταὶ, βαπτισταὶ ἐλεύθεροι, βαπτισταὶ κεχωρισμένοι, βαπτισταὶ αὐστηροὶ, βαπτισταὶ ἐλεύθεροι, βαπτισταὶ εἰρηνικοὶ, βαπτισταὶ βρέφη, βαπτισταὶ δόξα, ἀλληλούϊα, βαπτισταὶ χριστιανοὶ, βαπτισταὶ σιδηρόχειρες, βαπτισταὶ γενικοὶ, βαπτισταὶ μερικοὶ, βαπτισταὶ τῆς ἑβδόμης, βαπτισταὶ Σκῶτοι, βαπτισταὶ τοῦ νέου γενικοῦ δόγματος, βαπτισταὶ μαῦροι, ἀνεξάρτητοι ἢ καθαροὶ, καμερόνιοι, κρισπῖται, δαλεῖται, καμβυλλῖται ἢ μετερρυθμισμένοι, δούγκεροι ἢ τούνεροι, ἐλευθέρως σκεπτόμενοι, χαλδανῖται, οὐντινγδονανοὶ, ἰρβιγγιανοὶ, ἰγγανῖται, πηδηταὶ, χριστιανοὶ βιβλικοὶ, γλασσῖται ἢ σανδομονιανοὶ, ἀρχαῖοι πρεσβυτεριανοὶ, νέοι πρεσβυτεριανοὶ, σκῶτοι, κογγρεγατοναλισταὶ, κουάκεροι ἢ φίλοι, τρεμουλιάριδες, οὐνιτάριοι, σοκινιανοὶ, μοράβιοι ἢ ἀδελφοὶ ἑνότητος, μεθοδισταὶ, οὐεσλεγένιοι μετερρυθμισμένοι, καλβινισταὶ γάλλοι, ἀρχαῖοι ἑνωτικοὶ, νέοι ἑνωτικοὶ, σονενδεβούργειοι, ἀδελφοὶ πλυμούθειοι, χριστιανοὶ ἀναβαπτισθέντες, μορμόνοι, κελλυῖται, μουγλετόνιοι, ῥωμανιανοὶ, τελειοποιηταὶ, μεθοδισταὶ, ῥογεδιανοὶ, σήκλεροι, παγκόσμιοι, περιπατητικοὶ, οὐαϊτριλδισταὶ, μαθηταὶ φίλοι ἐλεύθεροι ἢ ἀγαπημονῖται, λούθηροι, διαμαρτυρόμενοι Γάλλοι, μετερρυθμισμένοι Γερμανοὶ, διαμαρτυρόμενοι Γερμανοὶ μετερρυθμισμένοι, καθολικοὶ Γερμανοὶ ἢ μαθηταὶ τοῦ Ῥόγγη, νέοι περφωτισμένοι, ἀγγλικανοὶ Ἄγγλοι, ἀγγλικανοὶ Γερμανοὶ, ἀγγλικανοὶ Γάλλοι.

Τὸν κατάλογον τοῦτον ἐκδίδουσα ἡ *Ἐκκλησιαστικὴ ἐφημερὶς* προσέθηκεν ὅτι βεβαίως ἐλησμονήθησάν τινες αἱρέσεις.

ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ ΚΟΡΑΗ.

Δημοσιεύοντες ἐπιστολὴν ἀνέκδοτον τοῦ ἀειμνήστου Κοραῆ πρὸς τὸν μακαρίτην Ἐμ. Τουμπάζην, ὑποσχόμεθα νὰ δημοσιεύσωμεν προσεχῶς καὶ τὴν ἐν αὐτῇ ἀναφερομένην πρὸς τὴν κοινότητα τῆς Ὕδρας.

« Ἐκ Παρισίων, 14 Ἰουνίου 1820.

» Τιμιώτατε Κύριε Τουμπάζη,

» Τὸ γράμμα σου δείχνει, ὅτι ἂν δὲν ἔλαβες καλὴν ἀνατροφὴν, ὡς παραπονεῖσαι, ἀξίζεις περισσότερον ἀπὸ πολλοὺς καυχωμένους εἰς τὴν ἀνατροφήν των, ἐπειδὴ αἰσθάνθης τὴν δυστυχίαν τῆς πατρίδος σου, καὶ ζητεῖς ὡς φιλόστοργος αὐτῆς υἱὸς νὰ τὴν θεραπεύσῃς. Ἐδῶ κλεισμένην εὑρίσκεις τὴν ὁποίαν ἐπεθύμησες ἐπιστολὴν πρὸς τοὺς Δημογέροντας. Ἀλλ' ἡ ἐπιστολή μου δὲν θέλει κατορθώσει τίποτε, ἐὰν ἐσὺ, φίλε, ἑνωμένος μὲ τὸν τιμιώτατον ἀδελφόν σου, καὶ ἄλλους τινὰς συμπολίτας, φλεγομένους μὲ τὸν αὐτὸν ζῆλον, δὲν παραστήσετε εἰς τὴν φαντασίαν σας, ὡς παρόντα, ὅλα τὰ μέλλοντα καλά. Κανεὶς δὲν ἤθελε κοπιάσειν νὰ φυτεύσῃ ἄμπελον, ἂν δὲν ἐνισχύετο ἀπὸ τὴν ἐλπίδα τοῦ τρύγους. Πλειότερα νὰ σὲ γράψω δὲν μὲ συγχωρεῖ τὸ γῆράς μου. Ἔπειτα, τί ἄλλο δύναμαι νὰ σὲ εἴπω πλειότερον, παρὰ παιδείαν, παιδείαν, καὶ πάλιν καὶ πολλάκις παιδείαν. Μόνη ἡ παιδεία ἔχει νὰ θεραπεύσῃ τὰς κοινὰς τοῦ ταλαιπώρου γένους ἡμῶν δυστυχίας· ἡ παιδεία μόνη ἔχει νὰ μᾶς ἐλευθερώσῃ ἀπὸ τὸν ἀνυπόφορον ζυγὸν τοῦ ἀχρειεστάτου Σκυθικοῦ ἔθνους. Μακάριοι ὅσοι βοηθοῦν τὴν παιδείαν καὶ μὲ τὸν λόγον καὶ μὲ τὸ ἔργον· αὐτοὺς μόνους γνωρίζω γνησίους ἀπογόνους τῶν Ἑλλήνων· ὅσοι ἀδιαφοροῦν εἰς αὐτὴν, ἢ καὶ τὴν πολεμοῦν, εἶναι Τούρκων, ὄχι Ἑλλήνων γεννήματα.

» Ὡς γνήσιον υἱὸν καὶ φίλον τῆς Ἑλλάδος σ' εὔχομαι κατόρθωσιν τῶν καλῶν σου σκοπῶν!

» Εἰς τὰς προσταγάς σου

» ΚΟΡΑΗΣ. »

Πρὸς τὸν κύριον Μανόλην Νικολάου Τουμπάζην εἰς Μασσαλίαν.